Людина і світ

ISSN 0132-084X

3 | 85

ЛЮДИНА І СВІТ

ЩОМІСЯЧНИЙ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ
АТЕЇСТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ»
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Видається з жовтня 1960 року

3
(294)
БЕРЕЗЕНЬ
1985

У ЦЬОМУ НОМЕРІ:

НА ПЕРШІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ:

Радянські жінки — дбайливі матері і дружини, беззавітні трудівниці і полум'яні патріотки, які вносять величезний вклад у розквіт рідної Батьківщини.

Фотоплакат Ніни Свиридової та Дмитра Воздвиженського.

НА ДРУГІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ:

Квіти — Кобзареві. Березневі шевченківські свята стали доброю традицією в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Фото Степана Філіпчука.

Нотатки журналіста

ЯКБИ НЕ БУЛО ТЕБЕ...

Петро **ФЕДОТЮК**,
письменник

Художник клав мазок за мазком, дошукуючись довершеності: блакитні — наче польові дзвіночки чи хвиля затоки, рожеві — мов ота придорожня квітка, яку хтось необачно зламав біля запорошеного узбіччя, лілові й багряні, брунатні й мусянжеві,— він старанно добирав і змішував ті барви, а сподіваної злагоди з собою не було, в тому, що проступало під його рукою, не вчувалося життя. А коли сам не віриш у своє творіння, то хто ж повірить йому? І було нескінченне змагання пензля і фарб, хисту й фантазії, досвіду й ризику, аж поки відчай і зневіра ледь уже не зламали його, та побачив тої миті свою молоду дружину, що годувала немовля, і почав переводити на загрунтоване тло її таємничої глибини очі, маленькі, наче вранішня, ще не розквітла маківка, вуста, її грубого сукна шати і м'яке, як льон, волосся, зачесане без будь-яких вигадок, строго, і пухке дитяче рученя, що тягнулося до материнських грудей...

Чим далі малював художник, тим певнішими ставали порухи пензля, дивилися не тільки очі митця, спраглим зором душі бачив свою дружину ще зовсім молоденьким дівчатком, і засяяла йому первісною згадкою та перша невловна мить, коли погляди їхні тільки-но стрілись і впізнали одне в одному лише їм знану таїну, і то було початком їхнього кохання. Вони були чисті й наївні, як щойно розквітлі пелюстки травневого цвіту, чи перший промінь молодика, чи найсміливіший весняний струмок, що сльозинкою надії одважно перекреслить снігову пустку, і почуття їхнє було спершу беззахисне, як усе на цьому світі в найперші хвилі свого народження, та світ не дав йому згинути, і воно міцніло й дужчало, гріючи серця.

Безтурботні й безпечальні були тоді: «Бо є пора, коли живемо зорями, зриваєм їх і пальці не печем...»,— а потім настав час заводити свою сім'ю і житло, і ось нову оселю освятило нове життя. Минулися безтурботність і легкість, з якою молодість дивиться на світ. І це відбилося на картині. Мудрість осявала жіноче чоло, а від очей не відходив неспокій — вона дала життя іншій істоті, а світ великий і тривожний... І поки він малював свою дружину, все, що було з ними дотепер, перебігало перед очима.

Художник малював і, сам того не відаючи, дарував смертній безсмертя в образові, що зроджувався під його пензлем...

Віддавна малюнок молодої жінки з немовлям на руках бентежить людей, зроджує в них світлі почуття.

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим,—

писав геніальний Кобзар.

Мати з дитиною стала символом самого життя, його радощів і жертовності. Хто з нас не пам'ятає ніжної турботи рідної неньки, яка перейшла через усе наше дитинство і не вичахла й тоді, коли ми самі стали дорослими?

Мадонн малювали безіменні й імениті художники. Коли ми дивимося на шедеври Рафаеля, Ботічеллі, Леонардо да Вінчі, інших майстрів живопису, то бачимо передусім на полотнах і фресках торжество земного життя, його несмертність і незнищенність, думаємо про Матір людську, в образі якої любов і самопожертва сягають свого апогею. Мати — це те, що підносить людину над сірістю буднів, кличе душу в політ, це вічне свято в серці кожного. Тільки на мить уявити, що не було б її, Матері,— як збіднів би й осиротів тоді світ!

Давній художник, малюючи образ святої жінки з жінки земної, нітрохи не погрішив проти істини. Приходитимуть нові й нові покоління, а те, що звеличує

Фотоетюд Валерія Скляренка.

душу, не вмиратиме, хіба що прибиратиме інші шати. І, збагачене новим досвідом, заглядаючи в очі мадонн, що дивляться із старих малюнків, порівнюючи їх з сучасною жінкою, людство відкриватиме нові грані високості духу Матері, її діяльної, активної любові.

З лагідних і терплячих материнських рук ступили ми в широкий неспокійний світ, мати для кожного не тільки синонім самого життя, а й символ найбільшої спорідненості з краєм, де ми народилися й живемо, бо, за словами поета, не можна на світі вибирати матір — так само, як і батьківщину. Ми шануємо наших матерів, уклоняємося їм як найдорожчим у світі людям, чия любов здатна подолати всі лиха на землі.

4 травня 1984 року в селі Бровахи на Черкащині відкрито пам'ятник Євдокії Лисенко, яка провела на фронт десять своїх синів. Проста сільська жінка завмерла в бронзі, виглядаючи зі смертельної завірюхи своїх кровиночок. Вони повернулися всі десятеро з перемогою, повернулися героями...

Ми схиляємося перед високим подвигом матерів, що плекали велику родину, називаємо їх героїнями. А який же то героїзм жінок, що зігрівали материнською любов'ю і турботою у тяжкі для країни години дітей чужих! Ось Мамлакат-бібі Худойбердиєва з Таджикистану, про яку довелося прочитати недавно в газеті. Перша трактористка, перший водій автомобіля, активний борець за встановлення Радянської влади в долині Зеравшану — скільки ж то для цього потрібно було мужності! — вона ще й узяла на виховання під час війни і виховала тридцять двоє «чужих» дітей — таджиків, узбеків, українців, росіян...

У повсякденному, буденному житті по наших містах і селах ми стрічаємо матерів з дітками на руках і бачимо в очах недремну турботу про долю синів і дочок, про долю миру, долю життя на Землі. Кожна мати, дбайливо тулячи до серця дитину, захищаючи її від лиха й напасті, по суті пригортає до себе всю нашу планету, щоб уберегти її від горя й війни,— масовий рух жінок в усьому світі проти гонки озброєнь, проти ядерної смерті додає життєвості цьому образові. І коли дивишся на земну, людську матір, матір-трудівницю і матір-захисницю, переймаєшся вірою у велику її творчу й оберігаючу силу:

Я знаю, світові стояти
Супроти кривди і меча,
Допоки ніжна й мужня мати
До лона тулить дитинча!

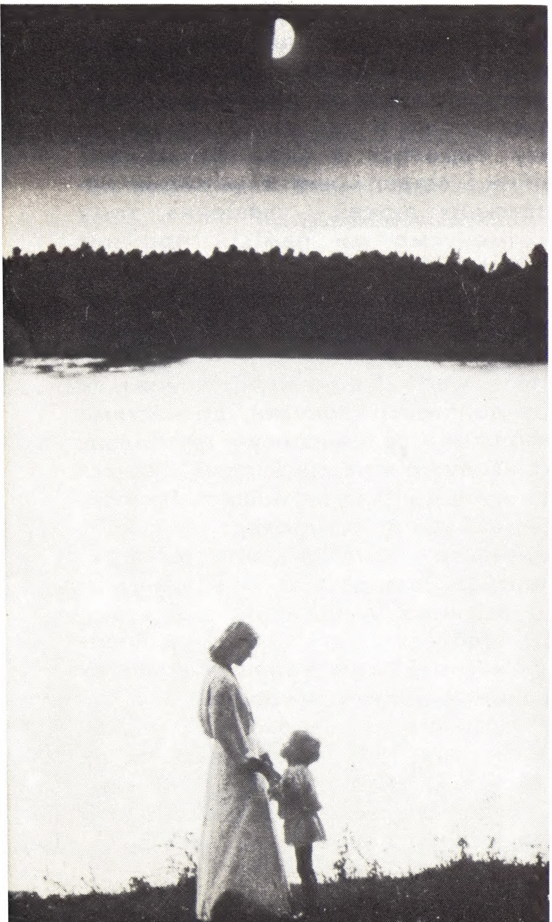

ЇЇ СВІТЛА ДОЛЯ...

Світла жіноча доля... У нашому суспільстві жінці-матері, жінці-трудівниці є всі можливості виявити свої здібності, жити щасливим, багатогранним життям. Наші любі подруги сягають вершин у праці врівні з чоловіками, вирощують і виховують дітей, борються за те, щоб над землею ніколи не потьмарилося мирне небо. Світла в нашій країні доля жіноча. Світла й щаслива.

Молодість душі — це, кажуть, категорія вічна, коли людина живе активним, наповненим життям, не уявляє себе без інших. Не старіє душею і ветеран Великої Вітчизняної Олена Олександрівна Сандул. Ось уже понад двадцять років керує вона на громадських засадах дитячим клубом «Юність» житлового управління нікопольського Південно-трубного заводу. Вона стала другом і порадником хлоп'ят і дівчаток, щедро ділиться з ними вогнем свого неспокійного, багатого на тепло і ніжність серця.

Без її Величності Хімії важко уявити сучасний світ. Хімічна промисловість дарує родючість колгоспним нивам, її вироби щодалі певніше входять у наш побут. А щоб складні хімічні сполуки перетворилися на гарні, корисні й потрібні усім речі, мають відбутися непрості виробничі процеси. Ганна Прохорова поки що вчиться на хіміка. Але успіхи в навчанні засвідчують — з неї вийде гарний фахівець.

У машиніста електрокрана Полтавського гірничо-збагачувального комбінату депутата Верховної Ради Української РСР Тетяни Малики двоє діток — син Олекса й донька Оля, і коли випадає вільна хвилина, то найкращий час для дітей і матері.

Перші зорини. Щастя материнства — ні з чим не зрівнянне, бентежне й світле почуття, яке вносить у життя радість і тепло, надає, власне, сенсу і самому життю. Щаслива мати, щасливий батько... Адже з народженням дитини тільки по-справжньому й народжується сім'я.

...Усмішки. В ці святкові дні багато усмішок на жіночих обличчях. Святковий, піднесений настрій і в механізатора колгоспу імені К. Маркса Каховського району Херсонської області, лауреата премії Ленінського комсомолу, кавалера ордена Леніна Тетяни Стрижак. Минулий рік ознаменувався для неї ударною працею, новими здобутками. І нині вона не збирається поступатися вибореними рубежами. А ще — просто свято. Тому й радість. Хай же більшає в неї таких радісних, світлих хвилин!

...Материнство, начало всіх начал, першооснова нашого буття. «Рідня мати моя, ти ночей не доспала...» Найкращі миті спілкування — з найріднішою людиною. Вони залишаються з нами на все життя. Хай ростуть здорові наші діти, хай будуть щасливі матері!

Фото Анатолія Афанасьєва і Валерія Скляренка.

ДЗВОНИ ПАМ'ЯТІ

Сергій КИСЕЛЬОВ

Історіє! Коли ти вершитимеш свій суд, обов'язково запроси на нього свідком звинувачення колишнього кулеметника, а нині доктора медичних наук, професора, головного хірурга Міністерства охорони здоров'я УРСР, завідуючого кафедрою факультетської хірургії імені академіка А. П. Кримова Київського медичного інституту імені академіка О. О. Богомольця, голову наукового товариства хірургів України Гната Михайловича МАТЯШИНА...».

Саме такими словами я розпочав 1979 року нарис про цю чудову людину, перебуваючи під враженням від спілкування з нею.

Цей абзац я записав у тому самому блокноті, в якому занотував і свою розмову з Гнатом Михайловичем. Та потім, як кажуть, «закрутився», було кілька невідкладних відряджень і матеріалів, які терміново треба було написати. Нарис про Матяшина я відклав і поринув у нові журналістські клопоти. Відчуваючи, що зволікаю з написанням цього нарису аж занадто, я подзвонив Гнатові Михайловичу, щоб вибачитися.

— Та не потерпайте,— відповів цей скромний чоловік. — Коли напишете — тоді й буде. А не напишете — воно, може, й краще. Я вважаю, що є люди й достойніші...

А потім сталося непоправне — в жовтні 1979 року Гната Михайловича Матяшина не стало. Не витримало серце, в якому жила біль і гнів війни з фашизмом.

Я так і не зміг тоді сісти за нарис. Ну, не напишеш же про людину, яка зо два місяці тому розповідала тобі про страхіття війни, «нині покійний» чи ще щось у такому ж дусі.

Та ось недавно, «чистячи» теки зі старими паперами, я розшукав свого записничка. Перечитував нотатки нашої розмови з Гнатом Михайловичем і чув його інтонацію, в подробицях оживали історії, які він розповів. І душу мою огортав журливий щем за тим, чого вже не можна повернути, дзвони пам'яті, розбурхані колись Матяшиним, знову вдарили в моїх скронях.

Пам'ять священна. І це стале словосполучення особливо багато важить для нас, радянських людей. Пам'ять про найстрашнішу в історії людства війну переходить у спадок з покоління в покоління. Діти несуть далі пам'ять батьків, онуки — дідів. В основі догматів усіх релігій лежить думка, що лише на тому світі кожному воздасться за ділами його. Та люди нового соціалістичного суспільства, навчилися воздавати кожному і за життя, і по смерті. Які діла — така й пам'ять. І справа, за яку боролися в роки Вітчизняної війни і віддали життя мільйони радянських людей — священна, тому й іменуємо ми пам'ять про них священною. У тій священній борні брав участь і Гнат Михайлович Матяшин. І пам'ять про нього — священна теж.

Він був 1925 року народження і, як усі донбаські хлопчаки, до нестями вболівав за місцеву футбольну команду; п'ятнадцять разів дивився кінофільм «Чапаєв», нишком прослизаючи повз контролера міського кінотеатру, напам'ять знав увесь репертуар Леоніда Утьосова та Клавдії Шульженко. А на випускний вечір, що відбувся влітку 1941 року, вперше в житті надів батькову краватку з широким вузлом-удавкою...

Хотів стати лікарем. Хотів... Але 22 червня 1941 року більш як на півдесятиліття розлучило з мрією...

Коли почалася війна, шістнадцятирічний Гнат Матяшин дістався з Ма-

ківки до Архангельської області, де працював на той час його батько. Вступив до Архангельського медичного інституту, де встиг провчитися три місяці. В січні 1942-го, коли оголосили призов для військовозобов'язаних двадцять п'ятого року народження, його було направлено до кулеметного училища...

Я пам'ятаю робочий кабінет Гната Михайловича Матяшина, де висів узятий в рамку атестат про присвоєння звання молодшого фельдшера, виданий його прадідові 1861 року. Фельдшером був і дід, лікарями — батько й мати (до речі, син Г. М. Матяшина також став лікарем). Цим же шляхом мріяв піти й Гнат Михайлович. Натомість йому довелося вивчати, як розбирати й складати кулемет системи «Максим» та пістолет-кулемет Дегтярьова. Опановувати мистецтво окопуватись. Долати перешкоди з колючого дроту. З вигуком «ура!» підніматися на повний зріст на рубежі атаки й бігти вперед. Влучно стріляти. Він, так само, як і тисячі інших тодішніх хлопчаків, що лишень встали з-за шкільної парти, вчився знищувати ворога...

Лікарі здебільшого мають справу з патологією, тобто з відхиленнями від норми в організмі хворого. І він був певний, що прагнення людини вбити іншу — також патологія. Моральна. Бо це суперечить самій суті людського буття. Однак молодим воїнам довелось подолати це «Не убий!», щоб захистити свою землю, свій народ. Свою Батьківщину. Вони вчилися вбивати ворога, бо не було іншого виходу. Вчилися, щоб назавжди стерти з лиця землі фашизм...

Матяшин хотів лікувати людей. Фашизм примусив його стріляти. Він мріяв одягти білий накрохмалений халат. Довелося вбратися в солдатський однострій...

Він був солдатом, потому — офіцером. Він був як усі радянські люди, що, не шкодуючи життя, рятували свою країну від гітлерівської чуми. І нараз, перечитуючи нотатки нашої розмови з Матяшиним, я подумав: якби не клятий фашизм, скільки ще людей встиг би він врятувати на операційному столі впродовж того часу, коли йому та його бойовим побратимам довелося нищити ворогів...

Було — прискорений випуск, урочистий марш по плацу училища під різноголосу мідь військового оркестру. Він складався з нестройовиків, які видмухували бравурну похідну мелодію, опустивши очі долу, — винні без вини — прагнули не дивитися на курсантів: прямо з плацу колона вирушала на вокзал, а звідти — на фронт.

Перший номер кулеметної обслуги рядовий Гнат Матяшин потрапив до третьої гвардійської танкової

Переправа через Дніпро. 1943 рік. (Фотохроніка РАТАУ).

армії насамкінець Курської битви. А перше справжнє бойове «хрещення» пройшов на Переяслав-Хмельниччині поблизу містечка Ташань.

Бій був жорстокий і тривав увесь день. Фашисти спробували зробити контрнаступ, і батальйон, у якому служив Матяшин, відбив близько десяти танкових атак.

Вони витримали. Кулемет Матяшина працював рівно, як годинник. Патронів було вдосталь. І сили. І ненависті...

Його навіть не подряпало у тому першому бою. Тоді десь у гітлерівській Німеччині, на одному з підприємств Круппа, лишень відливали ту гармату, тільки набивали вибухівкою той снаряд, осколком якого Матяшина буде поранено значно пізніше — в сорок четвертому. Та вранці, коли старшина під час перевірки не дорахувався майже половини роти, Матяшин уперше відчув, як боляче втрачати бойових друзів і як незручно перед ними й водночас до нестями радісно, що сам залишився живий... І як серце виповнює єдине почуття, єдине прагнення: помститися... Будь-як. Навіть ціною власного життя.

Гнат Михайлович Матяшин під час нашої зустрічі розповідав, що він передплачував чимало газет. Республіканських і всесоюзних. І, як і більшість представників його покоління, ніколи не забував переглянути останню сторінку. Адже тут часто під рубриками «Озовися, товаришу пам'ять», «Ніхто не забутий» друкуються відомості про людей, яких розлучила війна, про друзів-однополчан...

Сьогодні у Радянському Союзі важко відшукати людину, яка народилася до війни, чиї б родичі або близькі друзі не полягли на фронтах Великої Вітчизняної. Але кожен з них однаково чекає не релігійного, а земного, цілком реального чуда: що ті, кого вважали давно загиблими, виявляться живими і здоровими. Друг, якого на твоїх очах «накрило» міною. Менший брат, який зник, коли «юнкерси» розбомбили «товарняк», що віз у тил дітей...

Радянські люди все це бачили. На власні очі. І нічого не забули. Вони зціпили зуби й затамували біль.

Матяшину пощастило лише раз — коли знайшов задяки газеті «Социалистический Донбасс» свого бойового друга і побратима Героя Радянського Союзу Василя Михайловича Молчанова, який у сорок третьому дав йому рекомендацію для вступу до лав Комуністичної партії...

Але так і не зумів дізнатися Гнат Михайлович, що сталося з рядовим Серьогою Бурикіним, старшим лейтенантом Зією Лутфедменом, лейтенантом Білим, старшиною Бариновим, рядовим Шелегом, десятками інших людей, які разом з ним ділили лихоліття війни, прагнучи перекласти на свої плечі більшу частину...

Наш народ нічого не забув. І передає свою пам'ять дітям і онукам. Щоб вони пильнували мир. Щоб ніхто з тих, хто сьогодні вивчає в інститутах медицину, ніколи не дізнався на практиці, як треба розгортати операційну в медсанбаті після артнальоту...

Артналіт тривав кілька годин. Осінній Дніпро, який Гнат Матяшин бачив уперше — раніше читав: «редкая птица долетит до середины Днепра»,— був холодним і непривітним.

Радянські війська одночасно вийшли до Дніпра на величезному фронті завдовжки близько 700 кілометрів.

Гітлерівське командування твердило, що таку велику водну перешкоду, та ще й добре укріплену, як Дніпро, жодна армія не зможе подолати. Уздовж правого берега ріки на найважливіших напрямках вороги викопали траншеї з кулеметними й мінометними окопами, дзотами, обплутали місцевість колючим дротом, встановили мінні поля.

Бригада від Переяслава-Хмельницького дійшла до Дніпра і зупинилася в районі села Григорівки. І ось мотострілецький батальйон, у якому служив Гнат Матяшин, одразу по закінченні артнальоту мав першим форсувати Дніпро й за будь-яку ціну укріпитися на тому боці.

Ця операція ввійшла у літопис Великої Вітчизняної війни як утримання Григорівського плацдарму. Чотирьом воїнам-комсомольцям — гвардії рядовим Миколі Пєтухову, Івану Семенову, Василю Сисолятину та Василю Іванову, які першими

висадилися на правому березі, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу...

Ці четверо добровольців відвернули увагу фашистів вогнем з автоматів, давши змогу висадитися решті батальйону.

Кулеметник Гнат Матяшин упродовж перших двох днів утримування Григорівського плацдарму форсував Дніпро тричі. Коли йому передали, що його прийматимуть кандидатом у члени Комуністичної партії, він, скориставшись нічним затишшям, переплив човном на лівий берег, де перебувала парткомісія. Одержав партійні документи і тієї ж ночі повернувся на берег правий...

Їх було 400 гвардійців, які протягом 20 днів утримували плацдарм за допомогою лише стрілецької зброї. Їх було 400 мужніх, які не дозволили гітлерівцям скинути десант в Дніпро. Їх було 400 героїв, які протрималися до підходу основних частин. Коли Дніпро форсувала вся бригада, їх залишилося 26...

Героїв змінили в окопах, і старшина вишикував рештки батальйону в колону по троє.

І ніхто з двадцяти шести цьому не здивувався. І всі як один вирівняли лінію вкритих болотом чобіт і повернули голови так, щоб побачити, як того вимагав військовий Статут, груди четвертого чоловіка.

А потім пролунало:

— Струнко! Напра-во! Кроком руш!..

Коли підходили до щойно переправлених через Дніпро свіжих підрозділів, старшина наказав:

— Пісню!

...Розповідаючи про це мені, Гнат Михайлович так і не зміг пригадати, що то була за пісня. Але те, як до нестями голосно й відчайдушно вони заспівали, пам'ятає добре.

А далі був короткий відпочинок, переформування, наступ у Корсунь-Шевченківському напрямку, знову Переяслав-Хмельницький, нове форсування Дніпра, Лютізький плацдарм, визволення Києва й Фастова...

Подеколи трапляється чути: хірурги так часто бачать смерть, що звикають до неї, черствіють...

Гнат Михайлович розповідав, що він з цим аж ніяк не згоден. До смерті нормальна людина звикнути не може. Для нього, хірурга, смерть хворого — найстрашніше лихо. Бо нема й не може бути для людини нічого гіршого, як відчуття своєї неспроможності врятувати чуже життя, допомогти, відвести нещастя...

Уперше Матяшин відчув це під час війни. Один з найжахливіших його воєнних спогадів перегукується з боєм недалеко від Києва за залізничну станцію, яка тоді звалася Старий Фастів, а тепер — Фастів-2.

...Бій був не надто важкий. У складі чотирьох батальйонів радянські воїни досить швидко зайняли станцію. Але за кілька годин фашисти почали несподівану контратаку, і наші змушені були відійти...

Пізно ввечері під зливою свинцю хлопці з кулеметної обслуги, де Матяшин на той час був уже командиром, поодинці долали залізничний насип, щоб дістатися своїх. Не всім це вдалося...

А вранці одержали наказ: будь-якою ціною знову оволодіти станцією.

Бійці його виконали. При підтримці танків скинули гітлерівців за насип і просунулися на кілька кілометрів уперед. Над Старим Фастовом знову замайорів червоний прапор.

Біля станції вони побачили величезну вирву, вщерть заповнену людськими тілами. Гітлерівці поскидали туди радянських солдатів. Поранені, вони потребували медичної допомоги. Натомість діставали кулі...

— Як і всі, хто стояв тоді біля могили,— казав Гнат Михайлович,— я все життя нестиму в собі їхній біль, їхній жах. Смерть і відчуття неспроможності чимось зарадити...

...Професор Гнат Михайлович читав старшокурсникам лекцію, як завжди, цікаво, захоплююче й весело. І ніхто з них не помітив, що завідуючий кафедрою був трохи схвильованішим і зосередженішим, ніж завжди.

Одразу по закінченні лекції Гнат Михайлович мав оперувати ветерана війни. Хірургічне втручання передбачалося не дуже складним, і на кафедрі навіть здивувалися, чому професор сам вирішив узятися за скальпель. Адже, як правило, він оперував лише у найтяжчих випадках...

Матяшин не став пояснювати, що 12 березня 1944 року під містом Проскуровом (нині Хмельницький) його було поранено осколком снаряда, який ушкодив хребет так само, як і в хворого, котрого привезли до їхньої лікарні.

...Гнатові Михайловичу тоді пощастило. На надійних друзів. На рядового Шелега,— який порятував його, пораненого. Здоровань Шелег, який здавався вісімнадцятирічному Гнату старим дядьком (Шелегу було трохи за тридцять), вів його між вирв та окопів, між вибухів і кулеметних черг, відповідаючи на запитання Матяшина «Чи скоро медсанбат?» одноманітним:

— Так точно, товаришу лейтенант.

Над ними на малій висоті проносились «юнкерси». Вони били з кулеметів, і пораненому Матяшину, який час від часу непритомнів, здавалося, що ця кулеметна стрілянина глушить навіть стугоніння двигунів.

Кілька разів при появі фашистських літаків Матяшин, як і належало, падав на землю. Але вставати було нестерпно боляче. І тому майже до самого медсанбату він ішов на повен зріст. Не лягав і Шелег...

Потім йому пощастило на кваліфікованих лікарів, що подали першу медичну допомогу. На сестричку Оленьку, яка кілька діб не відходила від нього. В тиловому шпиталі, куди привезли Матяшина, доля розпорядилася так, що операцію йому зробив чудовий військовий хірург Михайло Прокопович Матяшин — Гнатів батько...

Після одужання Матяшин знову рушив на фронт. Бив фашистів до самої Перемоги. По закінченні війни повернувся на Донбас...

Навчався у Донецькому медичному інституті, потім очолював там кафедру хірургії. 1968 року був запрошений працювати до Київського медичного...

...Операція пройшла успішно. Гнат Михайлович провів її точнісінько, як тоді, сорок четвертого, її робив його батько. Й осколок снаряда, вкотре нагадуючи про війну, дзенькнувши, упав у лоток...

...Пам'ять війни... Вона спалахувала для Матяшина тривожним сяйвом часто й зовсім несподівано. В операційній під час складних операцій, коли мимоволі зважував: а в польовому шпиталі таке зробити б тоді не зуміли... Або вдома...

Гнат Михайлович розповідав, як на День радіо дивився по телевізору святковий концерт. Його вів уславлений радянський коментатор Ю. Б. Левітан. Гнат Михайлович був у іншій кімнаті, коли пролунав голос диктора:

— Говорить Москва!

Матяшин інстинктивно напружився, як тоді, у роки війни, коли слідом за цими словами Юрій Борисович виголошував:

— Від Радянського Інформбюро...

У кожного покоління є свої віхи, якими воно вимірює добу, своє життя, поступ країни, всього людства.

На відміну від покоління Г. М. Матяшина, сьогоднішня молодь уже не вимірює час двома головними поняттями — «до війни» і «після війни». Бо живе в тому чудесному сьогоденні, яке вибороли для нього батьки й діди. Воно дісталося у спадок з кров'ю старших, їхнім болем, їхньою смертю. І пам'ять про загиблих стукає у серця...

Гнат Михайлович Матяшин ніколи не бачив фашистського табору смерті Равенсбрюк. А от в'язнів концентраційного табору під Вінницею визволяв...

Бачене там перевершило всі страхіття, які спіткали під час війни. Ями, до країв заповнені трупами радянських військовополонених, старих, жінок та дітей. А ті, кого фашисти не встигли умертвити, зовні вже мало нагадували людей. Худі, немічні, більшість з них були неспроможні не те що ходити,— посміхатися...

Гнат Михайлович Матяшин ніколи не бачив на власні очі табору смерті Равенсбрюк. Та чув, як один з полонених фашистських генералів цинічно заявив, що концентраційний табір під Вінницею — будинок відпочинку порівняно з Равенсбрюком, Бухенвальдом, Дахау, Маутхаузеном, Освенцімом та іншими катівнями, де прийняли люту смерть сотні тисяч людей.

Я теж ніколи не бачив на власні очі Равенсбрюка. Але чимало читав про нього в документах та матеріалах Нюрнберзького процесу. І про зло-

чини фашистів у інших концентраційних таборах. На фабриках смерті гітлерівці ставили свої варварські «медичні» досліди над людьми. Ці «досліди» — щеплення здоровим (хоч які там здорові могли бути у фашистському концтаборі) людям інфекційних захворювань, ампутація рук і ніг, тримання в'язнів у крижаній воді — усе це чинили... лікарі!

Я також ніколи не бачив Равенсбрюка... Та про долю деяких колишніх лікарів-катів цього табору, що «спеціалізувалися» на зараженні відкритих ран в'язнів бацилами газової гангрени та правця, знаю. Читав, наприклад, що Герта Оберхейзер, на якій кров дітей, котрі пройшли у цьому концтаборі через її руки, нині працює у Штоксії (ФРН)... дитячим лікарем. Процвітають на медичному поприщі й багато інших фашистських злочинців-лікарів, чиї руки заплямовані кров'ю безневинних людей...

Останнім часом на Заході багато говорять про християнське милосердя. Про те, що строк давності злочинів, вчинених фашистами на території Радянського Союзу та інших країн світу, давно минув. Про те, що колишні гітлерівські злочинці повністю змінили свої погляди та вподобання й заслуговують на прощення...

Не вірю. Зло має бути покаране і через тисячу років. Нещадно й рішуче.

Палають смолоскипи в руках куклукскланівців. Тупотять чобітьми по бруківці на своїх щорічних збіговиськах колишні есесівці з третьої танкової дивізії СС «Мертва голова». Чілійська хунта Піночета успішно застосовує і «творчо допрацьовує» запозичені у гітлерівців методи катування й тортур. В Англії з'являються групи молодиків, для яких гімном стала пісня німецьких штурмовиків про Хорста Весселя, а настільною книгою — гітлерівська «Майн кампф».

Захід надто швидко забув, що на землі був фашизм. А ми не можемо. Не маємо права. Цього права позбавили нас спалені села України та Білорусії, Бабин Яр, панфіловець Клочков, голодні діти блокадного Ленінграда, льотчик Гастелло, Олександр Матросов, двадцять мільйонів людей, які віддали своє життя за те, щоб на землі ніколи не було фашизму; Гнат Михайлович Матяшин, чиє серце, можливо, було б здоровішим, коли б не жили в ньому всі страхіття і смерті, через які пройшов він під час війни.

Ми не можемо забути цього. І не забудемо. Історія б'є на сполох у дзвони пам'яті!

Весну можна зустрічати й отак — вийшовши їй назустріч з хатинками для птахів. У цих шпаківнях, зроблених твоїми руками, оселиться Весна — шелест її крил, її бентежні і радісні клопоти, її світанкові співи.
Н а ф о т о — юннати Республіканської станції юних натуралістів.

Фото Олега Д и к а н я.

НАУКОВИЙ АТЕЇЗМ І ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИ

Петро **КОСУХА,**
кандидат філософських наук, доцент

Формування нової людини, гармонійно розвиненої особи — це стратегічний орієнтир, важливе програмне завдання КПРС. «Будувати новий світ,— говорить Генеральний секретар ЦК КПРС товариш К. У. Черненко,— це означає безустанно дбати про формування людини нового світу, про її ідейно-моральне зростання» (Матеріали позачергового Пленуму Центрального Комітету КПРС. 13 лютого 1984 р. К., Політвидав України, 1984, с. 16.)

В умовах зрілого соціалізму першорядного значення набуває виховання у радянських людей марксистсько-ленінських переконань, моральної чистоти, активної громадянської позиції, багатої духовної культури.

Більшість радянських людей — переконані атеїсти. Це велике завоювання реального соціалізму, результат грандіозних перетворень у галузі економіки, суспільно-політичних відносин, побуту і культури, які відбулися в нашій країні за роки Радянської влади, наслідок наполегливої виховної роботи Комуністичної партії. Але в нашій країні є й віруючі громадяни. Тому остаточне подолання релігійних пережитків у свідомості окремих людей і формування у всіх трудящих атеїстичного світогляду партія розглядає як невід'ємну частину комуністичного виховання.

Це складне й відповідальне завдання не може бути розв'язане шляхом лише самого атеїстичного виховання. Тут потрібні комплексні зусилля, цілеспрямоване використання об'єктивних і суб'єктивних факторів дальшого вдосконалення розвинутого соціалізму, гармонійне поєднання атеїстичної роботи з усією діяльністю, спрямованою на підвищення соціального і духовного потенціалу радянського суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набувають слова К. Маркса: «...*Релігія зникатиме* у тій мірі, в якій розвиватиметься соціалізм. Її зникнення повинно відбутися в результаті суспільного розвитку, в якому велика роль належить вихованню» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 45, с. 452).

Головними передумовами формування нової людини є рівень зрілості соціалістичного суспільства і ступінь безпосередньої участі трудящих у боротьбі за втілення в життя соціалістичних ідеалів. Що ж стосується атеїстичного світогляду, то він дає правильну соціальну перспективу, допомагає людині визначити сенс життя, сутність власного покликання, справжню гідність. Науковий атеїзм утверджує багатство і красу людських взаємовідносин. Він виступає за те, щоб загальнолюдські норми моралі — доброта, людяність, справедливість, правдивість, благородство та інші — ставали нормою життя всіх людей.

Науковий атеїзм протиставляє релігійній вірі не просто безвір'я, а глибоку переконаність у невичерпних творчих можливостях людини, сприяє виробленню почуття історичного оптимізму, непохитної віри в перемогу ідеалів комунізму. В процесі формування науково-матеріалістичного світогляду особа збагачується всіма духовними цінностями, які виробило людство.

Соціалізм, новий суспільний лад з його атеїстичним за своєю суттю устроєм духовного життя, забезпечив перемогу наукового світогляду. Вперше в історії практично було потверджено питання про життєздат-

ність суспільства атеїстів. Усупереч вигадкам буржуазно-клерикальної пропаганди про те, що науковий атеїзм буцімто дегуманізує особу, спустошує її духовний світ, радянські люди відзначаються високими моральними якостями, духовним багатством. Характерно, що це визнають і багато служителів церкви. Відомий богослов X. Джонсон, відвідавши СРСР, у своїй книзі «Християни і комунізм» писав, що над усе його вразила моральна чистота і багатий духовний світ радянських людей, їх всепоглинаючий потяг до знань, сміливого дерзання, прагнення до добра й справедливості (Джонсон Хьюлетт. Христиане и коммунизм. М., Издательство иностранной литературы, 1957, с. 49, 52, 63).

Як галузь марксистсько-ленінської філософії, важлива риса комуністичної ідеології, науковий атеїзм, з одного боку, виступає органічною часткою всіх компонентів духовного життя суспільства. Розвиток атеїзму залежить від цілого комплексу факторів — соціально-економічних, політичних та ідеологічних, від рівня культури, соціальної практики. З другого боку, становлення і розвиток наукового атеїзму сприяє кращому засвоєнню багатств матеріальної і духовної культури, прискоренню духовного прогресу.

Науковий атеїзм, як відомо, має два аспекти, що перебувають у нерозривній єдності: критичний (науково-теоретичне спростування релігійних поглядів) і позитивний (утвердження наукового розуміння дійсності). Отже, науковий атеїзм — водночас критична і творча наука.

Науковій критиці властиво не тільки ставити питання, а й пропонувати свої відповіді на них. У власних відповідях на світоглядні, моральні, психологічні й соціальні питання, розв'язання яких споконвіку намагалась монополізувати релігія, теж полягає позитивний зміст наукового атеїзму.

Спираючись на дані інших наук і соціальний досвід, науковий атеїзм дає реалістичне тлумачення таких важливих і вічних проблем, як добро і зло, смерть і безсмертя, істина, надія, віра, любов. Реалістичним змістом наповнює науковий атеїзм і традиційні для релігії поняття: страждання і співчуття, совість і каяття, провина і безневинність, щастя й горе (див. А. С. Онищенко. Актуальные вопросы атеистической пропаганды. К., Знання, 1984, с. 22—23).

Виступаючи складовою частиною соціалістичної суспільної свідомості і соціалістичного способу життя, науковий атеїзм разом з тим є важливою умовою створення і розвитку нової духовної культури. Народжена соціалістичним базисом, духовна культура як явище надбудови має яскраво виражений атеїстичний характер. Вона сприяє утвердженню науково-матеріалістичного світогляду і подоланню релігійних пережитків.

Атеїстичність соціалістичної духовної культури знаходить вияв у тому, що своєю основою вона має науково-матеріалістичний світогляд, на рівні якого всі її складові поєднуються в одне ціле. А науковий світогляд, як відомо, базується на атеїстичному підході до дійсності, несумісному з будь-якими релігійними ідеями. Водночас соціалістична культура включає в себе сам науковий світогляд як одну із своїх складових. А цей світогляд, безумовно, є атеїстичним, він несумісний з релігією.

Звичайно, в духовній культурі соціалізму можуть існувати і, як відомо, існують пережитки минулого. Але це саме пережитки,— вони не належать їй, не є її породженням. Навпаки, становлення і розвиток соціалістичної культури відбувається в боротьбі з різною негативною спадщиною минулого — приватновласницькою психологією, релігійними пережитками та пережитками в сімейно-побутових відносинах і т. д.

Важливим фактором прогресу духовного життя суспільства є освіта. Ступінь освіченості народу значною мірою відображає рівень його духовного розвитку. Освіта відіграла велику роль у подоланні релігії і розвиткові масового атеїзму в нашій країні, тому що засвоєння духовних цінностей,— а без цього неможливо говорити про формування наукового світогляду,— здійснювалось насамперед у процесі навчання.

Практика розвитку системи народної освіти в СРСР переконливо засвідчує, що саме освіта є базою для створення й утвердження нових духовних цінностей. Вона — не тільки основа духовного життя людини, а й один із важливих критеріїв рівня її духовної культури, світоглядної зрілості.

В «Основних напрямах реформи загальноосвітньої і професійної школи» підкреслено: «Непохитною основою комуністичного виховання учнів є формування у них марксистсько-ленінського світогляду. Важливо, щоб викладання і суспільствознавчих, і природничо-наукових дисциплін виробляло в учнів стійкі матеріалістичні уявлення, атеїстичні погляди, вміння правильно пояснювати явища природи і суспільства, діяти відповідно до наших світоглядних принципів».

Численні соціологічні дослідження свідчать про пряму залежність світоглядної позиції особи від рівня освіти: чим він вищий, тим негативніше ставляться люди до релігії. І навпаки: серед віруючих спостерігається чітка тенденція до зниження рівня освіченості залежно від зростання ступеня їх релігійної переконаності. Дослідження свідчать, що в групах опитаних осіб з освітою вище неповної середньої атеїстів у 4—5 разів більше, ніж віруючих. Порівняння освіченості релігійного і нерелігійного населення, які мають у момент дослідження однакові демографічні показники (стать, вік і т. д.), дає переконливі докази позитивного впливу наукового атеїзму на духовний розвиток особи.

Заперечуючи в принципі можливість реального пізнання, релігія не сприяла зростанню освіти в тому розумінні, в якому воно веде до вірогідного відображення в свідомості людини об'єктивних закономірностей природи, суспільства і мислення. Проте це не виключало можливості поєднання релігійного погляду на світ з досить значним рівнем освіченості частини віруючих. Освіченість стає фундаментом атеїзму тоді, коли обсяг інформації, що її складає, осмислюється відповідно у світоглядному плані.

Освіта задовольняє одну з життєвих потреб людини — потребу в пізнанні, віднаходженні істини. З допомогою освіти люди прилучаються до однієї з найважливіших духовних цінностей — знання, нагромадженого людством. Знання, таким чином, стають особистим надбанням людини, засобом її орієнтації у світі, збагачення її духовного світу. Засвоєння системи наукових знань руйнує традиційні релігійні уявлення, створює передумови для формування наукового погляду на світ, тобто передумови атеїстичного світогляду.

Важливе місце в духовному житті суспільства належить науці. Як теоретичний вияв практичного панування людей над силами природи і вища форма знання наука виступає одним з вирішальних факторів формування науково-матеріалістичного світогляду, є могутньою зброєю в боротьбі проти ідеалізму і релігії.

Відомо, що наука відіграла виключно велику роль у спростуванні релігійних ідей і положень, її розвиток давав атеїзму переконливу аргументацію проти релігії. Проте лише при соціалізмі, одержавши величезні можливості для розвитку і таку методологію, як марксистсько-ленінська філософія, наука виступає надійною основою переконливої аргументації атеїзму. Тільки соціалізм відкриває можливості широкого і планомірного розгортання науково-технічних досліджень, використання їх досягнень в інтересах людини праці, для успішного вирішення соціальних проблем.

Соціалістичний суспільний лад всіляко сприяє всебічній демократизації науки, доступові до неї широких мас трудящих. При соціалізмі всі науково-технічні відкриття і досягнення стали надбанням усього суспільства, всіх радянських людей, вони постійно відбиваються на всьому світосприйнятті людини, її свідомості. Ставши однією з рушійних сил суспільного і духовного прогресу, наука і техніка пробудили в масах жвавий інтерес до проблем, які в минулому були прерогативою релігії. Невпинне проникнення елементів наукового світогляду в свідомість віруючих сприяло їх розриву з релігією і переходу на атеїстичні позиції.

Прискорені темпи сучасної науково-технічної революції (НТР), розгалужена система засобів масової інформації, швидке зростання освіти сприяють невпинному прискоренню і дедалі більшим масштабам поширення наукового знання. Само по собі зростання знань, безумовно, вже є показником духовного і морального прогресу особи. Неуцтво, все віджиле відступають перед натиском науки. Але наукове знання ще не гарантує автоматично багатства духовного світу, не визначає соціальної позиції особи.

У буржуазному суспільстві, як відомо, сучасна НТР часто породжує різні ірраціональні та містичні течії, інші духовні побудови. Зокрема, останнім часом на Заході посилено рекламуються релігійні організації «Товариство свідомості Крішни», «Біле братерство», «Церква пророка», «Діти бога», «Церква сатани» тощо. Великого поширення в капіталістичному світі набула позацерковна містика, в якій химерно поєднуються елементи релігійних систем минулого з новітніми наукоподібними «одкровеннями». В сучасному містицизмі зростає питома вага спіритизму, теософії, мантики, оккультизму, які перекручують висновки, що випливають з наукових досліджень. Тому й сучасна людина, яка в цілому знайома з науково-технічними досягненнями, може за певної ситуації звернутися до релігії при розв'язанні складних світоглядних питань.

Наукові знання стають цінними і корисними лише тоді, коли розвивають процес мислення і, закріплюючись у свідомості, перетворюються на могутній стимул активізації соціальної діяльності. А тому питання, для чого і з якою метою здобуваються наукові знання, далеко не пусте. Тим більше, що іноді наукове знання може використовуватись навіть у спекулятивних цілях, зокрема для захисту і обгрунтування релігії. Отже, наукові знання плюс світогляд завжди складають в сумі ідейність людини в практичному її вираженні.

Невід'ємною складовою частиною духовної культури, її важливим структурним компонентом є художня література і мистецтво. Вони виступають могутнім фактором соціального і духовного прогресу, здійснюючи цю роль з допомогою художнього освоєння світу, задовольняючи естетичні потреби людей. Відображаючи дійсність у художніх образах, маючи здатність розкривати глибинні процеси і явища життя, проникати в найбільші глибини внутрішнього світу людини, література і мистецтво виступають дійовим засобом ідейного та емоційного впливу на людей. Ніхто не може залишатися байдужим до справжнього художнього твору. Разом з героями роману чи театральної постановки, художнього фільму чи музичного твору людина переживає — співчуває, любить і ненавидить, захоплюється і обурюється, в долі героїв художнього твору впізнає свою долю, долі своїх близьких людей, у творах художника шукає відповіді на хвилюючі питання.

Реалізм, високі художні якості, відображення дійсності з класових, партійних позицій роблять радянську літературу і мистецтво могутнім засобом виховання нової людини.

У промові на ювілейному пленумі правління Спілки письменників СРСР 25 вересня 1984 р. товариш К. У. Черненко підкреслив, що необхідно посилити вплив літератури і мистецтва на формування особи. Вони повинні виконувати свою високу місію: «...Спонукати суспільство, кожну людину пильніше, суворіше подивитися на саму себе. Для того, щоб допомагати їй завжди і в усьому займати активну позицію стійкого бійця за нашу спільну справу» (К. У. Черненко. Утверджувати правду життя, високі ідеали соціалізму. Промова на ювілейному пленумі правління Спілки письменників СРСР 25 вересня 1984 р. «Комуніст України», 1984 р., № 10, с. 7).

Важко переоцінити значення літератури і мистецтва в атеїстичному вихованні, формуванні активної життєвої позиції особи. Атеїстичний характер соціалістичного мистецтва і літератури полягає в тому, що вони в художніх образах розвінчують релігію як ідеологію, показують її несумісність з ідеалами соціалізму. Утверджуючи віру в творчі сили людини, її геній, світле майбутнє, оспівуючи радість земного життя,

література і мистецтво активно впливають на становлення науково-матеріалістичного світогляду.

Добре відомо, що релігія також була зацікавлена в розвитку мистецтва, але лише остільки, оскільки воно могло бути використаним для зміцнення віри в бога. З давніх-давен церква підтримувала й заохочувала в основному лише так зване релігійне мистецтво, прагнучи відвернути увагу від світських, мирських цінностей, посилено рекомендуючи зосереджувати всю увагу на цінностях релігійних, уникати всього, що заважає зміцненню релігійності.

Протидія церковників впливові світської культури на віруючих призводить до того, що значна їх кількість слабо обізнана з досягненнями світової культури, у них недостатньо розвинуті справжні естетичні запити і потреби. Дані досліджень показують пряму залежність між рівнем релігійності і культурним рівнем населення. Так, атеїсти більше (в 6—7 разів) цікавляться літературою і мистецтвом, науково-технічними досягненнями, активніше займаються фізкультурою і спортом.

Проте цілком ізолювати віруючих від духовних цінностей розвинутого соціалізму релігійним організаціям не вдається. Звісно, свою роль, і досить значну, відіграють тут засоби масової інформації (телевізор по сусідству з іконою — звичне явище для сімей віруючих у наш час). Але головне, звичайно, в тому, що широким масам трудящих у нас відкрито доступ до духовних цінностей і що вони самі є безпосередніми творцями духовної культури соціалізму.

Спілкування з культурою, сама художня творчість відіграють важливу роль у духовному розвитку особи, зроджуючи благородні й піднесені почуття, спонукаючи людину до добрих і героїчних справ. Духовна культура надає кожному необмежені можливості для розвитку індивідуальних здібностей. Так, заняття художньою творчістю сприяють духовному самовираженню, допомагають встановити і розширити інтелектуальні зв'язки і відносини з іншими людьми, колективом. І якщо релігія, заводячи людину в світ потойбічних ілюзій, гальмує розвиток художньої творчості мас (лише 4—5 процентів віруючих беруть участь у колективах художньої самодіяльності), то атеїстичний світогляд, навпаки, сприяє широкому залученню людей до самодіяльного народного мистецтва.

В умовах зрілого соціалізму є всі умови для вільної духовної творчості, вияву і розвитку всіх духовних можливостей людини. Це можна простежити на участі широких народних мас у створенні таких культурних цінностей, як радянські свята і обряди. Ставши невід'ємним елементом соціалістичного способу життя, нова обрядовість відіграє велику роль у комуністичному вихованні трудящих. Пройнята матеріалістичним світосприйняттям, життєствердним світовідчуттям, вона за своєю світоглядною функцією має чітку атеїстичну спрямованість.

Розвиток і вдосконалення нової обрядовості, історичний досвід обрядотворчості підтверджують, що основним джерелом народження свят і обрядів є самодіяльна творчість народних мас. Обряд — явище народне. Він зароджується та історично зміцнює свої позиції протягом тривалого часу, в цьому чітко простежується початковий елемент народної творчості. Утверджуючись у житті, нові свята та обряди допомагають вихованню нової людини.

Отже, формування науково-атеїстичного світогляду, активної громадянської позиції, ідейної переконаності відіграє велику роль у всебічному, гармонійному розвитку особи. Її світогляд і духовний світ формуються комплексом суспільних відносин, соціальним середовищем, багатогранною творчою діяльністю.

Розрив віруючого з релігією — акт великого духовного значення, можна сказати, культурна революція в духовному світі людини: при переході на позиції атеїзму людина переосмислює свій життєвий досвід, переоцінює духовні цінності, мобілізує інтелектуальні і моральні можливості, підвищує соціальну активність.

У НАС В НОВОСЕЛИЦЬКОМУ

Досвід, практика

З ДОСВІДУ РОБОТИ КЛУБІВ ЮНОГО АТЕЇСТА НОВОСЕЛИЦЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гарафіна МАКОВІЙ

У нашому районі — 35 шкіл. 35 педагогів цих шкіл набувають досвіду атеїстичного виховання в постійно діючому семінарі, очолюваному директором Острицької середньої школи О. І. Воронкою. Учасники семінару стали активними організаторами атеїстичної роботи в районі, взяли шефство над шкільними атеїстичними клубами і гуртками. А такими клубами та гуртками в Новоселицькому районі охоплено більш як тисячу школярів.

Юні атеїсти району активно ведуть індивідуальну роботу з віруючими. Так, у Щербинецькій школі учень Н. завжди тримався осторонь колективу, уникав товариських контактів. Виявляється, батьки Н. — члени громади ЄХБ — переконували сина в тому, нібито спілкуватися із дітьми невіруючих — гріх, бо всі вони аморальні.

Стало боляче за товариша, хотілося відкрити йому очі на правду. Почали з того, що спробували якось розворушити хлопця, знайти спільні інтереси. Допомагали в навчанні, запрошували у гості, і хлопець згодом переконався: моральність людини аж ніяк не визначається тим, вірить вона в бога чи ні.

Розмову про мораль і моральність, про справжні людські ц.нності члени шкільних атеїстичних гуртків ведуть на основі вивчення біографії В. І. Леніна, життєвого шляху визначних письменників, учених, революціонерів. Так, у літературній секції клубу імені Ярослава Галана, що працює в Острицькій середній школі, вивчення біографій видатних людей ведеться під девізом «Людина творить себе сама».

Інша секція цього клубу — хімічна — провела недавно тематичний вечір під назвою «Людина, озброєна знанням, перетворює природу». До вечора силами учнів було підготовлено фотовиставку «Наука і релігія», книжкову експозицію. Хімічні досліди розвінчували релігійні «чудеса».

Юнкори клубу щомісяця випускають стіннівку «До світла», систематично звучать по шкільному радіо передачі «Хочу все знати». Популярна серед школярів і секція клубу «Співбесідники» — учнівський лекторій, члени якого навчаються лекторського мистецтва. Адже одна справа, коли з лекцією виступає вчитель, і зовсім по-іншому слухають учні бесіду, підготовлену товаришем.

Найбільше люблять виступати юні лектори перед жовтенятами та піонерами. Розповідають учням молодших класів про те, від чого буває грім і блискавка, що таке сон і сновидіння, роз'яснюють шкідливість різних забобонів та марновірств.

Робота клубу дає помітні результати: учні з сімей віруючих вступають у піонери та комсомол, беруть участь у громадському житті школи,— а ще ж недавно одна першокласниця, Наталка П., опанована страхом, навіяним батьками, чекала, що от-от прийде на землю бог і покарає людей за гріхи...

Відомо, що людина найповніше розкривається у суперечці. Саме в ній яскраво виявляються її погляди, переконання, у ній вона вчиться аргументовано захищати свою позицію. Тому серед форм роботи клубів юного атеїста чільне місце належить диспутам.

Люблять дискутувати й у Рідківсь-

кій середній школі. Дев'ятикласники палко обговорювали роман Е. Л. Войнич «Овід», восьмикласники організували диспут на тему «Що таке подвиг». До цього диспуту рада клубу розробила питання, склала список рекомендованої літератури, оформила приміщення.

— Є імена, які неможливо вимовляти без хвилювання, імена, що переповнюють серце гордістю за людину,— урочисто звучало в залі. — Дмитро Михайлович Карбишев — нескорений радянський генерал. Один із тисяч замордованих гітлерівцями у Маутхаузені. В ім'я чого Карбишев прийняв жорстоку смерть? В ім'я перемоги над чумою фашизму!

— А в ім'я чого здійснювали свої «подвиги» міфічні мученики Христові? Задля чийого спасіння — їхні жертви?

— Тільки в ім'я самих себе, тільки заради власного уявного «спасіння».

Сперечаються — значить думають, вчаться мислити самостійно, серйозно підходити до серйозних світоглядних проблем.

Плідно діє і зовсім молодий клуб «Атеїст» Боянської середньої школи. Тематичні вечори, диспути, усні журнали, читацькі конференції, культпоходи, екскурсії, активне сприяння впровадженню нових обрядів і свят — усі форми масової та індивідуальної атеїстичної роботи використовують тут у комплексі.

Немає в районі жодної школи, де б не було атеїстичної кімнати чи куточка, в яких регулярно проводять засідання клубу, організовують книжкові виставки, вивішують атеїстичні стіннівки, звітують юні лектори, члени агіткультбригад. Особливо змістовні, гарно оформлені виходять стіннівки у Боянській, Рокитненській, Котелівській, Щербинецькій школах.

Традиційні огляди агіткультбригад клубів, що проводяться щороку, свідчать про високий рівень культармійської роботи. Варто згадати добрим словом агіткультбригади Малинівської, Мамалигівської, Жилівської шкіл, Новоселицької середньої школи № 2. Малинівчани, приміром, виступають з цікавою атеїстичною програмою не тільки в своєму, а й у сусідніх селах: у польових бригадах, серед тваринників, на різних районних та обласних заходах. Щоб залучити якомога більше школярів до цього походу в світ знань, у школі щороку проводять огляд класних агіткультбригад, членами яких є всі учні класу.

Традиційно відбувається у районі конкурс на кращу учнівську лекцію. Останнім часом юні лектори виступили перед своїми ровесниками, батьками з таких тем: «Що таке людська доля», «Наука і релігія про війну», «Як людина перетворює природу», «Марксизм-ленінізм про свободу совісті», «Походження життя на Землі» та ін. На лекції, що супроводяться показом фрагментів з науково-популярних фільмів, приходять і діти з сімей віруючих.

Стелла Топа з Малинівської школи так розповідає про свою роботу в клубі юного атеїста: «Мені боляче, що поруч зі мною є люди, які вірять в усякі небилиці — рай, пекло, загробне життя. Ніякого загробного життя немає, а справжнє безсмертя людини — в її праці, її добрих справах. Я стала лектором, у своїх бесідах розповідаю жовтенятам та піонерам про те, що не можна чекати від бога ні добробуту, ні щастя, ні допомоги: адже ж не можуть самі приготуватися уроки, продукти самі не приходять з магазину додому, не виросте хліб на незасіяному полі. Тож молитва і звертання до неіснуючого бога — це пусте заняття, бо лише людина — творець власної долі».

Комсомольські та піонерські організації шкіл району проводять атеїстичні вечори, конкурси на кращий малюнок, твір, фотографію атеїстичного спрямування. У ряді шкіл відбулися збори загонів на теми: «В. І. Ленін про релігію», «Ми не віримо в прикмети», «Хрест і галстук — не товариші» та ін. Популярні серед школярів нові свята — день квітів, день птахів, день урожаю, день весни, в яких звичайно беруть участь і діти з сімей віруючих.

На районному зльоті юних атеїстів району, що відбувся під час канікул у Новоселицькому будинку культури, члени атеїстичних клубів та гуртків звітували про свої успіхи, ділилися досвідом. Віриться, що попереду в них — чимало корисних справ.

УРОКИ «КІНЕСКОПА»

Володимир ЯКОВЕНКО,
кандидат філологічних наук

У той день разом з артистом С. Максимчуком, який виступив перед робітниками з читанням поеми «Марія», на шевченківський ювілей до виробничого об'єднання «Кінескоп» прийшли завідуючий відділом Інституту суспільних наук АН УРСР, кандидат філософських наук Є. Гринів, доцент Львівського державного університету, кандидат філологічних наук М. Гнатюк.

Шевченкова «Марія»,— говорилось на вечорі,— найвищою мірою антирелігійний твір. Реалістичний сюжет поеми відкидає божественний ореол біблійних персонажів, вони подані як звичайні люди. Поема «Марія» сприяла розвитку атеїзму,— недарма церковники всіляко паплюжили цей твір, вимагали його заборони.

Шевченківське свято на виробничому об'єднанні «Кінескоп» вилилось у розмову про духовний світ сучасника та проблеми формування науково-матеріалістичного світогляду.

Радянський райком партії м. Львова, Інститут суспільних наук АН УРСР, партком «Кінескопа» ось уже протягом кількох років спільними зусиллями здійснюють у колективі об'єднання програму, яка передбачає заходи по ідеологічному забезпеченню виробничих планів, по атеїстичному вихованню трудящих.

Так, нещодавно завершилось навчання працівників «Кінескопа» в дворічній школі підвищення кваліфікації лекторів з питань наукового атеїзму, яка діє при парткомі об'єднання і якою керує Є. Гринів. Слухачі школи набували знань з історії релігії та атеїзму, поглиблено вивчали радянське законодавство про культи. Велику увагу приділяли у школі питанням контрпропаганди, викриттю фальсифікацій буржуазних ідеологів щодо становища релігії і церкви в СРСР.

Плідним виявилось співробітництво колективів «Кінескопа» та Інституту суспільних наук. Нагромаджено досвід соціологічних досліджень громадської думки в колективі виробничого об'єднання. Спільно проводяться атеїстичні вечори, зустрічі з письменниками, артистами, ветеранами війни і праці.

Розмовляю з науковим співробітником Інституту суспільних наук Р. Бачинським, який входить до бригади анкетуючих на «Кінескопі».

— Ми склали робочий план виконання госпдоговірної теми на виробничому об'єднанні. Вже сьогодні можна сказати, що робота йде успішно. Разом з керівництвом музею історії релігії та атеїзму організовуємо пересувні виставки для колективу об'єднання. Допомагаємо складати плани семінарських занять для школи лекторської майстерності, рекомендуємо теми для атеїстичних виступів багатотиражки «Кінескопа» «Лампочка Ілліча». Плануємо провести конференції про першодрукаря Івана Федорова і виникнення друкарства на Україні...

Разом із завідуючим відділом проблем формування науково-матеріалістичного світогляду Інституту суспільних наук АН УРСР Євгеном Андрійовичем Гринівом переглядаємо матеріали, що стосуються співробітництва відділу з колективом «Кінескопа».

— Спілкування з колективом «Кінескопа» багато чого навчило нас самих. Досвід такого співробітництва дає змогу на практиці вивіряти рекомендації, що ми їх розробляємо для ідеологічних працівників.

Соціальна активність людини — одна з важливих передумов формування атеїстичних переконань. Ми переконались у тому, що для успішного розв'язання завдань атеїстичного виховання необхідно насичувати плани соціального розвитку колективу такими заходами, які б давали не лише виробничий та економічний

ефект, а й глибокі світоглядні наслідки. В таких планах має бути накреслено заходи щодо поліпшення трудового, ідейно-політичного, морального, атеїстичного виховання робітників та вдосконалення культурно-масової роботи в колективі. Як зазначав М. І. Калінін, ніяка віра, ніяка релігія, ніяке інше захоплення і поривання не зможуть дати людині стільки енергії, скільки дає усвідомлення того, що твоя праця корисна не тільки для тебе, а й для всього народу. Це усвідомлення замінює тисячу богів.

Науковці не обмежуються створенням рекомендацій для працівників ідеологічного фронту, а й самі втілюють у життя результати наукових досліджень, перевіряють методи атеїстичного виховання на практиці. Вчать і вчаться. В цьому розумінні колектив об'єднання «Кінескоп» — лабораторія, де апробується ефективність ідеологічних заходів.

З редакційної пошти

ПОДВИГ СОЛДАТОК

...Святковий Яблунів. Мирне небо травня. Сьогодні в селі буде відкрито пам'ятний знак на честь солдатських вдів.

Коли біле покривало впало з монумента, заговорила людська пам'ять мовою тисяч сердець. Перед людьми постала молода ще жінка з немовлям на лівій руці, а права лагідно обіймає плече сина-підлітка.

Солдатка пам'ятає присмак останнього поцілунку, прощальний гудок поїзда на пероні в Копиченцях. Вісімдесят одна солдатська вдова — вісімдесят одна вічна розлука...

Стоять у мовчанні, в глибокій задумі жінки — дорогі наші солдатські вдови. Поруч з ними — посивілі ветерани з орденами і медалями на грудях. Згадують сивочубі дядьки своїх полеглих односельців-побратимів. Добре знають воїни ціну горю, яке принесла людству війна, ціну Перемоги.

...Пригадав фронтовик з Яблунева Волошин М. В., як прощався назавжди в одному з боїв під Львовом з односельцями Степаном Бабієм і Матвієм Тимчишиним. На очах фронтовика Буція М. Г. в битві за місто Тарту поклав свою солдатську голову яблунівчанин Ілько Перепелюк. Але горе не зламало дружин полеглих, вони взяли на свої плечі подвійний тягар, виростили дітей, підняли з руїни колгосп.

Анастасія Антонівна Нападій народила чоловікові семеро дітей: синів Михайла, Івана, Романа, дочок Марію, Ганну, Стефанію, Марію. І всіх підняла, вивела в люди. Всі вони шановані трудівники місцевого колгоспу. Радіє нині старенька бабуся двадцять одному внукові, п'ятьом правнукам. Життя бере своє! А як потрібна їй була тоді, після війни, чоловікова допомога, лагідне слово. Життя солдатки — як подвиг, що триває вже понад чотири десятиліття.

Нелегко було з осиротілими трьома синами і двома дочками вдові Ганні Федорівні Крушельницькій. Головне, чого вчила їх,— чесно працювати. Стали добрими майстрами-будівельниками всі троє синів, знайшли свою долю й доньки.

Довго не знала вдова Марія Дмитрівна Жабінська, де поховано її чоловіка. Тільки в 1979 році червоні слідопити з естонського міста Каластьє надіслали солдатці звістку: визволитель їхньої землі українець Жабінський похований у братській могилі. Дочка Ярослава зі своїм чоловіком Романом поїхали за батьківським благословенням після багатьох років спільного життя. І на могилу воїна лягли квіти української та естонської землі.

Тяжко поранений чоловік Марії Андріївни Нападій помер від ран у Польщі. Жінка залишилася з дочкою Емілією. І коли життєва дорога звела її з чотирма сиротами, поляками за національністю, і хвилини не вагалася Марія Андріївна — стала їм матір'ю. Годувала, доглядала, пестила як своїх рідних, вивела в люди.

Тисячі людей зібралися біля монумента, а тиша така, що чути, як шелестять берези травневим листям. Згадує село своїх полеглих синів-фронтовиків, ушановує подвиг жінок-солдаток.

Підходять з квітами наречені, вклоняються жінці-матері, жінці-трудівниці. Діти дарують солдаткам букети первоцвіту. І утвердженням життя, миру, добра звучать слова солдатки А. Г. Крашівської: «Хоч яке велике наше горе, наш жаль за полеглими, жіноче серце не може не радіти за щасливий нинішній день, за усмішки наших дітей та внуків!»

Іван БАНДУРКА,
голова виконкому
Яблунівської сільради
Гусятинського району
Тернопільської області.

Свята, обряди, традиції

КОЛЬОРИ РАДОСТІ

Ярослав ГУЛЬКО, власний кореспондент журналу «Людина і світ»

Таке запам'ятовується назавжди. У кімнаті урочистих подій, розташованій у приміщенні Дублянського народного музею атеїзму, відбувається обряд вручення паспорта громадянина Союзу РСР.

Піднесено й урочисто звучить звернення державного наставника, депутата селищної Ради Тетяни Василівни Кульчицької:

— Юні громадяни Країни Рад! Сьогодні у вас, ваших рідних і близьких пам'ятний день: ви на порозі зрілості. Вам надаються великі права, які гарантує Конституція СРСР. Водночас на вас покладається і почесний обов'язок — стати надійною зміною батьків і дідів, активними будівниками комунізму. Успіхів вам у житті та праці!

Обряд набирає ще більшої значущості, коли після одержання паспортів молодь приносить букети квітів до пам'ятника, спорудженого на честь односельців, що полягли в боях з фашистськими загарбниками.

Обряд вручення паспортів — складова частина комплексу заходів, спрямованих на широке впровадження нових звичаїв, свят, традицій, що їх здійснює громадська рада Дублянського музею атеїзму, а також комісія по обрядах, святах і традиціях, що діє при селищній Раді народних депутатів.

Місцевий музей атеїзму, який існує ось уже близько двадцяти п'яти років, став центром пропагування нових обрядів і звичаїв. Нещодавно музей переселився у нове просторе приміщення. Ще під час його спорудження (до речі, споруджували музей методом народної будови) було обумовлено віддати один поверх для пропаганди і проведення сучасних обрядів.

Члени ради музею вчителі Т. В. Кульчицька, М. С. Лябига, бібліотекар Д. М. Гаргас, працівник виконкому селищної Ради народних депутатів М. І. Тихонова та інші проводять тут бесіди з хліборобами з питань обрядовості, роз'яснюють шкідливість релігійних свят і обрядів. З ініціативи музейної ради для участі в громадських і родинних торжествах створено обрядовий хор, яким керує депутат селищної Ради М. А. Зеньо.

— Хіба можна порівняти церковний обряд шлюбу із сучасним? Навіть віруючі люди в Дублянах переконалися в тому, що шлюб за радянським обрядом красивіший, урочистіший,— говорить голова ради музею, директор місцевої десятирічки Д. Й. Міньковецький. — Обряд дуже гарно і врочисто проводить депутат селищної Ради М. Є. Юрчак.

З кімнати урочистих подій молоді йдуть до Вічного вогню. На підніжжя пам'ятника полеглим героям кладуть квіти. Настає урочиста тиша. З гучномовця линуть слова: «Візьміть із собою частку цього полум'я як символ незгасного життя й вірності Радянській Вітчизні і пронесіть у своєму серці через усе життя».

І в інших населених пунктах Самбірського району Львівської області музеї, клуби, будинки культури, сільські й селищні культурні комплекси стали осередками пропаганди радянської обрядовості. Скажімо, в місті Рудках комісія по радянських традиціях, святах і обрядах організовує вечорниці, вогники, вечори-портрети, свята зими «Рудківські візерунки». Останніми рока-

ми всі шлюби і народження дітей реєструються тут за громадянським обрядом.

Вечорниці — давній чудовий звичай українського народу. Рудківчани вирішили відродити цю традицію, вдихнути в неї новий зміст. Не в тісній хаті,— у просторому й красивому Будинку культури збираються дівчата. Вишивають, прядуть, співають народних пісень. Сцену і зал прикрашено вишивками рудківських майстринь — тут і рушники, і доріжки, і серветки. Столи вкрито скатертинами, розшитими українським орнаментом, лави застелено домотканим полотном.

Зал повен гостей. За окремим столиком — передовики підприємств міста. Їм дівчата підносять на рушнику запашний коровай. Діти вручають квіти, пов'язують червоні стрічки з написом «Передовик праці». Звучать пісні, щедрівки, дотепні жарти й гуморески, дзвінко грають троїсті музики.

А господиня вечорниць пригощає гостей традиційними варениками, примовляючи:

— Скуштуйте вареничків із сиром. В них наша праця спільна, пшениця і студена водиця. Їжте на здоров'я!

В місті Самборі вперше на Львівщині було проведено районну виставку-конкурс святкових короваїв. Новими барвами засяяв давній народний звичай — в урочисті хвилини зустрічати дорогих гостей хлібом-сіллю. Огляд-конкурс короваїв (а їх було представлено понад тридцять з різних населених пунктів) засвідчив, що вони і нині є важливим елементом обрядової атрибутики. Найбільше захоплених відгуків дістав коровай майстринь із села Корналовичів. Вони навіть «рушники» для короваю спекли з тіста — білі-білісінькі, та ще й з орнаментом.

Львів'яни першими в республіці провели обласну обрядову естафету. Ця естафета-літопис стала оглядом пошуків і знахідок, які є на рахунку груп сприяння комісіям по радянських традиціях, святах і обрядах. Нині в області діє більш як тисяча таких груп.

У Самбірському районі ось уже кілька років проводять свято талантів під назвою «Весна народної творчості», приурочене до дня народження В. І. Леніна. В місті Рудках традиційними стали вечори «сімейного повноліття» за участю пар, які прожили разом понад 25 років і яким є чим поділитись з тими, хто щойно взяв шлюб. Тут же народилось і шкільне свято під назвою «Веди, шкільна стежко, на ферми і поля!»

До традиційних проводів чабанів на полонину приурочують обласне свято «Край наш вільний, край радянський».

У Сколівському районі свято відкриває переклик трембіт. Чабанів ушановують вінками слави. Кращим трудівникам вручають транзисторні радіоприймачі, щоб і в колибах чабанів, високо в горах, звучали дзвінкі пісні, музика.

Зі щирими побажаннями до чабанів звертаються керівники господарств, знатні хлібороби. Підпаски на прудких конях підвозять традиційні дарунки: руно і розмальований козубень з бринзою. В цю мить над урочищем спалахують високі ватри. Виграють сопілки, гупає бубон.

На сцену виходять самодіяльні артисти, починається веселе свято пісні й танцю, в якому беруть участь численні аматорські колективи Сокальського, Радехівського, Жидачівського, Самбірського та інших районів. Здається, співають і самі навколишні гори.

...З прикарпатського міжгір'я перенесемося в гомінкий Львів, де народилася ще одна нова хвилююча традиція. Щороку 27 липня відбувається урочиста сесія Львівської міськради, присвячена річниці визволення міста від фашистських загарбників. Кращі виробничники, Герої Радянського Союзу піднімають прапор на вежі міської Ради народних депутатів. Завершується свято мітингом, покладанням квітів на могили полеглих воїнів.

Широко відзначаються річниці возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Українській Радянській державі. Це і свято вулиці 17-го Вересня, і свято під назвою «Вінок пісень і поезії — Великому Леніну».

В селі Ушковичах Перемишлянського району створено перший у республіці громадський музей радянсь-

Львівський Палац урочистих подій. Золоте весілля...

Фото Володимира Карпина.

кої обрядовості. Експозиція музею яскраво відображає еволюцію традицій, свят, звичаїв на тлі історії села, великі зміни в побуті і духовному житті хліборобів, що сталися за роки Радянської влади.

Ушковицький музей обрядовості відомий своєю громадською роботою. Тут відбувається посвячення в хлібороби, тут приймають у піонери і комсомол, з напутніми словами звертаються до призовників.

Нові можливості для пропаганди сучасних радянських свят і обрядів відкрилися у зв'язку із створенням соціально-культурних комплексів. Вони, зокрема, дають можливість об'єднати зусилля клубних і бібліотечних працівників, учителів, лекторів товариства «Знання», музейних активістів.

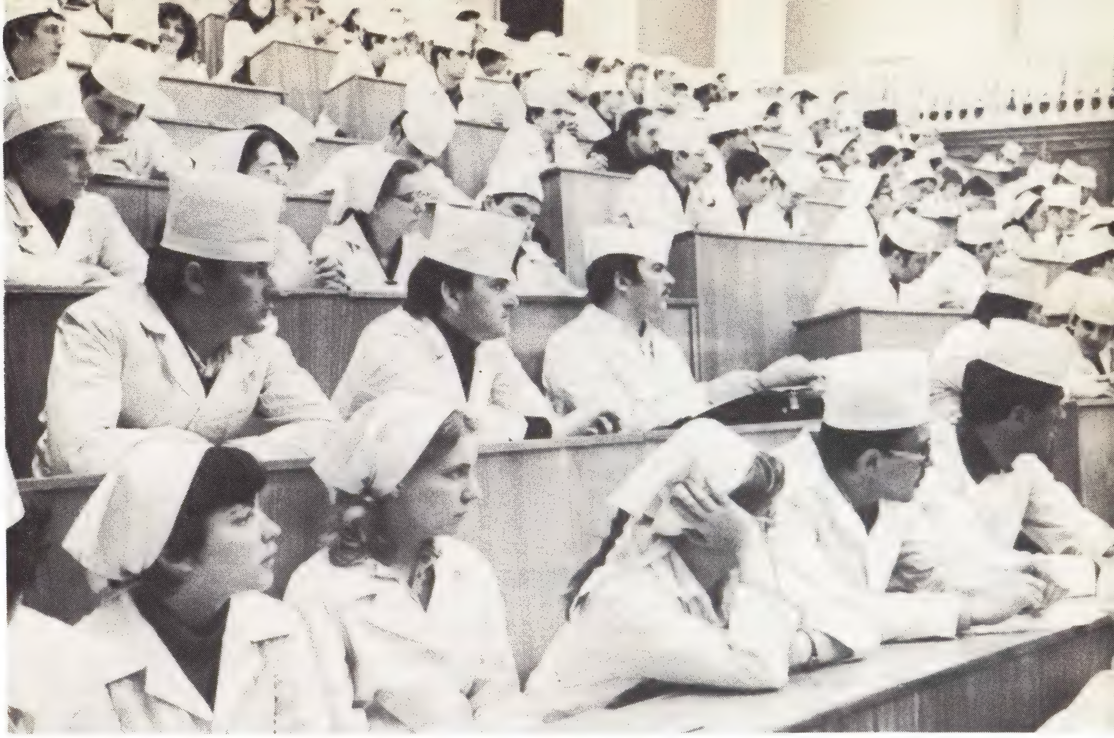
Заслуговує на увагу досвід роботи ентузіастів Стрийського району. Щороку традиційне свято «В оновленому краї» приурочується до відкриття нових соціально-культурних комплексів. Всього їх у районі вже тринадцять. Такі комплекси стають центрами масової ідеологічної роботи з населенням, сприяють утвердженню нового, радянського способу життя.

Громадські корпункти повідомляють

У СУПРОВОДІ ЕЛЕКТРООРГАНА

Кімнату урочистих подій села Тустані Галицького району Івано-Франківської області визнано кращою на недавньому обласному огляді-конкурсі. І річ не тільки в тому, що для музичного супроводу нових радянських обрядів тут встановлено електроорган, який надає особливої урочистості святковим ритуалам. Члени обрядової комісії, що діє при виконкомі сільської Ради, зуміли зберегти кращі народні традиції, відшліфовані протягом століть, наповнити їх новим змістом.

Василь ПЕРЕДРУК.

Автобус Київ — Тернопіль зупинився в Коростишеві. Серед нових пасажирів — декілька жінок; одна з них стала нашою сусідкою. Зав'язалась розмова. Їде у Почаївську лавру. З якою метою? Помолитись «чудотворній іконі», «святим мощам»...

Виявилось, що наша сусідка хворіє на деформуючий поліартрит. Показує кисті рук. Скоцюрблені пальці... Запитуємо, чи зверталась до лікарів. Скрушно зітхнула, пояснює, що спочатку займалася самолікуванням, яке, звісно, не допомогло. Потім уже звернулася до районної лікарні. Після лікування почувалася значно краще. Думала, що хвороба «пройде», та раптом знову погіршало. І от — їде до Почаєва...

Хвора ніколи не цікавилась релігією. В селі немає церкви. Чула, що в Почаєві є цілюща вода — вона ніби має «чудотворні властивості», нею, мовляв, навіть рак лікують.

Роз'яснюємо причини захворювання, заспокоюємо. Запевняємо, що нічого ще не втрачено. При правильному лікуванні можна запобігти розвиткові хвороби. Що ж до цілющої води...

— Для хворої людини,— перебиває вона нас,— головне — здоров'я. А до кого звертатись — це не має значення, аби допомогло.

Чому ж у наш час зберігаються ще релігійно-містичні уявлення про здоров'я, хворобу та лікування?

Відповідь неважко знайти в богословській літературі, у проповідях, в яких церковники намагаються переконати віруючих в «одвічному союзі» релігії і медицини, видати Христа за своєрідного «цілителя роду людського», «великого лікаря людських душ» і т. ін. Вони тепер говорять подеколи й про «цілющу» роль «духовного опію», який, мовляв, значно розширює можливості «наркотичних засобів», тобто традиційних ліків.

Трапляються випадки, коли ревнителі віри, особливо з числа пресвітерів та проповідників, «ерудованих» служителів культу, намагаються стати навіть порадниками для хворих. В хід ідуть примітивні знання анатомії та фізіології людини і — особливо часто — фармакології. Дію таких лікувальних засобів, як трави, насіння та корені рослин, випробувані фізичні методи, вони наділяють «секретними» і «невідомими» сучасній медицині властивостями. Від такої «обізнаності» — один крок до лікування за допомогою «свяченої води» і замовлянь та інших містифікованих різновидів впливу на організм хворої людини.

Не відкидають згадані цілителі

Знання висвітлює істину

ЛЮДИНІ НА ДОБРЕ ЗДОРОВ'Я

Арсен ГУДИМА, Григорій КОНОПЕЛЬКО,
доценти Тернопільського медичного інституту

й лікувальних засобів наукової медицини, але теж поданих «болящим» у містичній оболонці. Оскільки в Біблії мовиться, що хворобу можна вигнати лише молитвою і постом (Матф. 17, 21) і що «все, чого будете просити в молитві з вірою, отримаєте» (Матф. 21, 22), особливого значення вони надають молитві, посту як своєрідним лікам, що буцімто «посилюють» дію відомих лікувальних засобів. Можуть також містифікувати лікувальну справу і навіть діяльність лікаря, який, бач, і гадки не має, що лікує від «імені бога» та «за його допомогою». Бо сам господь говорить про себе в тій же Біблії: «Я вбиваю і оживляю, я вражаю і зціляю; і нема нікого, хто б спас із руки моєї!» (Втор., 32, 39).

Насправді ж такі погляди та уявлення не відповідають суспільно-історичній практиці, яка завжди була критерієм істинності людського пізнання.

Майбутні лікарі. На лекції в Київському ордена Трудового Червоного Прапора медичному інституті імені О. Богомольця.

Фото Олега Диканя.

Рости здоровою і дужою, дитино!

Фото Анатолія Афанасьєва.

Видатний представник німецької класичної філософії Людвіг Фейєрбах (1804—1872) вважав медицину «колискою матеріалізму». І в цьому є глибокий смисл. Адже не з релігією пов'язані перші кроки в прадавній медицині, а з усією життєдіяльністю людини, її суспільним буттям. Об'єктом пізнання були предмети, явища і процеси довколишнього матеріального світу, його освоєння, а відтак і самопізнання. Люди повинні були з найбільшою віддачею застосовувати здобуті знання і нагромаджений досвід.

У трагедії Софокла (496—406 роки до н. е.) «Антігона» людина — найбільше чудо з усіх чудес на світі. Саме їй підкоряються море, птахи, звірі і люті морози. Вона все уміє — думкою випереджати час і лікувати хвороби. Не богам зобов'язана людина своїми досягненнями, а тільки сама собі!

Таке розуміння ролі людини в системі природи дало можливість Демокріту (близько 460 — початок IV століття до н. е.) зробити правильне узагальнення: «Люди моляться богам, просять у них здоров'я і не знають того, що здоров'я залежить від них самих».

Колективна праця сприяла нагромадженню практичного досвіду, зокрема і в галузі народної медицини

вже з перших кроків її розвитку.

Так, людина ніколи не була пасивним спостерігачем. Не ілюзії зумовлювали її ставлення до власного буття, а реальні потреби матеріального і духовного освоєння світу. І навіть тоді, коли виникло релігійне відображення дійсності, людина залишалася соціально активною силою. Вона намагалась будь-що подолати власне безсилля.

Все це переконує в тому, що природна потреба в самозбереженні і суспільний досвід не могли розвиватись інакше, ніж на стихійно-матеріалістичній основі пізнання і перетворення сил природи. Ось чому біосоціальна функція самозбереження людського роду стала, за образним висловом Л. Фейєрбаха, «колискою матеріалізму».

Що ж тоді таке, в науково-матеріалістичному розумінні, здоров'я і хвороба? Яка їх залежність від навколишнього середовища? Чи справді існують невідомі сили, які здатні «насилати» хворобу або «зцілювати» хворих?

Вперше наукове визначення життєдіяльності людського организму в стані «здоров'я» та «хвороби» дав К. Маркс. Зокрема, він писав з приводу суті хвороби, що вона — «...обмежене в своїй свободі життя...» (Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 1, с. 60). А це означає, що живий організм, зокрема й людський, перебуває у взаємозв'язку з органічним і неорганічним світом. Порушення цього взаємозв'язку призводить до відхилень у функціонуванні організму як живої системи, що може стати причиною хвороби. Тому хворіють не лише люди, а й рослини і тварини.

Але якщо здоров'я і хвороби рослинного і тваринного світу проявляються лише на біологічному рівні, то для людей надзвичайно багато важать соціальні фактори. Тут поняття «здоров'я» характеризує фізичний і духовний стан, соціальне благополуччя.

Необхідною умовою здоров'я є його норма. У кожної людини — своя фізіологічна і патологічна міра відхилення від норми. Проте якщо у співвідношенні норми і патології переважають елементи норми, людина залишається практично здоровою.

Однак «здоров'я» — не лише індивідуальний стан людини. Це також її соціальні відносини, умови повсякденного життя. Тому, крім індивідуального здоров'я людини, розрізняють також здоров'я населення, яке характеризується захворюваністю, фізичним розвитком, смертністю, народжуваністю, непрацездатністю, середньою тривалістю життя та іншими показниками.

Здоров'я населення — соціально-біологічне явище. В його формуванні вирішальну роль відіграють вже соціально-економічні чинники. По-різному проявляють вони себе в країнах з різним соціально-економічним ладом. В. І. Ленін у численних працях показав руйнівний вплив капіталістичного виробництва на фізичне і духовне здоров'я робітників та селян, які змушені працювати до виснаження, потерпати від матеріальних нестатків, жити в поганих побутових умовах. «Тисячі і десятки тисяч людей,— писав В. І. Ленін у 1901 році,— що працюють усе життя над створенням чужого багатства, гинуть від голодувань і від постійного недоїдання, умирають передчасно від хвороб, породжуваних жахливими умовами праці, злиденною обстановкою жител, недостатнім відпочинком» (В. І. Ленін, Повне зібрання творів, т. 5, с. 13).

Таким залишився капіталізм і досьогодні. Не випадково, що саме в умовах експлуататорського ладу остаточно сформувалося релігійне уявлення про те, що хвороби зумовлюються надприродними силами і долаються переважно за допомогою надприродних сил. Страх перед силами визиску породжував страх перед ілюзорними «володарями землі і неба», і його підтримувала й поглиблювала релігія. При цьому провадилася двоїста політика: з одного боку — прибрати до рук досягнення медицини, щоб видавати їх за свідчення «всемогутності божої», з другого ж — придушити будь-яке вільнодумство, «матеріалістичну єресь», що підриває основи віри в «промисл божий». Звідси — багатовікова боротьба захисників релігійних поглядів проти медицини як матеріалістичної науки і вивільнення

лікувальної справи від будь-якого втручання церкви.

Річ у тім, що наукове освоєння світу, опанування силами природи (зокрема й пізнання своєї власної природи) та суспільними відносинами вивільняє людину з духовного полону, дає їй віру у власні творчі можливості, знімає потребу звертатись до релігії. Релігія ж, поділяючи світ на земний і потойбічний, завжди насаджувала духовне гноблення людської особи. Якщо в першому випадку боротьба ведеться за духовну свободу, справжній гуманізм, зменшення людських страждань, то в другому — духовне убозтво, людські страждання розглядаються як вищий принцип «божої благодаті», яка сходить, мовляв, на людину з метою її випробувань на земній путі до «царства небесного». «Например, навідалася до нас тяжка хвороба,— читаємо в «Журнале Московской патриархии»,— або не стало наших рідних, друзів, благодійників, яких забрала невблаганна смерть... Ми не повинні журитися та падати духом, а все стерпіти і вважати своє нещастя цілком заслуженим і навіть малим порівняно з тягарем наших гріхів» (Журнал Московской патриархии, 1977, № 7, с. 31. Далі — ЖМП).

Релігія розглядає хворобу як божу кару за гріхи і водночас як засіб спасіння душі. Постає питання: якщо все наперед визначено надприродною силою, то за які гріхи карає «всемилостивий» бог немовлят, що не мають ще жодних гріхів? Навіщо карає «всевишній» хворобами та каліцтвом глибоко віруючих і навіть служителів культу?

Оскільки концепція «божого промислу» в поглядах на здоров'я і хвороби людини не витримує критики, то церква висунула не менш «оригінальний» спосіб пояснення людських страждань,— бог нібито посилає хвороби на людей для «випробування» їх у вірі. Виходить, що для підтримання і посилення віри в бога людині краще бути хворою і немічною...

Страждаючи, як повчають проповідники, людина уподобляється Христу, наближається до нього. Вона дістає вимушений і так необхідний їй (для молитви, духовного спілкування з «творцем») відпочинок: «Найбільш невідкладні справи перетворюються у відкладні».

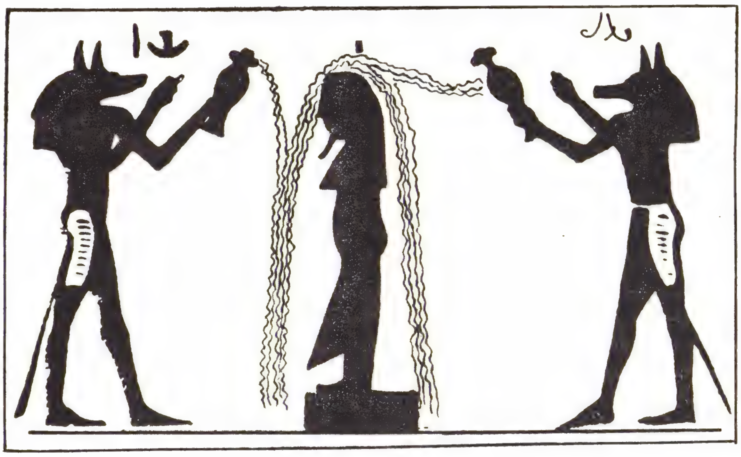
Але справжній відпочинок — це відновлення життєвих сил, затрачених у процесі праці або хвороби, коли слабне організм, падає його працездатність. Причому ця необхідність зумовлюється життєвим ритмом людини, її фізіологічними і соціально-трудовими потребами, порушенням адаптації людського організму до середовища за час тих чи тих захворювань.

Намагаючись якось узгодити ідею божественного сотворіння людини з її моральною («гріхопадіння») і фізичною (залежність від природних умов, захворювання тощо) недосконалістю, богослови висувають і такі варіанти пояснення хвороби, як «передрайське очищення людини», «спокутування численних її гріхів». Виходить, що людина народжується не для радості, а для страждань. Чим більше страждань, тим більш до вподоби це божеству! Заклики до уповання на «милість» всевишнього — це махровий антигуманізм в дії.

Як же тоді бути з «уподібненням Спасителю», котрий зцілює всіх «стражденних»? Виходить, що ті, хто намагається попередити захворювання, хто полегшує муки людей, чинять замах на божі прерогативи, тобто є «богопротивні грішники»!

Така двоїстість неминуча, вона випливає з самої суті релігійних поглядів і зумовлюється тим, що фантастичний образ божества не має аналога в дійсності і тому випадає з ланцюга реальних причинно-наслідкових зв'язків. Ось чому релігійним поглядам притаманна внутрішня суперечливість — одні положення заперечують інші, і богословам не під силу звести кінці з кінцями.

Медицина — як біологічна наука і лікувальна практика — розкриває всю неспроможність релігійних уявлень про походження захворювань. Розвінчуючи уявлення про хворобу як господню кару людям за гріхи, вона цим спростовує догмат про буття бога як всезнаючого, всемудрого і всемилостивого. Якщо визнати за істину релігійне уявлення про причини хвороб, то, послідовно мір-

куючи, ми прийдемо до заперечення бога. Адже якщо бог — втілення любові до людини, то навіщо «дозволяє» людині грішити, а потім розплачуватись за гріхи хворобами і стражданнями? Хто ж як не він повинен був застерегти її від гріха? Всі люди — грішники,— твердять церковники; то чому ж бог карає лише окремих людей? Чому в країнах капіталізму, зокрема в колишніх колоніях, де переважають віруючі, основна маса трудящих потерпає від різних хвороб, каліцтв та епідемій? І, навпаки, в країнах соціалізму, передусім в СРСР, під впливом широких соціальних заходів незрівнянно поліпшилось здоров'я населення, а середня тривалість життя зросла більше ніж удвічі.

Релігійні погляди на причини захворювань перекручують як мету, так і шляхи лікування. Проповідники твердять, що головним джерелом зцілення є бог, який і насилає хвороби на людей, і лікує їх. Тому, мовляв, основний засіб відновлення здоров'я — це віра в бога і звертання до нього в молитві.

На запитання, чому ж молитва не відразу «зцілює» щиро віруючу в бога людину, захисники релігії твердять, що бог не завжди сприяє спасінню душі. І навіть тоді, коли хворий вмирає, то й тут, мовляв, має місце вияв любові до віруючого. Адже видужавши, він міг би так чи інакше вчинити гріх і ніколи не спізнав би царства небесного.

Воді надавалося магічного значення у багатьох стародавніх релігіях. Вважалося, що омовення (чи узливання) у супроводі відповідних молитов «очищає» людину від «злих духів». На першому малюнку — давньоєгипетське зображення очисного омовення. Християнське таїнство хрещення бере початок саме з таких дохристиянських обрядів.

«Сили небесні» — проти «сил пекельних» (трясовиці та інші злі духи, що буцімто викликають різні хвороби). Так православний церковний лубок далеких дожовтневих часів навіював віруючим думку, ніби вигнати цих істот з тіла хворого можна помазанням, свяченою водою чи іншими, по суті чаклунськими, заходами.

Це малюнок часів середньовіччя унаочнює ритуал екзорцизму (бісогонства), що його провадить католицький священик. Практика екзорцизму, як свідчать зарубіжні джерела, дожила в католицизмі й до нинішніх часів.

Медицина доводить всю неспроможність релігійних уявлень про залежність видужання від волі неіснуючого всевишнього. Одужання, говорить наука, залежить від характеру захворювання, своєчасного й ефективного лікування, стану організму хворого. Проте це зовсім не означає, ніби молитва анітрохи не здатна впливати на психіку віруючого під час його хвороби. Медицині відомий здавна такий стан, як самонавіювання: в окремих випадках він може полегшити самопочуття хворого. До речі, навіювання (гіпноз) застосовується в сучасній медицині при певних захворюваннях (функціональних розладах нервової системи та ін.).

Фізіологічну основу навіювання вперше було розкрито в працях І. П. Павлова, чим, до речі, спростовано релігійні тлумачення «чудесних» зцілень. Переконливо з'ясовано, що ніяким навіюванням не можна ліквідувати органічні зміни, які виникають при багатьох захворюваннях (виразкова хвороба шлунка, пухлини, пороки серця і т. ін.). Проте і в наш час на сторінках церковно-богословських видань можна зустріти публікації з міркуваннями, які дезорієнтують віруючу людину. Так, у статті «Церква як місце освячення» читаємо: «В таїнстві єлеосвячення (соборування) на хворого сходить божа благодать, яка лікує хвороби душевні та тілесні» (ЖМП, 1979, № 2, с. 77). Створюється, таким чином, враження, ніби здоров'я можна «знайти» в храмі, в «зцілюючих» властивостях молитви, богослужіння, свяченої води, мощей, хрестиків і т. ін. У все це беззастережно може повірити лише той, кому бракує більш-менш чіткого уявлення про те, як сучасна наука пояснює фізичний, фізіологічний і духовний стан людини. Йому реальний ефект самонавіювання під час молитви та інших релігійних дій може видатися за «допомогу» неіснуючих надприродних сил.

Медицина переконливо довела, що знання причин та умов виникнення хвороб допомагає знайти правильні шляхи їх подолання. Адже засоби боротьби з хворобами такі ж природні, матеріальні, як і причини та умови, що їх породили. Лікувальні засоби поділяються на фізичні (хірургія, променева терапія, зігрівання і т. ін.), хімічні (лікувальні препарати), біологічні (антибіотики), психічні (психотерапія), соціальні (поліпшення умов праці та побуту тощо).

У взаєминах людини, природи і суспільства нема і не може бути нічого надприродного. Ми можемо говорити лише про явища пізнані і ще не пізнані та водночас бути певними того, що розгадка не пізнаного — це питання часу, як уже не раз довела історія науки і суспільно-історичної практики людства.

Завдяки перемозі соціалізму в нашій країні утвердилась наукова організація охорони здоров'я трудя-

щих. «Демократичний характер нашої першої в світі системи безплатної охорони здоров'я,— підкреслювалося на червневому (1983) Пленумі ЦК КПРС,— загальновідомий... Особливої уваги заслуговують запобігання захворюванням і як один з шляхів до цього — запровадження щорічної диспансеризації всього населення. Адже йдеться про здоров'я людей, тобто про справу архіважливу як у соціальному, так і в економічному плані».

Цій гуманній меті служать численні заходи, спрямовані на те, «щоб людина змолоду знала свій організм і вміла підтримувати його в порядку». Здобуття знань у галузі гігієни і медичної допомоги має велике світоглядне значення, бо завдяки цьому людина без містичних спотворень і перекосів усвідомлює себе в системі «природа і суспільство», пізнає істинну цінність свого фізичного і духовного здоров'я, а також високу гуманістичну суть творення нашого соціального благополуччя.

Зростає світоглядна значущість популяризації медико-біологічних знань. Засвоєння основ анатомії, фізіології та психології на рівні наукового світогляду спроможне створити надійний заслон від проникнення в свідомість окремих людей ілюзорно-містичних ідей і настроїв з приводу стану свого здоров'я та засобів подолання хвороби. Правильна світоглядна орієнтація посилює довір'я до медицини як науки, вселяє оптимізм щодо її дедалі зростаючих можливостей. А це має неабияке значення в успішному розв'язанні питань профілактики, санітарної освіти, диспансеризації всього населення і лікування.

А скільки чудових повчальних прикладів такого животворного оптимізму знає історія лікувальної практики, коли в результаті неймовірних зусиль волі, здавалося б, безнадійно хворі люди при допомозі сучасних методів лікування і глибокої віри в реальні, земні сили повертались до активного життя з користю для себе і для суспільства.

Своїми досягненнями радянська система охорони здоров'я завдячує соціалістичному ладові, на прапорі якого накреслені найгуманніші в історії людства слова: «Все в ім'я людини, на благо людини!». Вона завдячує науковим принципам, що визначають піклування про здоров'я людини, профілактику захворювань як один з найважливіших напрямів нашої соціальної програми. А вирішуються ці завдання в умовах боротьби з усіма шкідливими пережитками минулого, зокрема й релігійними забобонами — в побуті, в традиціях, у звичках людей.

Саме тому пропаганда медико-біологічних знань у системі профілактики і санітарно-освітньої роботи має органічно поєднуватися з вдумливою системною пропагандою наукового атеїзму. Вони взаємно доповнюють одна одну в боротьбі за фізичне і духовне здоров'я людини, за її соціальне благополуччя.

Не від лукавого...

● *Тринадцяте число вважав нещасливим, але від тринадцятої зарплати ніколи не відмовлявся.*

Леонід КУЛІШ-ЗІНЬКІВ.
с. Кричильськ
Сарненського району
Ровенської області

● *Не святі горшки ліплять — їм це не під силу.*

Євген ЩУРЕНКО.
Київ.

● *Використав іскру божу, щоб нагріти руки.*

● *Якщо бог на небі, то навіщо битися лобом об землю?*

Петро СОРОКА.
с. Грицівці
Збаразького району
Тернопільської області.

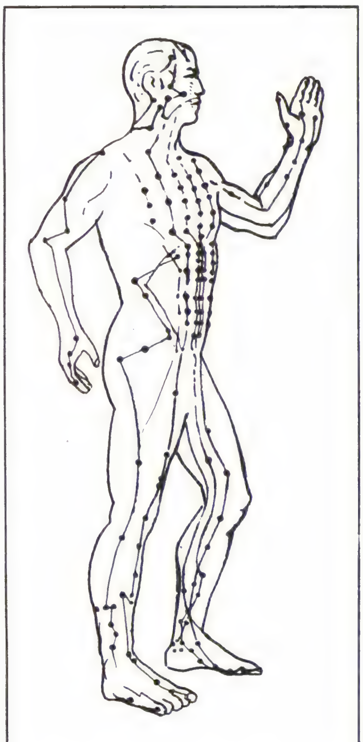
РЕФЛЕКСОТЕРАПІЯ: ЛЕГЕНДИ І РЕАЛЬНІСТЬ

На тлі сучасних досягнень у боротьбі з людськими недугами рефлексотерапія виглядає однією з найбільш «екзотичних» галузей медицини. Тривалий час шляхи і способи лікування хворих, які застосовуються у цій галузі, взагалі вважалися неприйнятними для медичної практики. Тепер ставлення до них змінюється. Змінюється передусім завдяки науковим дослідженням секретів рефлексотерапії і численним фактам успішного використання її методів. Лікарі більш як десяти медичних спеціальностей — хірурги, стоматологи, невропатологи, акушери, дерматологи та інші — успішно застосовують ці методи при лікуванні найрізноманітніших захворювань.

Отже, у наші дні рефлексотерапія — її ще називають пунктаційною рефлексотерапією, акупунктурою і просто голковколюванням — переживає, так би мовити, друге народження. А перше відбулося у далекій давнині. Точніше навіть буде сказати — відбувалося, бо рефлексотерапія, на думку вчених,— це плід довготривалих спостережень, дослідів, удосконалення знань багатьох поколінь людей. Її розвиток був оточений ореолом таємничості й містики. Та й у наші дні він ще до кінця не розвіявся. Однак сучасна наука зуміла вже багато зробити для того, щоб розшифрувати таємниці цієї давньої і дивовижної галузі медицини, щоб якомога повніше й краще використати можливості, які вона відкриває.

Значний внесок у теоретичні і прикладні дослідження, пов'язані з рефлексотерапією, зробили вчені нашої республіки, в тому числі й науковці Інституту фізіології імені О. О. Богомольця АН УРСР. Про окремі напрями цих пошуків, про минуле і сучасне рефлексотерапії на прохання редакції журналу розповідає завідуючий відділом інституту, доктор біологічних наук, лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки **Ю. П. Лиманський.**

— Хто і коли вперше почав лікувати хворих методами рефлексотерапії, історія медицини не знає. Відомо тільки, що їх застосовували ще за дві тисячі років до нашої ери. Це підтвердили археологічні розкопки. Розкажіть, будь ласка, що відомо сучасній науці про початкові кроки рефлексотерапії та про географію її поширення.

— Справді, археологи на підставі багатьох знахідок довели, що голковколюванням лікували хворих ще в II тисячолітті до нашої ери. Спочатку для цього використовували кам'яні голки — з яшми, кварцу, кременю. Їх змінили бамбукові голки, потім — кістяні. І тільки після цього настала черга металевих голок, які й сьогодні

Малюнки в заголовку та в тексті — за книжками: **Ибрагимова В. С. Точечный массаж.** М., «Медицина», 1983; **Мачерет Е. Л., Самосюк И. З. Руководство по рефлексотерапии. К.,** «Вища школа», 1982.

залишаються в арсеналі медицини.

Тут ми маємо справу з неспростовними «речовими доказами». Але ж до того, як вони з'явилися, був пройдений довгий шлях «проб і помилок», поки наші далекі предки врешті не зрозуміли цілющих властивостей голки. До наших днів дійшла, наприклад, китайська легенда,— один селянин, у якого тривалий час нестерпно боліла голова, ненароком вдарив себе каменем по нозі, після чого головний біль зник. Це всього-на-всього легенда. Та в ній, по-моєму, можна знайти одне з найвірогідніших пояснень того, як виникла рефлексотерапія. Безперечно, першим етапом на шляху до її народження був емпіричний досвід багатьох людей, складений з величезної кількості випадків на зразок того, про який нам розповіла легенда.

Варто ще згадати і про такий стародавній спосіб лікування, як припікання. Він полягає у тому, щоб подіяти теплом на певне місце поверхні людського тіла. Виник цей спосіб із сліпого поклоніння стародавніх людей «надприродній» силі вогню. До речі, ще й нині в окремих куточках нашої планети рани, кровотечі, виразки лікують припіканням. Однак чудес тут ніяких немає: біль від опіку притамовує біль від ран; до того ж, вогонь якоюсь мірою дезинфікує ушкоджене місце і, отже, сприяє його швидкому загоєнню.

Поступово з окремих крихт досвіду складалася система знань про певні точки на поверхні тіла людини, діючи на які з допомогою голки або вогню, можна сприяти одужанню хворого. І так само поступово голковколювання і припікання огорталося дедалі густішим туманом містики. Головна причина цього полягала в тому, що з часом рефлексотерапія стала окремою галуззю стародавньої медицини, таємниці якої виявилися доступними далеко не кожному. Багато з тих, хто їх освоїв, свідомо обмежували коло своїх учнів і послідовників,— адже таким чином можна було посилювати свій вплив на інших, забезпечувати свою владу над ними. У єгиптян, наприклад, багатьма медичними секретами володіла каста жерців. Вона тримала «ключі до знань» за сімома дверима і передавала їх тільки обраним. Так само чинили, та й нині чинять різні шамани, ворожбити, знахарі. Кожен з них давно засвоїв просту істину: чим щільніша запона огортає таємницю, тим вище вона цінується.

Але повернімося до історії виникнення рефлексотерапії. Місцем її народження був Схід. Саме в тій частині землі стародавні люди швидше за інших перейшли від кочового життя до осілого. Це був прогресивний крок. Він привів до пожвавлення розвитку всіх сфер життя Стародавнього Сходу, в тому числі й культури. Голкотерапія набула у ті часи популярності в кількох східних краях — Індії, Непалі, Тібеті, Китаї. У III столітті до нашої ери в Китаї з'явилося 18 томів «Книги про природу і життя». У ній викладено багатовіковий досвід голковколювання і припікання. Її сторінки свідчать: уже тоді було відомо 9 форм металевих голок і розташування 295 точок на людському тілі, через які можна впливати на хвороби. В книзі наведено указ одного з тогочасних китайських імператорів. В ньому мовилося: «Мені сумно, що мій народ, обтяжений хворобами, не розраховується з податями та оброками. Моя воля — не призначати йому більше лікарів, які його тільки отруюють, а крім того — не користуватися стародавніми кам'яними шпичаками. Я хочу, щоб застосовувалися тільки таємничі голки з металу, якими спрямовується енергія». Імператор, як бачимо, турбувався не стільки про здоров'я своїх підлеглих, скільки про своє збагачення. А для цього всі засоби добрі — навіть «таємничі» голки.

У стародавні часи голкотерапію і припікання використовували також у В'єтнамі, Монголії, Кореї, Японії. Європа познайомилася із здобутками східної медицини в цій галузі у XIII столітті через мореплавців і купців. Але практичне застосування їх на континенті почалося, по суті, лише в минулому столітті. Перші згадки про акупунктуру в Росії датуються початком XIX століття. Проте тільки в наш час її методи взяла на озброєння вітчизняна медицина. Ось така, коротко, «історія і географія» рефлексотерапії.

— Головна таємниця рефлексотерапії — це таємниця вузлових точок на тілі людини. Не знаючи, де вони розташовані, нічого братися за лікування хворих. Як їх знаходять? Чи відрізняються вони від інших ділянок шкіри? І заодно таке питання: скільки їх нині відомо?

— Почну з останнього запитання. Як я вже говорив, у китайській «Книзі про природу і життя» йшлося про 295 таких точок. Трохи пізніше, на початку нашої ери, східній медицині було відомо вже 600 точок. Поступово до XIV століття число точок зросло до 700. Тепер медицина знає їх майже вдвічі більше.

Чим же відзначаються ці точки? На перший погляд — нічим. Зовні вони не відрізняються від інших ділянок шкіряного покриву тіла людини. Однак уважніше їх вивчення показало: кожна має значний електричний потенціал, вищу, ніж сусідні ділянки шкіри, температуру, поглинає більше кисню.

У стародавні часи точки рефлексотерапії характеризували по-різному. Їх називали «вікнами неба», «гніздами хвороб», «норами духу»... Пояснювалося це насамперед браком глибоких і систематизованих знань про їх природу, про механізм впливу через них на внутрішні органи людини. У наші дні колективними зусиллями вчених-медиків різних країн створено для такої старовинної і водночас нової галузі медицини досить-таки надійну теоретичну базу. Не все, правда, вдалося з'ясувати і обгрунтувати. У вченні про рефлексотерапію ще є, так би мовити, «білі плями». Але досягнення тут очевидні й незаперечні. Вони, зокрема, переконливо спростовують містичні уявлення про походження життєво важливих точок на поверхні людського тіла. Кожна з них — це маленька за площею (близько одного квадратного міліметра) ділянка шкіри, яка має зв'язок з певними внутрішніми органами або мозком людини.

— Цікаво, а як забезпечується цей зв'язок?

— Це питання належить у рефлексотерапії до найскладніших. Шукаючи відповіді на нього, вчені поки що не досягли єдності поглядів. Ще в східній медицині було помічено: при уколах голкою або припіканнях з'являвся приплив «життєвої енергії», яка рухалась у організмі людини у певних напрямках, з'єднуючи точки на поверхні з внутрішніми органами. Так виникло припущення про існування спеціальних шляхів, або каналів, по яких струмує потік енергії. Східні лікарі вважали, що таких каналів у людському тілі чотирнадцять. Кожен з них об'єднує від 9 до 67 точок. Діючи на них, можна досягти функціональної зміни відповідних органів.

Замість визначення «канали» згодом з'явився інший термін — «меридіани». Але суть, звичайно, не в термінах, а в тому, чи й справді в організмі людини є окрема система, яка об'єднує «життєві точки» і передає відповідну інформацію від периферійних частин тіла, зв'язаних із зовнішнім середовищем, до внутрішніх органів і навпаки? Навколо цього точаться у наші дні гострі суперечки фахівців з рефлексотерапії. Одні вважають, що меридіани — цілком реальні лінії тіла, хоч вони мало схожі на нерви або кровоносні судини. Інші стверджують цілком протилежне: меридіани, мовляв,— це чисто умовні лінії на зразок тих, які прийняті в географії. На думку третіх, «життєва енергія» — то хвиля електричної деполяризації, що рухається по волокнах автономної нервової системи, а меридіани можна уявити у вигляді волокон цієї системи. Згідно з четвертою гіпотезою, каналами слід вважати пучки електронів, які вироблені внутрішніми органами і протікають між ними та відповідною ділянкою шкіри. Висловлювалося й таке припущення: канали мають біоплазмову природу і служать додатковими джерелами біозв'язку.

Можна було б ознайомити читачів і з іншими точками зору на природу каналів (або меридіанів). Більшість дослідників сходиться на тому, що функціональний зв'язок внутрішніх органів з поверхнею тіла все-таки існує. А от щодо характеру цього зв'язку, то тут, як ми переконалися, думки висловлюються різні, інколи навіть діаметрально протилежні.

— Серед цих несхожих міркувань є й такі, в яких канали (або меридіани)

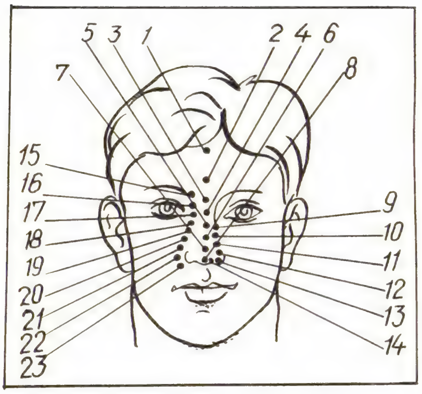
рефлексотерапії пов'язуються з діяльністю нервової системи людини. Очолюваний Вами відділ значну увагу в своїх дослідженнях приділяє вивченню фізіології болю. А лікуванням болю якраз і займається рефлексотерапія. Як, по-Вашому, вдається пригасити біль з допомогою голковколювання або припікання? Які механізми при цьому вмикаються і діють?

— По-перше, що таке сам біль? Питання здається на перший погляд наївним. Але тільки на перший погляд. Можете мені повірити: дати наукове визначення болю дуже важко, тому що кожне з них при уважному і прискіпливому розгляді виявляється неповним. Прийнято вважати, що біль — неприємне відчуття, яке попереджає людський організм про ураження його тканин. Якщо така небезпека усунена, то з нею зникає і відчуття болю.

Здавалося б, усе просто і правильно. Але ми можемо згадати багато ситуацій, коли болі у людському організмі мають хронічний характер і коли попередження про небезпеку втрачає своє значення. Це, як ми знаємо, буває при тривалих і невиліковних хворобах. Трапляються випадки і так званого спонтанного болю, не викликаного зовнішніми діями. Врешті, погодьтеся, сприйняття болю, його оцінка значною мірою залежить від різних психологічних факторів, починаючи від емоційного стану людини і закінчуючи характером ситуації, в яку вона потрапила.

Можна сказати, що біль — це складне переплетіння трьох компонентів: анатомічного, фізіологічного, психологічного. Воно включає в себе болетворний стимул, який повідомляє про пошкодження тканин, індивідуальне відчуття цього пошкодження і комплекс відповідей, спрямованих на захист організму від джерела небезпеки.

Як же відбувається це реагування? Больові стимули сприймаються рецепторами — тонкими розгалуженнями нервових волокон, які є у шкірі та інших тканинах організму. Від рецепторів сигнал про небезпеку надходить до центральної нервової системи, де відбувається миттєвий його аналіз і звідки подається «команда» відповідним органам про те, як реагувати на біль. От така

Рефлекторні зв'язки внутрішніх органів та окремих частин тіла з ділянкою носа: 1 — лицева частина черепа; 2 — гортань; 3 — легеня; 4 — серце; 5 — печінка; 6 — селезінка; 7 — нирка; 8 — зовнішні статеві органи; 9 — жовчний міхур; 10 — шлунок; 11 — тонка кишка; 12 — товста кишка; 13 — сечовий міхур; 14 — внутрішні статеві органи; 15 — вухо; 16 — грудна клітка; 17 — груди; 18 — шия; 19 — спина; 20 — рука; 21 — нога; 22 — коліно; 23 — стопа.

спрощена схема сприйняття людиною болю.

— **Але ж є люди, які не відчувають болю. Навколо цього теж витає чимало легенд. У чому тут річ?**

— Справді, були і є люди, не чутливі до болю. Але загадкового, таємничого у цьому немає нічого. Причина вродженого несприйняття болю полягає у відсутності рецепторів болю, певних груп волокон у периферійних нервах і груп нейронів, що беруть участь у передаванні больової інформації в структурах людського мозку. Пацієнти з такими дефектами слабо розрізняють холод і тепло, у них спостерігається розлад вегетативних функцій, брак певних рефлексів.

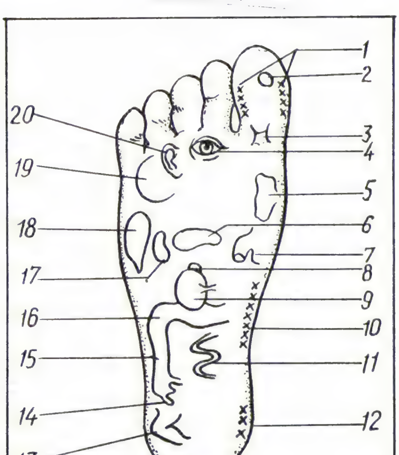
Медична практика знає і таких пацієнтів, які не мають зазначених дефектів і можуть правильно оцінювати біль, але при всьому цьому вони не спроможні реагувати на больові стимули захисною або агресивною поведінкою. Вважаю, що причиною вродженої байдужості до болю є ураження центральних структур больової системи.

І в першому, і в другому випадках ми маємо справу з аномальними явищами, з різновидами людської хвороби, а не з проявами якоїсь таємничої сили.

А тепер про те, як діє механізм гамування болю при використанні методів голкотерапії. Приблизно п'ятнадцять років тому медичну науку облетіла звістка про відкриття в організмі людини речовин, які мають знеболюючі властивості. Було встановлено, що ці речовини (їх назвали ендорфінами) за своєю біологічною дією схожі на морфін — хімічну сполуку, яка виділяється із соку опійного маку.

Звідки ж з'явилися в людському організмі наркотичні сполуки? Численні експерименти показали, що ендорфіни утворюються в результаті реакції організму на біль. «Творцями» знеболюючих речовин виступають нейрони, розташовані у місцях, де нервовий імпульс входить у спинний мозок. Так вимальовувалась чіткіша картина реагування людини на больові відчуття. Сигнали про ці відчуття сприймаються нервовими закінченнями (рецепторами) і передаються у спинний мозок. У вузлових точках, де здійснюється передавання, є проміжні нейрони, які виділяють ендорфіни і з їх допомогою вгамовують біль. Отже, ми маємо справу з виробленою в процесі еволюції людини системою захисту її організму від гострого болю. З дією цієї системи якраз і пов'язана рефлексотерапія.

Ділянки правої стопи, рефлекторно зв'язані з різними частинами тіла: 1 — лобові пазухи; 2 — гіпофіз; 3 — шия; 4 — око; 5 — щитовидна залоза; 6 — підшлункова залоза; 7 — шлунок; 8 — надниркова залоза; 9 — нирка; 10 — хребці; 11 — тонка кишка; 12 — поперек; 13 — праве коліно; 14 — червоподібний відросток; 15 — висхідна ободова кишка; 16 — поперечна ободова кишка; 17 — жовчний міхур; 18 — печінка; 19 — права легеня; 20 — вуха.

Вводячи голки в біологічно активні точки, ми збуджуємо в шкірі, м'язах, сухожиллях рецептори, від яких больовий імпульс іде по нервових волокнах і «запускає» систему гамування болю. А центром цієї системи є нейрони спинного мозку, що виділяють знеболюючі речовини. Доведено, що в реакції організму на голковколювання, крім спинного мозку, беруть участь всі відділи нервової системи, починаючи від рецепторного апарату і закінчуючи головним мозком. У наші дні цю схему визнає більшість учених.

Правда, є прибічники й інших теорій. Одна з них пов'язує механізм голкотерапії з біоелектричними явищами в тілі людини. Згідно з іншою, рефлексотерапія діє на зразок «малого атомного вибуху», який відбувається внаслідок стимуляції голкою розпаду тканинних молекул і навіть атомів з наступною мікроланцюговою реакцією. Є й так звана капілярна теорія. На думку тих, хто її підтримує, дія голкотерапії веде до рефлекторних змін капілярного кровотоку і, якщо він порушений, до його нормалізації.

Існують й інші погляди на механізм рефлексотерапії. Велика їх кількість аж ніяк не говорить про якийсь хаос у теорії цієї стародавньої науки. Навпаки. Вона свідчить про наполегливі пошуки і широкі дослідження, в яких беруть участь вчені різних країн, різних галузей знань. І це не може не приносити своїх результатів. «Білих плям» у рефлексотерапії стає все менше й менше.

— Ви, Юрію Петровичу, більше торкалися теоретичних питань рефлексотера-

пії. І це зрозуміло,— адже колектив, у якому Ви працюєте, ось уже чверть віку веде фундаментальні дослідження. Але ж у наші дні, певна річ, бурхливо розвивається не тільки теорія, а й практика рефлексотерапії.

— Звичайно. Це, зокрема, добре видно на інструментарії рефлексотерапевта і способах його використання. Впродовж століть і навіть тисячоліть головною «зброєю» в арсеналі акупунктури була голка. Вона й сьогодні зберегла за собою провідні позиції. Правда, якщо до недавнього часу найпоширенішими були голки із золота і срібла (вони найменше піддаються окисленню), то нині перевага надається значно дешевшим голкам — з нержавіючої сталі або рафінованої міді. Зазнала змін і форма голок. Тепер до послуг лікарів багато їх різновидів — довгих і коротких, товстих і тонких, круглих і гранчастих...

Широко використовують у наші дні електроімпульсну терапію. В ній виділяються два шляхи: підключення до встановлених на тілі голок електричного струму певної інтенсивності і накладання на біологічно активні точки електродів, через які пропускають імпульсний струм.

У наш час народився ще один спосіб стимулювання точок акупунктури. Він полягає у застосуванні лазерного променя. Світло, яке генерує лазер, ефективно і при цьому безболісно впливає на біологічно активні точки. З лазерною рефлексотерапією вчені й лікарі пов'язують великі надії.

Розвиваються, удосконалюються й такі способи, як масаж у зоні відповідних точок тіла, вузькофокусне ультрафіолетове опромінення, введення в них ліків та інші. Кожен з цих способів при вмілому, розумному використанні допомагає лікарям у боротьбі з недугами людини. Саме допомагає. Бо дехто поспішив оголосити рефлексотерапію панацеєю від усіх хвороб, навіть тяжких. Це, звичайно, не так. Способи рефлексотерапії є найефективнішими тоді, коли вони використовуються разом з іншими методами лікування. Той же таки біль можна вгамувати не тільки голками акупунктури, а й фармакологічними засобами, психологічними методами, нейрохірургічним втручанням.

Бувають, щоправда, випадки, коли голкотерапія виходить у лікуванні хворого на перші ролі. Це трапляється тоді, коли пацієнт через медикаментозну алергію не може вживати ті чи ті ліки або якщо він на них не реагує.

Незважаючи на свій кількатисячолітній вік, рефлексотерапія належить сьогодні до «модних» галузей сучасної медицини. Вона переживає період бурхливого розвитку, своє, так би мовити, друге народження. Водночас вона може бути переконливим прикладом розумного, творчого використання в широкій медичній практиці виробленого віками щедрого досвіду народної медицини. Розвіявши ореол міфічності й таємничості, відкинувши кастові й релігійні передсуди, наука утвердила рефлексотерапію як повноправну галузь сучасної медицини, поставила її на сторожі найціннішого скарбу — здоров'я людини.

**Розмову вів
Михайло СОРОКА.**

Просто факти

ПОВІЛЬНИМ КРОКОМ

Уряд Італії і Ватікан підписали протокол конкордату, що його було укладено в лютому 1984 року. Новий конкордат обмежує податкові привілеї, якими користувалася католицька церква в Італії; державні дотації до заробітної плати священиків будуть скасовані у 1989 році. Протокол підписали в грудні 1984 року прем'єр-міністр Краксі і державний секретар Ватікану кардинал Казаролі. Новий конкордат має ще затвердити палата депутатів.

ВАТІКАН І ВАШІНГТОН

У БОРОТЬБІ ПРОТИ РЕВОЛЮЦІЙНИХ І ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ ОТЦІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ДОПОМАГАЮТЬ РЕАКЦІЇ

Від часу обрання в 1958 році папою кардинала Ронкаллі, який прибрав у ролі намісника святого Петра ім'я Іоанна XXIII, Ватікан став шукати шляхи пристосування католицької церкви до сучасної соціально-політичної обстановки в світі, подолання гострої кризи католицизму за рахунок відмови від підтримання найодіозніших реакційних режимів, прийняття принципів мирного співіснування держав з різним суспільним ладом, осуду неоколоніалізму, виступів на користь розв'язання соціальних проблем. Спадкоємець Іоанна XXIII папа Павло VI продовжив курс на реформу католицької церкви відповідно до вимог часу. З цією метою було проведено Другий Вселенський собор, видано низку важливих енциклік, у тому числі енцикліки «Мир на землі», в якій робився наголос на необхідності забезпечення загального миру й засуджувалася гонка озброєнь, і «Прогрес народів», де визнавалася законність революційного повалення тиранічних режимів і тим самим відкривався шлях для участі у визвольному русі широких католицьких мас, включаючи священнослужителів. Цей постулат мав особливо велике значення для католицьких країн Латинської Америки, охопленої полум'ям національно-визвольної і соціальної боротьби, в якій незрідка активну участь беруть і служителі католицької церкви.

Теоретичне обгрунтування така позиція священнослужителів перед лицем антиімперіалістичних виступів своїх народів знайшла в ідеологічній течії, що дістала назву «теологія визволення». Саме ця течія недавно зазнала різкої критики в спеціальному документі Ватікану, який при нинішньому папі Іоанні Павлі II, обраному в 1978 році, почав перегляд новаторських засад у політиці Іоанна XXIII і Павла VI в бік зміцнення традиціоналістських консервативних догматів церкви. Це практично виливається в наступ на ліві угруповання в католицькій церкві, на всіх, хто не погоджується з тим курсом, який проводять нині імперіалістичні сили, і передусім імперіалізм США.

Ватікан «відкрито ставить себе в табір поборників капіталізму»

Польський тижневик виступив зі статтею, в якій аналізує ватіканський документ, йменований «Інструкцією з деяких аспектів теології визволення». Поява цієї «інструкції» — свідчення повернення Ватікану до курсу традиційного антикомунізму, фактичного зімкнення лінії верхівки католицької церкви з політикою реакційних імперіалістичних кіл у намаганні перешкодити національно-визвольному рухові народів, боротьбі прогресивних демократичних сил планети за соціально-економічний прогрес.

«АРГУМЕНТИ», ВАРШАВА.

Ватіканський документ, скромно названий «Інструкцією з деяких аспектів теології визволення», викликав неабияке замішання. Довкола документа розгорнулася дискусія: одні його схвалюють, інші рішуче засуджують.

Важко сподіватися, що ця інструкція допоможе пом'якшити кризу в світі. Важко передбачити також, які результати дасть інструкція святій конгрегації у вирішенні таких проблем, як безробіття і неписьменність. Сьогодні не викликає сумнівів такий факт: повністю зжила себе теза про те, що церква стоїть вище поділу світу на різні суспільно-політичні формації.

У документі названо такі характерні риси капіталізму, як експлуатація, соціальна несправедливість, гноблення, неоколоніалізм. Водночас інструкція доводить: керівництво католицької церкви схвалює той

Переклад з тижневика «За рубежом» з №№ 44, 50, 52 за 1984 р.

факт, що церквою заволоділи імущі класи. Свята конгрегація бачить, що зв'язки церковної ієрархії принижують її в очах «божого народу», і тому вдається до прийомів і методів часів інквізиції.

Мета інструкції — боротьба з проникненням марксизму. Категоричний осуд марксистської думки конгрегацією стався через п'ять років після того, як на сторінках офіційного ватіканського органу «Оссерваторе романо» віддавалося належне марксистській ідеології. Легко помітною і чітко сформульованою метою інструкції є атака на країни, які будують соціалізм.

Ці країни будуть змушені взяти до відома той факт, що Ватікан в односторонньому порядку закрив розділ своєї історії, який з часів Іоанна XXIII називався «східною політикою». Іоанн XXIII і Павло VI виступали за діалог і згоду. В роки їх понтифікату не можна було навіть подумати про те, щоб вдатися до виразів, запозичених зі словника войовничого антикомунізму. Своїм тоном інструкція нагадує висловлювання Р. Рейгана, який назвав Країну Рад «імперією зла». В цьому видно намір психологічно обробити американських громадян так, щоб вони були покірні волі представників воєнно-промислового комплексу. Не можна виключати того, що підготовка США до інтервенції проти народів Центральної Америки і кроки Ватікану були погоджені. І якщо збройна інтервенція США стане фактом, то ніхто не зніме з Ватікану моральну відповідальність.

Вступ Ватікану на шлях «хрестового походу» проти комунізму може спричинити негативні політичні наслідки. Треба дивитися правді в очі. «Хрестовий похід» проти комунізму оголошується Ватіканом тоді, коли антипольські устремління реваншистських сил у ФРН прикриваються лозунгами антикомунізму. Мало того, і це дуже важливо для стратегів американського гегемонізму і пангерманського реваншизму,— антисоціалістичні елементи в Польщі ладні підтримати «хрестовий похід» проти комунізму.

Просто безцінною є підтримка, яку дістали у формі інструкції західнонімецькі реваншисти. Антикомунізм, який виправдовує вища церковна ієрархія, покликаний служити прикриттям для антипольських тенденцій. Постійне маскування справжніх планів усе ще є необхідним, незважаючи на те, що при допомозі церкви і самою церквою створюється плацдарм антикомунізму серед поляків, щоб з польської землі можна було завдати удару по польських національних інтересах. На це спрямовується, зокрема, діяльність так званої «християнської служби визволення народів», яка діє у ФРН під керівництвом ксьондза Бляхницького.

Чимало шкоди завдають нашим інтересам так звані «сеанси ненависті», що проводяться в костьолах. Ті, хто надає амвони політичним авантюристам для антикомуністичної агітації, хто перетворює костьоли на політичну трибуну, самі не знають, що чинять. На підставі інструкції конгрегації вони дістають відпущення гріхів як учасники «хрестового походу» проти комунізму.

Інструкція викликає чимало запитань і змушує робити не вельми вигідні для церкви висновки. Це пояснюється тим, що викладена в документі позиція є реакційною, консервативною, антикомуністичною. Цей документ — своєрідне свідчення того, що церква відмежовується від мирських проблем, які її дратують. Він свідчить також про масштаби побоювань Ватікану, пов'язаних з реальністю, про брак як точної теологічної інтерпретації соціальних явищ, що відбуваються в світі, так і альтернативних вирішень цих проблем.

Більшість «аргументів» в інструкції запозичено з антикомуністичного словника 20-х років або з викладок сучасних радянологів. Вона є зумисно сфабрикованим набором «марксистських понять» і, не маючи нічого спільного з марксистським тлумаченням навколишньої дійсності, має на меті свідомо перекрутити марксизм.

Оскільки авторів документа важко запідозрити в незнанні основних положень марксизму, з цього можна зробити тільки один висновок: це свідомо вчинена маніпуляція, яку

можна пояснити лише безсиллям церкви перед марксистським аналізом суспільного життя, перед ефективністю марксизму в галузі соціальних перетворень, перед реальним, а не утопічним баченням суспільства соціальної справедливості і рівності. Церковна ієрархія, піклуючись про власні інтереси, водночас підтверджує універсальний, а не утопічний характер закону класової боротьби. Йдеться про збереження під своїм впливом понад 45 процентів католиків усього світу, які живуть у Латинській Америці. База церкви не така вже й велика (18 процентів населення планети), щоб вона могла добровільно відмовитися від найбільшого бастіону католицизму.

У заключній частині документа церква посилається на аргументи, які стали популярними під час правління К. Войтили (нинішнього папи Іоанна Павла II. — **Ред.**).

Дух традиційного антикомунізму, яким пройнятий увесь документ, свідчить: сьогодні католицька церква знову вирішила нагадати світові все те, що вона раніше проголошувала в цій галузі. Крім того, глумливо звучать твердження інструкції, що стосуються осуду будь-якого насильства. Саме цей документ є красномовним свідченням насильства церкви над латиноамериканським духовенством та католиками, які активно виступають на боці соціалізму. У ньому замовчується капіталістична дійсність; церква відкрито ставить себе в табір поборників капіталізму. Водночас документ спрямовується проти жителів тих районів світу, де панують злидні, бідність, експлуатація, проти всіх прогресивних сил.

Антикомуністична позиція церкви, мабуть, «не дозволить» їй помітити величезну хвилю протесту, яку викликав цей документ. Свої зауваження висловили не тільки світські католики, а й багато теологів.

Незалежно від документів, директив і пастирських послань, що видаються Ватіканом, сучасний світ розвивається своїм шляхом.

Маніфест «холодної війни»

Міжнародна громадськість розцінила новий документ Ватікану, спрямований проти так званої «теології визволення», як випад проти національно-визвольного руху народів Латинської Америки та інших континентів, як повернення до курсу традиційного антикомунізму, що був характерний для політики святого престолу до приходу до влади Іоанна XXIII.

«ЮМАНІТЕ», ПАРИЖ.

Недавно Ватікан опублікував у Римі документ про деякі аспекти «теології визволення». Кардинал Ратцінгер, президент Конгрегації з питань віровчення, обережно зазначив у зв'язку з цим: «Ми не засуджуємо політичний вибір частини духовних осіб (мається на увазі прийняття ними деяких марксистських ідей), але вказуємо на невідповідність між їх вибором і вірою». Насправді ж суть документа цілком зрозуміла — застерегти християн від участі в національно-визвольних рухах Латинської Америки. Саме в Латинській Америці, зокрема в Перу, Бразилії і Сальвадорі, народилася «теологія визволення».

«У деяких районах Латинської Америки пояснення вчинюваних несправедливостей інколи супроводжується фальшивим пафосом, запозиченим з марксистських текстів, які безпідставно видають за побудовані на науковому аналізі»,— читаємо ми в документі Ватікану про «теологію визволення». Під «фальшивим пафосом» Ватікан має на увазі посилання «на наявність різних соціальних верств суспільства — причини нерівності між людьми і несправедливостей, на теорію класової боротьби як основний закон історичного розвитку.., яку поділяють послідовники «теології визволення». «Класова боротьба, здійснювана та-

ким чином,— мовиться в документі,— веде до розколу в католицькій церкві...»

Отже, Ватікан засуджує принципи, які ведуть до критики співробітництва церкви з властями.

На думку Ватікану, «теологи визволення» винні в тому, що уявляють «участь в класовій боротьбі як складову частину християнського милосердя», вважають багатих не тільки «об'єктом ненависті», а й «класовим ворогом, з яким треба боротися». «В ім'я любові до ближнього,— свідчить документ,— треба обирати ненасильницькі шляхи, діяти з допомогою слова і сили переконання». Диктаторські режими та великих землевласників Латинської Америки такими методами, на жаль, не можна прихилити до милості щодо пригноблених.

І нарешті, згідно з Ватіканом, використання концепції класової боротьби є небезпечним для релігії, оскільки «атеїзм і позбавлення людини свободи і прав складають основу марксистської ідеології». Це брехливе твердження, що набило оскому, є пропагандистською вилазкою, яка не заслуговує навіть на спростування.

Відомо, що, за визначенням Леніна, головне у вченні Маркса — це з'ясування всесвітньо-історичної ролі пролетаріату як творця соціалістичного суспільства. Саме це відмовляється визнавати документ, опублікований у Римі.

Згідно з Ватіканом, «теологи визволення» намагаються створити «руйнівний союз бідних, про яких сказано в Святому письмі, і пролетаріату Маркса». Згуртування й організація знедолених, виявляється, надто небезпечна справа.

Тому й природно, що в документі словами «ганьба нашого часу» затавровані не терористичні режими, що лютують у Чілі, Парагваї, Сальвадорі, Гватемалі, Гондурасі, а якісь «атеїстичні тоталітарні режими, котрі захопили революційним шляхом владу під приводом визволення народів».

Цей документ Ватікану відпускає гріхи тим, хто переслідує й цькує так званих внутрішніх ворогів. Після вбивства в Чілі (під час недавніх антиурядових виступів у рамках Дня національного протесту. — **Ред.**) католицького священика Андре Жарлана це не викликає сумнівів. Глава латиноамериканської Єпископальної ради Куаррасіно визнав, що «не виключається політичне використання цього документа».

Вкотре вже простежується чіткий збіг ліній Ватікану, керованого папою Іоанном Павлом II, та Білого дому, в якому верховодить президент Рейган. Останній вважає країни Латинської Америки, де нині проживає більша частина католиків світу, однією з основних «сфер життєво важливих інтересів США».

Залишається додати, що ватіканський документ свідчить про величезну притягальну силу, яку має марксистське вчення для усіх, хто прагне до справедливості й свободи. Його автори чудово розуміють, що останнім часом значно посилилась могутність народно-визвольних рухів Латинської Америки. Врешті-решт ці народи пишуть історію, включаючи й історію самої церкви.

Помста Ватікану нікарагуанським міністрам

Жан ЖОРЖ *«ЮМАНІТЕ», ПАРИЖ.*

Священик Фернандо Карденаль, що займав пост міністра освіти в уряді Національного відродження Нікарагуа, торік був вигнаний з ордену єзуїтів. Про це його інформував офіційний представник Ватікану у справах католицької церкви в Латинській Америці. Ще в липні міністрові було надіслано попередження, в якому зокрема мовилося: «Ваші міністерські функції ніяк не узгоджуються з перебуванням в ордені єзуїтів». Потім Ватікан неодноразово повторював свій ультиматум, що стосувався не лише Ф. Карденаля, а й трьох інших католицьких священиків, які входили до складу нікарагуанського уряду.

Знадобилося б надто багато часу, щоб перелічити всіх «слуг господа бога», які стояли біля керма управління в різних країнах. І Ватікан ніколи не опікувався чистотою їх

АНКЕТА-85

— Ось уже протягом трьох років передплачую і читаю журнал «Людина і світ». Вирішив відгукнутись на ювілейну анкету, подякувати за те, що журнал допомагає читачам розібратись у складних питаннях релігії та атеїзму. Найбільше подобаються мені розділи «Богослов'я і сучасність», «Релігія і політика», де друкуються особливо актуальні, злободенні матеріали.

Моє побажання редакції — більше розповідати про фільми атеїстичної тематики — як художні, так і документальні. Адже кіно — це наймасовіше з мистецтв — багато важить в атеїстичній пропаганді.

Трохи про себе. Мені 22 роки, я працюю в пожежній охороні. Невіруючий, виріс в атеїстичній сім'ї.

Л. СМИК.

м. Калуш
Івано-Франківської області.

АНКЕТА-85

Публікації журналу «Людина і світ» — актуальні, спрямовані на утвердження матеріалістичного світорозуміння. Зокрема мені запам'ятались статті «Ленінські принципи науково-атеїстичного виховання», «Присяга на все життя», «Закон Менделєєва і Всесвіт», «Світогляд і сучасна біологія» та ряд інших. Журнальні публікації допомагають мені в роботі по пропаганді наукового атеїзму.

Про себе. Вперше в журналі «Людина і світ» моя розповідь «Політ» була надрукована в 1975 році (№ 4). Давно вже поширюю атеїстичні знання. Моя особиста думка така: той, хто береться за цю справу, має оволодіти історико-діалектичним, матеріалістичним ученням, основами наукових знань про походження нашої планети і життя на ній, про біологічне й суспільне становлення людини, про зародження і розвиток релігії тощо.

Виступаючи перед людьми з атеїстичними лекціями та бесідами, намагаюсь не бути «рабом» написаного конспекту, прагну викладати тему у жвавій, дохідливій формі.

Хотів би прочитати на сторінках журналу про суть рейганівського «хрестового походу», про кризу католицизму та про історію виникнення уніатства.

Семен ЧЕРНЕНКО,
ветеран війни.

Львів.

АНКЕТА-85

Багато публікацій журналу «Людина і світ» я прочитав з інтересом. Назву ті рубрики в журналі, матеріали яких мені особливо подобаються. Це — «Знання висвітлює істину», «Релігія і політика», «Просто факти», «За рубежем», «Свята, обряди, традиції».

До речі, добре, що журнал передруковує деякі статті з інших видань. Адже всього не передплатиш!

Бажано, щоб у розділі «Видано в республіці» вказувалося, чи можна придбати видання через магазин «Книга — поштою».

Зовнішній вигляд, художнє оформлення журналу останнім часом змінилися на краще. От тільки, здається, варто було б урізноманітити шрифт. Добре було б, якби четверті сторінки обкладинки журнал відводив під фотопейзажі, а в дванадцятому, останньому номері року друкував календар на наступний рік.

Євген КРАСИЛЬНИКОВ.

Барнаул.

моралі. Так, монсеньйор Й. Тісо, котрий очолював словацький уряд у вересні 1938 року, віддав свою країну на відкуп Гітлеру. Але тодішній папа римський не пред'явив йому ніяких претензій.

Однак коли Іоанн Павло II, який нині посів папський престол, здійснював поїздку по Латинській Америці, то в Манагуа він відмовився благословити Фернандо Ернесто Карденаля, що займав пост міністра культури, так само, як і матерів солдатів, убитих контрреволюціонерами.

Ватікан посилив свій тиск на Нікарагуа тоді, коли, за свідченням «Нью-Йорк таймс», американський міністр оборони К. Уайнбергер пропонує вважати законним режимом бандитські формування, підготовлені на гроші ЦРУ для нальотів на Нікарагуа.

Такі дії явно не узгоджуються з християнським благочестям. Але, як кажуть, шляхи господні несповідимі.

Релігія і політика

МАЯЧНІ ДОМАГАННЯ СЛІПЦІВ

Дмитро КОРЕЦЬКИЙ,
Іван МИГОВИЧ,
кандидат філософських наук

Починаючи з 60-х років керівники різних емігрантських угруповань націоналістичного спрямування роблять численні спроби створити «єдину українську церкву», котра, на їх думку, мала б стати організаційною основою для всієї буржуазно-націоналістичної еміграції. Виник навіть термін «український екуменізм», що має специфічні «політичні цілі» і... менш за все претендує на зближення різних конфесій на теологічній основі.

Ідея створення «єдиної української церкви» не нова. Її виношували колишні гетьманці, петлюрівці, бандерівці та інші безбатченки, які ведуть неугавну боротьбу одне проти одного. На думку буржуазно-націоналістичних верховодів, така «церква» мала б уповільнити процес асиміляції, створити своєрідне «українське гетто» за рубежем, виробити спільну платформу для угруповань, що ворогують між собою.

Кардинал Й. Сліпий, який претендував на роль первоієрарха, ще в 1976 році опублікував послання «Про єдність у Христі», лейтмотивом якого були заклики перейти від об'єднання церков до єдності всіх зарубіжних буржуазно-націоналістичних організацій.

Яку саме єдність мав на увазі тодішній глава так званої української католицької церкви (УКЦ), недвозначно висловив його ідейний спільник міні-фюрер бандерівців Я. Стецько, що завзято підтримав націоналістичного клерикала. Декларуючи свої плани, Стецько категорично заявив, що «єдина українська церква» має визнавати пріоритет святого апостола Петра, тобто підпорядковуватися папі римському.

Таку саму провватіканську лінію взяли учасники націоналістичного збіговиська, так званого «Світового конгресу вільних українців» (СКВУ). Такої ж орієнтації дотримується й ультрареакційний «Український конгресовий комітет Америки» (УККА), який нещодавно очолив колишній редактор уніатської газети «Америка» Гнат Білинський.

Кампанія по створенню «єдиної української церкви» проходить під акомпанемент бучної підготовки до 1000-ліття введення християнства на Русі (за клерикально-націоналістичною термінологією, «хрещення Русі-України»). При уніатських парафіях у США, Канаді, ФРН, Великобританії створено «екуменічні комісії», які дістали благословення синоду єпископів УКЦ. Оголошено, що до їхніх завдань входить налагодження практичного співробітництва між уніатськими і православними українськими церквами «в екзилі» (тобто в еміграції). Насправді ж характер такого «співробітництва» зовсім інший. На противагу всесвітньому екуменічному рухові, «націоналістичні екуменісти» віддають перевагу не канонічним, а політичним питанням, жонглюючи антирадянськими гаслами. «Проводир» бандерівського охвістя Я. Стецько, «президент» так званої «Української республіки в екзилі» М. Левицький та інші самостійницькі верховоди закликають емігрантські церкви об'єднатися «на засадах домовленості між їх ієрархіями», а не шляхом богословських дискусій.

На першому етапі цього «екуменізму» планується створити щось на зразок конгломерату українських православних церков. При цьому УКЦ неодмінно залишається в тіні, хоч усім цим диригують за кулісами подій саме уніатські клерикали.

У минулому всі спроби досягти єдності закінчувалися провалом. Так, на одному із збіговиськ уже згадуваного СКВУ було оголошено про

створення «Об'єднаної української православної церкви», очолюваної фашистським колабораціоністом, лжемитрополитом Мстиславом Скрипником, що дістав хіротонію з рук гестапо в окупованому Києві 1942 року.

Паперова єдність проіснувала кілька місяців. Українська греко-православна церква Канади відкинула пропозицію Мстислава про організацію «єдиного адміністративного центру» і заявила, що молитовної єдності цілком досить. Одне слово, вже на першій сходинці «українського екуменізму» його прихильникам нічого не вдалося досягти. Що ж до «об'єднання» з уніатами, а в майбутньому і з протестантами, то ці плани ще більш ефемерні.

Підготовка до 1000-ліття введення християнства на Русі активізувала зусилля зарубіжних націоналістичних клерикалів. З самого початку першу скрипку серед них стала грати УКЦ, що має порівняно з іншими українськими церковними об'єднаннями більше фінансових засобів.

Православна ієрархія, проголосивши себе «спадкоємницею Володимирової віри», не погоджувалась на примазування уніатів до ювілею. Верхівка ж УКЦ закликала автокефалістів «об'єднати зусилля», силкуючись перетворити церковне свято, так би мовити, у «всеукраїнську справу». Саме таке спрямування мало «пастирське послання» кардинала Й. Сліпого, який помер у серпні минулого року. Але православні ієрархи швидко розгадали підступність улесливих закликів і кардинала Йосифа, і його найближчих помічників у справі «порозуміння».

Уніатське духовенство розраховує на те, що слабші у фінансовому й організаційному відношенні автокефалісти розчиняться з часом в уніатському середовищі. Православна ж ієрархія, не виступаючи відкрито проти об'єднання зусиль з уніатами в підготовці і проведенні ювілейних заходів, водночас намагається відійти від співробітництва з УКЦ.

Характерно, що в цьому питанні верхівка уніатських організацій у США вирішила проконсультуватися з ватіканськими сановниками. З цією метою в Рим у грудні 1983 року виїздив представник уніатсько-націоналістичних кіл Омелян Пріцак. Він обговорював можливості «об'єднання» з православними з префектом конгрегації східних церков кардиналом Владиславом Рубіним та Йосифом Сліпим. Пріцака прийняв папа Іоанн Павло II. Ватіканські кола в цілому із задоволенням сприйняли інформацію про наміри українських буржуазних націоналістів у ході підготовки до церковного ювілею відкрити в Гарвардському університеті кафедру «української теології», видати тритомну «Історію української церкви» і т. ін.

Створений під помпезною назвою «всесвітній ювілейний комітет», очолюваний митрополитом Максимом Германюком з Канади, свою діяльність за минулі три роки спрямовував виключно в антирадянське річище. Суто релігійний ювілей члени «комітету» — клерикали перетворили в брудну антикомуністичну кампанію: фабрикується наклепницька інформація про «переслідування віруючих на Україні», «діяльність катакомбної уніатської церкви», «знищення релігії» і т. ін.

А в чому ж суть так званого «українського екуменізму»? Чи тотожний він справжній екумені, тобто прагненню до об'єднання різних конфесій на одному з основоположних теологічних принципів?

В «українському екуменізмі», в усякому разі, такому, як його бачать клерикально-націоналістичні поводирі, немає нічого богословського. Річ у тім, що об'єднання за національною ознакою суперечить цілям світового екуменічного руху, який визнає перш за все примат християнської парафії.

Суперечності, що розділяють різні конфесії, мають не лише політичні причини, а у більшості своїй ще й історичні передумови. Намагання створити «українську єдину церкву» не полишав усе життя уніатський митрополит А. Шептицький. Ще напередодні другої світової війни він старанно аналізував діяльність православної церкви. Його лазутчики вивчали особовий склад духовенства, його політичні настрої, структуру єпархій і т. ін.

Після нападу фашистської Німеччини на СРСР в митрополичий ординаріат почали надходити звіти, ін-

формації від уніатських місіонерів, які перебували у складі похідних груп так званої Організації українських націоналістів (ОУН), у різних гітлерівських допоміжних і господарських підрозділах і виступали там у ролі перекладачів, службовців. З благословення святоюрського владики в Придніпров'я зі Львова прибули ченці уніатського ордену студитів Новиков і Цісик. Потім тут з'явився і священик Вігоринський. Посланцям Шептицького вдалося створити уніатські парафії в Житомирі, Вінниці, Кам'янці-Подільську, Проскурові.

Особливо цікавило святоюрського владику ставлення молоді до релігії. Однак депеші уніатських місіонерів не радували Шептицького.

«Говорити з такими людьми про відношення до греко-католицизму,— скаржився митрополиту один з його агентів, вихованець духовної семінарії Іван Головня,— дуже тяжко. Можна сміло сказати, що наша молодь про це віросповідання нічого не знає...» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4-б, спр. 2719, с. 75—76).

У передвоєнні роки до Києва вдалося виїхати вихованцю василіанського монастиря у Жовкві Івану Лаську. Він викладав німецьку мову у ветеринарному інституті. Одразу ж після окупації фашистами Києва василіанин Ласько перекваліфікувався на перекладача і консультанта «з українських питань» у нацистській комендатурі. Невдовзі за дозволом гітлерівських розвідувальних органів і з благословення митрополита Шептицького Іван Ласько змінив мундир службовця фашистської комендатури на уніатське духовне облачення. Рукоположення ченця Ласька відбулося у Львові, куди його терміново викликали. Ректор семінарії К. Черняк і професор духовної академії В. Лаба влаштували блискавичний іспит новоспеченому «духовному отцю», бо вже до того отримали позитивний відгук про «здібності» Ласька від уніатського парафіяльного священика в Києві Ю. Процюка.

Всього під виглядом господарських службовців, перекладачів, допоміжних співробітників фашистської адміністрації на тимчасово окупованій території східних областей України опинилось майже 300 греко-католицьких місіонерів.

Вихованець «Русікуму» (вищий учбовий заклад Ватікану для підготовки кадрів місіонерів. — **Авт.**) в Римі Володимир Грабець в листі до Шептицького від 21 вересня 1942 року писав:

«Вже отсе минуло три місяці, як я виїхав з Італії з італійською армією в характері переводчика-добровольця з рангою підпоручика. Така була моя воля, щоб своєю працею допомогти побідити більшовиків-безбожників... Моя частина має характер адміністраційний і є подальше від фронту... Тут недалеко є теж, в такім самім характері, як я, о. Дячишин з Львівщини і переписуємось...» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 2694, с. 27).

В наступному листі до митрополита В. Грабець пише:

«25/IX 1942 р. Ваше Високопреосвященство! По неділях правлю службу божу для моїх жовнірів. Приходять і православні, яким опісля роздаю образочки, що на них на трьох сторінках є видруковані молитви. Друкувались на кошти Східної конгрегації в м. Медіоляні».

Про свої дії на окупованих гітлерівцями областях України доповідали уніатські священики Петро Дячишин, Северин Шуляк, Іван Прашко. Останній — нині єпископ, екзарх для українських католиків в Австралії. Місіонери святоюрського престолу вишукували будь-які можливості проникнення в Придніпров'я та Донбас. З італійським експедиційним корпусом виїхали, приміром, не лише В. Грабець і П. Дячишин, а й Ваврина, Басюк.

Владика не гребував й іншими можливостями для проникнення уніатства в Київ. Ось лист до всіх православних архієреїв на українських землях. Цей документ, що вийшов з-під пера Шептицького,— зразок уніатського фарисейства. Він датований 30 грудня 1941 року, коли глава греко-католицької церкви не мав жодних сумнівів щодо перемоги фашистських загарбників. У ньому львівський митрополит спокушає православних владик гучними фразами про «національну єдність» та «український патріотизм».

«Нас розділяють суперечності між греками і латинянами,— улеслював він православний єпископат,— нас розділяють традиції... Насамперед гадаю, щоб всі ми прагнули примирення... Вкінці треба, щоб ми з обох сторін були готові до потрібних до нього уступок»,— медо-

точиво наставляв Шептицький («Львівські архієпархіяльні відомості», 1943, № 3—4, с. 36—37).

3 березня 1943 року святоюрський владика оголосив відкритого листа «До української віруючої православної інтелігенції». В ньому ще раз підкреслено, що немає, мовляв, ніяких перешкод для возз'єднання православних з уніатами.

«Рішенням апостольського престолу,— загравав Шептицький вже вкотре з православними,— ми вернулися в обрядах Літургії до звичаїв нашої Церкви XVI і XVII століття, які були звичаями Київської Церкви» («Львівські архієпархіяльні відомості», 1943, № 3—4, с. 38).

І все ж у практичних діях митрополичий ординаріат був далекий від будь-яких поступок. В селі Сврішківці Чемеровецького району Кам'янець-Подільської області (тепер Хмельницька область) місіонер святоюрського престолу священик Рак-Раченко захопив православну парафію. У Київ для посилення уніатської місії їде ігумен василіанського монастиря Іриней Назарко. Шептицький особисто доручає цьому досвідченому клерикалу знайти можливості для прискорення заходів по об'єднанню православної та уніатської церков.

26 лютого 1942 року святоюрському владиці доповідали з Києва:

*«...Зрозуміли тут так, що Ваша екселенція хочуть зірвати з Римом і стати самому на чолі української православної автокефальної церкви. Я всюди спростував, що про розрив з Римом, про якесь відлучення, непризнавання єпископа Римського (папи. — **Авт.**) не може бути мови».*

І далі уніатський емісар досить недвозначно закінчує:

«...А що Ваша ексцеленція можуть стати на чолі української церкви, яка буде признавати єпископа Римського — це так, і це було б дуже добре, як для релігійного життя українців, так і для національної справи...»

Активними кореспондентами уніатського владики на той час були діячі так званого Українського національного об'єднання (УНО) — Т. Омельченко і В. Левицький, які очолювали купку колабораціоністів, що обрали місцем свого осідку Берлін і були на послугах міністра східних територій рейху воєнного злочинця А. Розенберга. Вони уважно стежили за боротьбою між православними і автокефальними архієреями.

14 травня 1942 року В. Левицький сповіщає Шептицького про реакцію православного духовенства на опубліковані в журналі УНО «Український вісник» два пастирських листи зі Львова з пропозицією про «возз'єднання». В них, зокрема, підкреслюється, що «найдення сполуки поміж релігією та націоналізмом, службі богові та нації» можливе лише за умови взаємних поступок.

Така інформація була вкрай необхідна львівському митрополиту, який повсякчас тримав у полі зору суперництво православних ієрархів і керувався правилом «мати якусь користь, коли інші б'ються за владу». В червні 1942 року Шептицький доповідав у Рим префекту конгрегації східних церков Тіссерану:

«Православна українська церква розділена щонайменше на дві частини, котрі знаходяться у стані відкритої боротьби, підтримуваної владою. Архієпископ Олексій Громадський з Кременця вважається митрополитом Волині і Житомира і главою автономної церкви... Під його керівництвом знаходяться єпископ Антон Марченко з Камінь-Каширського і Ковеля, Семен Іванівський — архієпископ, що перейшов з Острога в Чернігів, Дамаскін Малюта для Буковини, тепер знаходиться в Кам'янці-Подільському, Іван Лавриненко — єпископ Володимирський...

Друга церква вважає своїм главою архієпископа Полікарпа Сікорського з Луцька, призначеного Варшавським митрополитом Діонісієм... Він висвятив 7 єпископів для різних українських престолів... Ця церква з'єдналась з українською автокефальною, що зветься «самосвятською» або «липківською».

В Києві влаштувалися два єпископи, що ворогують між собою. Єпископ Никанор, направлений архієпископом Полікарпом, і єпископ Пантелеймон від архієпископа Олексія Громадського. Прихильники останнього здебільшого росіяни або русофіли. Полікарпівська ієрархія — українська».

В той час на III соборі екзархів греко-католицької церкви Й. Сліпий у своїй промові говорив:

«...в Київ вдалося дістатися о. Юрієві Процюку, який організував парафію і одержав костел св. Олександра... Наших галичан в Києві є біля ста чоловік...» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 61114, с. 138).

Одним із спільників митрополита Шептицького у справі створення «єдиної української церкви» був агент гестапо В. Кубійович, якого кривавий кат польського та українського народів генерал-губернатор Ганс Франк призначив головою допоміжного органу окупаційної влади, так званого Українського центрального комітету (УЦК); більшість місцевих філіалів його очолювали уніатські священики.

Незважаючи на всі хитромудрі кроки Шептицького, православне духовенство сторожко реагувало на його облесливі пропозиції. Так, архієпископ Краківський і Лемківський Палладій, письмово відповідаючи святоюрському владиці 1 березня 1942 року, конкретно нічого й не сказав, відбувшись чемним реверансом:

«Ваше звернення до православної української ієрархії є те, що вже 300 років чекала наша церква» («Львівські архієпархіяльні відомості», 1943, № 3—4, с. 38).

Однак святоюрський владика не втрачав надії, бо суперництво між православними архієреями загострювалось, що охоче підтримували гітлерівці, вірні випробуваній формулі всіх загарбників: «поділяй і пануй». Вельми характерним щодо цього є лист уніатського місіонера з Кременця П. Козубського, який писав 16 липня 1942 року:

«...Скрізь ворожнеча, скрізь наклепи і прагнення побудувати свій добробут на нещасті свого ближнього. От для характеристики зішлюся Вам на арх. Іларіона (Огієнка)... Він задля своїх особистих цілей, свого честолюбства готовий підтримувати авантюриста Олексу Громадського проти Полікарпа, хотя й Огієнко, як політик, добре розуміє, що тут помимо всяких канонів йде боротьба...»

Митрополит Шептицький почав навіть полеміку у пресі з приводу умов об'єднання в «єдину українську церкву», розраховуючи на майбутню перемогу і на забудькуватість своїх менш освічених православних спільників. Але фарисейство уніатського владики було розгадане і не принесло йому ніяких політичних дивідендів.

«Що таке католицизм? — ставили запитання й самі відповідали православні, що полемізували. — Формально він уважається за християнську релігію, фактично це була і є цілком світська, політична організація, яка, оперуючи релігійними гаслами, прагне від самого початку свого існування до захоплення політичної влади над світом... Море людської крові пролив «св. отець» папа Римський, для осягнення цієї мети... А чи забули Ви, Ваша Ексцеленціє, те, що робив цей самий «св. отець» в Україні і з українським народом? Чи забули Ви, як українські церкви віддавано в оренду, а слуги «св. отця», католицькі патери запрягали до повозів православних українців, як піддавали їх нелюдським, вирафірованим тортурам, щоб зламати їх дух і змусити зріктися віри своїх предків? Ось звідкіля походить «те, що нас ділить». Ваша унія, до якої Ви як вірний слуга Ватікана тяжієте!».

Опір православних ієрархів щодо домагань митрополичого ординаріату поглинути православ'я, висловлюючись сучасною термінологією, на засадах «українського екуменізму», не остудили уніатський клір. Професор уніатської духовної академії у Львові Костянтин Чехович в одному з вітань святоюрському владиці порівнював його з міфічним апостолом Андрієм, який «допоможе Ексцеленції побувати на Київських горах, щоб занести туди переможні стяги правдивої християнської віри» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4-б, спр. 2713, с. 203).

К. Чехович не був винятком серед запопадливих підлабузників Шептицького, які грали на його честолюбивих намірах убратися в ризи патріарха України. Уніатський місіонер Ю. Процюк, діставши в своє розпорядження костьол св. Олександра, в своєму листі до митрополита Андрея просив «зайняти кафедру київського єпископа» (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 6116, с. 66).

Ця «проблема» особливо хвилювала богословів Львівської духовної академії, очолюваної сумнозвісним Й. Сліпим. Один із підлабузників, П. Табінський, розробив спеціальний проект вступу глави уніатської церкви на київський патріарший престол.

Але історія розпорядилася інакше. Патріарха Київського і Галицького з графа Шептицького не вийшло. Щоправда, через 20 років про ці маніакальні наміри заговорив інший претендент — Йосиф Сліпий.

(Закінчення буде).

Просто факти

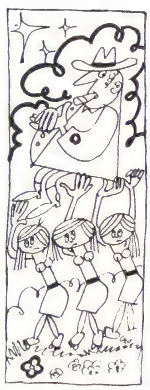
ЩЕ ОДНА «ОБІТОВАНА»...

Вона проіснувала шість років неподалік від міста Оройо в перуанських Центральних Андах. 108 колоністів, відібраних «посланцями бога», займалися землеробством і тваринництвом та славили господа. Так, принаймні, могло здатися на перший погляд. А насправді...

П'ятеро «пророків» — членів так званої «Ізраїльської асоціації Нового Єрусалима», обіцяючи знедоленим людям спасіння від кар божих, заманювали їх у віддалені, глухі місця, створювали їхніми руками поселення і визискували довірливих жертв не згірш, ніж рабів. Самі «пророки» жили в комфортабельних будинках, які обслуговували молоді жінки і дівчата, що селилися віддалік в брудному хліві разом з курми і свиньми. Скрізь висіли таблички з написами: «Забороняється сміятись», «Не шептатись», «Не затримуватись» тощо.

Засновником «Ізраїльської асоціації Нового Єрусалима» в Перу був якийсь Ексекієль Атакусі Гамональ, що прославився любов'ю до чужого добра, а ще — схильністю до полігамії (багатоженства), за що відбував колись тюремне ув'язнення. А ватажком секти в околицях Оройо став Мойсес Конча Мічі, який у портовому місті Кальяо має шикарний триповерховий особняк і чимале земельне володіння.

Умови життя на «землі обітованій» нагадували концтабір. Стороннім до селища вхід було заборонено. Все, що виробляли колоністи підневільною працею, «пророки» забирали собі і продавали в містах. Жінки і дівчата, відокремлені від сімей, були, по суті, наложницями, що покірно відбували «святу повинність» у будинках ватажків секти. Ані книг, ні шкіл діти не знали. Коли члени секти нарешті зустрілися з журналістами, то не могли сказати, якого дня, місяця і року відбувалася ця зустріч.

Минав час, і мешканці колонії почали поступово прозрівати. Життя їхнє дедалі більше стало скидатися на кінець світу, тільки не вигаданий «святими пророками», а на реальний, страшний своєю повсякденністю.

Терпець нещасним урвався, коли знахабнілі «пророки» почали залучати до свого гарему вже малолітніх дівчаток. Свідчення неподобств, які чинилися в секті, лягли на стіл судді міста Оройо, і на «землю обітовану» було послано поліцейський загін.

«Новому Єрусалимові» в Центральних Андах настав край. П'ятеро його верховодів потрапили за грати. Але скільки ще таких кубел сучасного рабства, розпусти і сваволі змостили новоявлені «святі пророки», скільки їх приховано неприступними горами і майже непрохідною сельвою! І скільки ще невинних людей, що потерпають від злиднів і безправ'я, потрапляють до лабет спритних пройдисвітів від релігії. І нікому нема діла до скалічених доль, розтоптаної людської гідності.

Просто факти

З ПОЛОНУ ПРИВИДІВ

Емілія
КОСНИЧУК

У бездонних очах Марії застиг біль і стогін змученої душі. На віях тремтять дві сльозини. Може, саме в цей світлий осінній ранок, лежачи на лікарняному ліжку ще нерухомо, вона вже народжувалася для нового життя...

Таке відчуття залишає фінальна сцена нового фільму студії імені О. П. Довженка «У привидів в полоні», знятого за мотивами повісті В. Кашина «Чужа зброя».

Що ж сталося з молодою вродливою дівчиною? Який полон? І які у наш час можуть бути привиди?

Коли Марія була зовсім маленькою, вона була щаслива,— її любили батько й мати, і вона їх любила. Та невдовзі все змінилося — запив, а потім заподіяв собі смерть батько, стала якоюсь чужою мати. У домі оселився дивний чоловік, пресвітер секти євангелістів-п'ятидесятників Лагута, лагідного голосу якого дівчинка боялася більше, ніж його колючих очей. Мати відходила все далі, а цей чоловік все тісніше стискав навколо падчерки невидиме коло свого лжебатьківського піклування. Страх, що оселився в серці після трагічної смерті батька, відчуженість матері, нав'язливе втручання в її життя сторонньої людини — все це зламало дівчину. Марія стала сектанткою. А саме цього й добивався пресвітер Лагута — чужий для дівчини і нечужий для її матері Степаниди. Тільки ставши дорослою, Марія дізнається, що саме Лагута винен у смерті її батька.

Може, Марія так і не знала б, що ж це за сила — справжнє добро і любов людська, якби не Іван. Хлопець побачив у ній глибоко прихований біль, беззахисність, відчуття якоїсь приреченості. Він зрозумів, що повинен вберегти дівчину від найстрашнішої біди — коли в живій людині вмирає все живе.

**Кадри з фільму.
Фото Григорія Скачка.**

Не одне коло пекельних душевних мук довелося пройти Марії, поки вона відчула в собі спрагу іншого життя, жагу світла й любові. А цього ніяк не могли простити їй псевдобрати і псевдосестри з «сім'ї» п'ятидесятників. Зрозумів Лагута, що не втримати вже йому «сестру» Марію ніякими проповідями, ніякими хитрощами. А не втримаєш одну — інші побіжать. І тому йде пресвітер на останній крок — влаштовує бузувірську процедуру «вигнання диявола» з Марії, наслідком якої став параліч.

Автори фільму — режисер А. Іванов і сценарист В. Копилець, правдиво відтворюючи події і факти, описані в повісті В. Кашина, приводять глядача до переконання, що перемога здорового, розумного начала над релігійним фанатизмом, який вбиває в людині живе,— закономірна. На-

віть зміна назв фільму в процесі його виробництва — «Чужа зброя», «Інструкція для вербувальників», «Пустир», «Анатомія чуда», «У привидів в полоні»,— говорить про те, що автори шукали відповідної своєму завданню спрямованості й тональності стрічки, намагаючись наблизитися до об'єктивного висвітлення подій, прагнучи, щоб конфлікт між природними людськими почуттями і тим їх сурогатом, який культивує сектантське середовище, був максимально переконливим.

Добитися у фільмі правди життя і правди мистецтва допомогли авторам вдало вибрані виконавці ролей. Образ Марії створила молода актриса Олена Фіногеєва, яка недавно дебютувала в кінофільмі Й. Хейфіца «Поєдинок» (за романом О. Купріна). Їй віриш. Віриш у всьому — така правда в її рухах, німому погляді, в усій її пластиці. А коли виникає оця довіра між залом і екраном, тоді й народжується дорогоцінна емоційна правда; екран сприймається глядачем як співрозмовник, як друг, він не повчає, не заграє й не лякає, а схвильовано розповідає історію ходіння по муках молодої людини, чиє життя могло б скластися інакше. Розповідає і цим застерігає від усього, що сталося з Марією.

Марія — не темна, затуркана істота; це сучасна міська дівчина, яка і в школі вчилася, і працює серед людей — у касі порту, і одягається, як усі, і приятелює з дівчиною, далекою від релігії. Тільки серце її закрите для всіх. Ні, там ще не встигли вирости черствість і жорстокість, як у її матері. Воно ще не скам'яніло. Але там уже оселилися біль, сум і страх, а отже, й невіра в свої сили, в свої можливості, в людей.

Роль Степаниди грає заслужена артистка УРСР Людмила Сосюра. Її героїня розуміє материнську любов як беззастережне право розпоряджатися долею доньки. Якась біологічна жага влади над людьми у цій жінці призвела до розвалу сім'ї. Степанида фанатично вірить у чудо, яке нібито сталося з нею,— у неї довго не було дітей і ось народилася дочка. Цей затятий фанатизм, бажання вбачати в усьому промисл всевишнього і використав Лагута. Йому потрібні такі люди, як Степанида, перед ними йому легше під маскою благочинності й набожності ховати корисливість, хижацтво і прагнення до влади над людьми.

Лагута у виконанні Л. Яковлєва — це сама облуда, жорстокість, святенництво під «благочестивою» оболонкою.

Режисер-постановник фільму А. Іванов розповідає:

— Беручись до роботи над фільмом, я ознайомився з багатьма свідченнями очевидців, зустрічався з тими, кому вдалося вирватися з сектантського середовища, багато годин провів у бесідах з віруючими. Мене тривожило питання: що змушує цих людей слухати таких одвертих хижаків, як Лагута, що змушує їх відмовитися від радощів життя, мистецтва, щирого дружнього спілкування? Тому так міцно прикувала мою увагу тема, яку порушив В. Кашин у «Чужій зброї». Ми багато в чому відійшли від повісті. Але основний її пафос намагалися зберегти.

Таким чином, фільм «У привидів в полоні» включився у завжди злободенну розмову про духовний світ людини, про виховання у неї активної громадянської позиції, без якої так легко заблукати, збитися на манівці...

Не від лукавого...

● ***Вийшов у люди — будь людиною!***

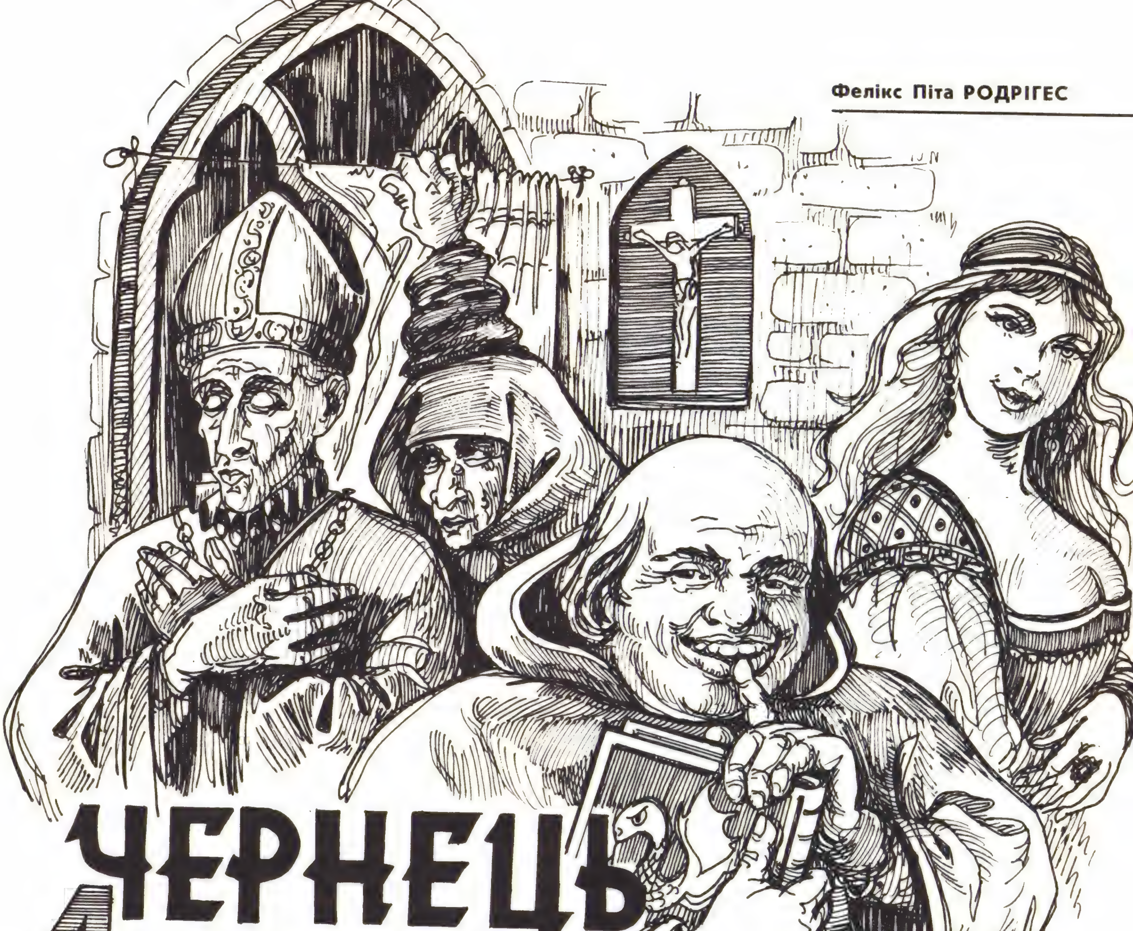
● ***Будувати надхмарні замки легше, ніж їх зносити.***

● ***Яким є поголів'я козлів відпущення?***

● ***Один грам фіміаму вбиває Пегаса.***

● ***Співати дифірамби можна й без музичної освіти.***

Олександр ЗІБОРОВ.
Душанбе.

Фелікс Піта РОДРІГЕС

ЧЕРНЕЦЬ АЛОЗІУС, ДЕМОНОЛОГ

Як часто зазначають кубинські літературознавці, в тридцятих роках XX століття «Куба відкрила себе». І це відкриття, що знаменувало новий етап у визвольній боротьбі трудящих проти диктатури Мачадо, а потім Батісти, за незалежність своєї батьківщини, знайшло відгук у творчості кращих представників молодої письменницької генерації, яка згодом дістала назву «другого республіканського покоління». Соціально-політичні мотиви, пов'язані з кубинською дійсністю, відобразилися в творах багатьох літераторів, зокрема й одного з найвідоміших письменників сьогоднішньої соціалістичної Куби Фелікса Піти Родрігеса. Головний герой його творів — кубинська дійсність.

Здавалося б, що спільного між цією дійсністю і змістом оповідання «Чернець Алозіус, демонолог», надрукованого в антології «Деякі кубинські фантастичні оповідання»? Та згадаймо історію Куби, починаючи від завоювання її іспанцями, і весь цей конгломерат індіанських та негритянських релігійних культів у поєднанні з християнством — духовний світ, в якому народжувалося, жило і вмирало не одне покоління кубинців.

Важливі політичні й соціальні перетворення, що відбулися на Кубі після перемоги революції, кампанія по ліквідації неписьменності потребували великої виховної роботи серед населення, рішучої боротьби проти темряви й забобонності, в яких жили народні маси за диктатури Батісти. Саме в цьому аспекті слід розглядати й оповідання «Чернець Алозіус, демонолог».

Мал. Володимира Снігиря.

Великий Тракієць твердив, що демонологічна наука серед усіх інших найчастіше має справу з явищами, які важко пояснити, бо предмет її вивчення несталий та мінливий, а тому і його складові частини, пише він, схильні до химерності.

Демони теж є предметом цього вивчення, писав Великий Тракієць, а що кожен з них відрізняється своєю сутністю, то годі знайти хоч двох однакових з незліченної кількості існуючих, їх суперечливі імпульси породжують шалену різнобіжну енергію, яка до краю ускладнює дослідження, а надто коли прагнути зробити це, дотримуючись встановлених правил, як того, звичайно, вимагає наука.

У своїй таємній і таки небезпечній книзі «Угодництво» та переліку менших демонів Великий Тракієць показує ступінь цієї складності, повідомляючи наслідки своїх розрахунків: «У яєчку мухи,— твердить він,— можуть вміститися до восьмисот менших демонів, і їм там не тільки не буде тісно й незручно, а можна навіть пересуватися просторо і вільно, як маленькій сім'ї у великому палаці».

Чернець Алозіус із Дельфта, дослідник, безперечно, проникливіший і ретельніший, ніж Великий Тракієць, піддав сумніву точність такої цифри, хоч зробив це продумано і з належною поштивістю. У своїх широко вживаних впродовж усього пізнього Середньовіччя заклинателями злих духів з Інквізиції славнозвісних порівняльних «Покажчиках» щільності, величини та здатності переміщуватися янголів та менших демонів, чернець Алозіус зазначає:

Великий Тракієць виконав свої підрахунки, не вдаючись до необхідного і єдиного незаперечного методу порівняння. Тож не беручи до уваги янголів, він не міг знати, що у просторі згадуваного мушиного яєчка можуть вміститися лише шістсот тридцять п'ять янголів, каталогізованих так, як наведено нижче. Але як можна, щоб істоти пекла, навіть коли йдеться, як у даному разі, про менших демонів, могли перевершити янголів у здатності пристосовуватися в певному просторі? Таку думку слід вважати єретичною. Як свідчить перевірка, проведена мною особисто з найвищою дослідницькою точністю, в яєчку мухи можуть вміститися, і то у великій тісняві, триста сорок шість менших демонів. І ця цифра віднині й назавжди має вважатись як визначальна і єдино прийнятна для Церкви.

Авторитет ченця Алозіуса в питаннях демонології взяв гору: цифра, встановлена Великим Тракійцем, була піддана осуду, а одержана ченцем Алозіусом посіла її місце.

Здавалося малоймовірним, що є на світі ще хтось, хто б досконаліше за ченця Алозіуса розумівся на такому ризикованому предметі, як демонологія. До його скромної оселі у Дельфті (частина будиночка збереглася й досі, і її показують допитливим мандрівникам) приїздили теологи зі всієї Європи, щоб подати на його розсуд, визнаний за непохибний, заплутані питання демонічного походження, царини, де він мав найвищий авторитет для «всіх і кожного». З його працями неодмінно звірялися вищі сановники Інквізиції, які, проте, зазначимо принагідно, входили до будинку вченого-демонолога, здіймаючи в правиці захисне розп'яття, бо «голос народу» стверджував, що більші й менші демони плодяться тут і вештаються кімнатами, «наче у себе вдома».

Зі славною репутацією, за підмурівок якій правив грубий плащ з кісток більших і менших демонів, розтоптаних великими ногами ченця Алозіуса (до нас дійшло, що вони стали такими саме від цього заняття), дожив він до славетної старості. (Славетної, хоч єпископ Євгеній щодо цього був іншої думки). І він напевно ступив би своїми великими ногами на першу приступку сходів, що вели до церковних винагород і з ченця Алозіуса — зробився б святим Алозіусом, наділеним принадним безсмертям обраних.

Можливо, так би воно й сталося, навіть, можна сказати, напевно, якби жінка каменотеса Віїхнуса та не народила за п'ятдесят і скількись там років до того дівчинку, наречену Клеонією. Вона й дівчиною не була щедро обдарована природою (якщо можна так висловитися), а з часом її сумнозвісна бридкість, яка змолоду відігнала всіх, хто б міг посватались,

поступово перетворила її на лиху стару дівку, і зрештою, після смерті батьків вона залишилася сама на весь дім. Єдиним її заняттям стало підглядання з-за фіранок за всім, що діється навколо.

А маленька оселя, де жив чернець Алозіус, від вхідних дверей у завулку Ткачів до невеличкого городу, обведеного живоплотом з глоду, повністю були в полі зору цієї дури.

Оця обставина й спричинилася до лихих наслідків для долі вченого-демонолога.

(4-й та наступні аркуші Свідчення єпископа Євгенія перед Трибуналом Інквізиції. Копія).

«...і згадана Клеонія, дочка Виїхнуса, нам заявила, давши перед тим клятву, чим могла навіки осквернити спасіння своєї душі, якщо серед її слів трапилося б хоч одне, що не відповідало б цілковитій правді, яку надалі я доведу до відома цього Святого Трибуналу:

«Неодноразово вона мала змогу досить виразно бачити з вікна свого будинку, як чернець Алозіус використовував демонів для слугування особисто йому. Що ці демони прибирали вигляду вельми гарних жінок і що вона могла вирізнити чотирьох, а саме: двоє з'являлися куховарити і ще двоє — прислужувати ченцеві Алозіусу за столом та виконувати решту хатньої роботи. Коли ми спитали Клеонію, чому вона гадає, що то були демони, а не жінки, вона, не вагаючись, заявила, що, по-перше, про це свідчив виразний запах сірки, який долинав з будинку ченця Алозіуса, а, по-друге, всім відомо, що він не тримає хатньої прислуги.

Також зазначена Клеонія, дочка Віїхнуса, заявила, що чернець Алозіус обходився зі своїми демонами напрочуд ніжно і взагалі люб'язно, а ті завжди відповідали з усмішкою і так само ніжно й люб'язно».

(21-ий та інші аркуші Свідчення єпископа Євгенія. Копія.).

«...мушу зізнатися, що мене надзвичайно здивувало, коли я побачив, що чернець Алозіус навіть не намагається заперечувати... Я попросив його поміркувати над серйозністю звинувачення, котре тяжіло над ним і його душею, і спитав, чи не має він доказів, що могли б спростувати тяжкі закиди Клеонії, дочки Віїхнуса. Він, усміхаючись, відповів мені, що не вважає за потрібне це робити. Така затятість вочевидь надавала його відповіді двозначності, а він до того додав, усе ще посміхаючись, що не варто непокоїтися, вважай так воно й було. Що він мав за прислугу незліченну кількість менших та більших демонів, як сказала згадана Клеонія, вони, крім того, слугували йому багато в чому, зокрема, доглядаючи город, а якби цього не було, додав він глумливо, то зазнав би збитків на моркві, ріпі та горосі, що напрочуд добре вродили. Нам здається, не варто до цього ще щось додавати — така відповідь, як і тон її, відверто глузливий, не могли належати ченцеві Алозіусові, а лише демонові, що в цю мить у нього вселився. На запитання про те, чому демони, які виконували хатню роботу, мали зовнішність гарних жінок, він відповів, що (дослівно), «як усім відомо, жінки куховарять краще за чоловіків», а щодо того, що вони гарні й молоді, то (дослівно) «для спасіння душі сприятливіше споглядати речі красиві, аніж навпаки». Коли ми спитали, чи не вважає він, що підтримувати такі стосунки з мешканцями пекла — все одно, що поєднатися із сатанинськими силами і віддати душу дияволу, він відповів тим самим тоном, що вважає зовсім навпаки, бо в даному разі саме демони слугували йому, а це слід вважати тріумфом Церкви над Нечистим...»

Як і слід було чекати, свідчення єпископа Євгенія справили на Інквізицію глибоке враження і вона винесла вирок, за яким демонів, що заволоділи душею ченця Алозіуса, належало знищити вогнем. Щоб виконати цей присуд, на вогнищі неминуче спочатку мусив загинути чернець Алозіус, в якому тимчасово містилася ця душа. Так воно й сталося на Ремісничому майдані найблагочестивішого міста Дельфта благословенного року 1504-го...

З іспанської переклав Михайло Кришень.

Знання висвітлює істину

РОЗПОВІДІ ПРО КОШТОВНЕ КАМІННЯ

Борис ВЛАДИМИРСЬКИЙ,
дійсний член Географічного товариства СРСР

Мал. Ксенії Рибакіної.

Таємниця бірюзового хреста

1010 року халіф Гакім звелів зруйнувати храм Святого гробу в Єрусалимі. Наказ було виконано. І хоча після смерті халіфа численні прочани з християнської Європи відновили храм, папа римський Сергій IV розпочав проповідь священної війни. А втім, заклики папи залишались без відповіді більш як вісімдесят років. Мобілізувати «христове воїнство» не вдавалося. Аж ось...

На церковному соборі в Клермоні 26 листопада 1095 року папа Урбан II вперше відкрито закликав лицарів до зброї. Викривальні промови проти «невірних», пристрасні заклики до визволення «гробу господнього» звучали з амвона, неначе грім. Нервові руки папи гарячково терли великий, оздоблений бірюзою хрест.

У благоговійному мовчанні схилилися перед папою заковані у лати барони. Собор тривав довго. Урбан II пообіцяв зубожілим баронам чималі матеріальні блага, багату екіпіровку і скасування всіх старих боргів. Усе це було серйозною грошовою допомогою для баронських родів, що безперервно дробилися. Тому насіння ненависті й гніву, яке рясно розкидав папа, впало на благодатний грунт. Папа шалено проклинав сарацинів і потрясав хрестом, закликаючи до походу в святу землю. І ось, коли вже мала прозвучати остання загальна молитва, Урбан II простяг над уклінним натовпом свій бірюзовий хрест, і пролунав його «здивований» вигук:

— Він потемнішав!

Так, бірюза на хресті стала сірого, майже чорного кольору.

— Знамення, знамення! — З цим шепотінням у гуркоті лат почався перший хрестовий похід.

Папа напевне знав: якщо бірюзу довго терти лампадною олією, вона потемніє... Полилася кров турків і генуезців, візантійців і євреїв, вірменів і французів — християн, мусульман, іудеїв. Два століття з невеликими перервами тривала ця різанина. Згодом церква скористалася ідеєю хрестових походів у XIII — XV століттях — щоб придушити єресі в Європі. Про «чистоту» ідеї і моральні норми хрестоносців та їхніх пастирів найкраще промовляє такий факт: коли папського легата Арнольда Амальріха під час походу проти альбігойців 1209 року спитали, як відрізнити тих, кого слід убивати, він відповів:

— Вбивайте усіх! Бог своїх впізнає!

І хрестоносці вбивали всіх — близько 15 тисяч жінок, дітей, чоловіків... А в наперсному хресті першого хрестоносця Урбана II темніла зіпсована бірюза.

Бірюза — мінерал небесно-блакитного, блакитно-, яблучно- й сірувато-зеленого кольору. Це — водний фосфат міді та алюмінію, і колір мінералу залежить від кількості й характеру домішок та від ступеню

гідратованості. Бірюза м'якша за алмаз, рубін, кварц. Цим зумовлюється легкість її обробки.

Бірюза — відносно поширений мінерал. Родовища цього каменя небесного кольору відомі в США, Ірані, на Сінайському півострові, в Китаї, Австралії, Ефіопії. Академік О. Є. Ферсман вказував: «Немає жодного каменя, який відігравав би більшу роль у людських забобонах і лікувальній справі, ніж перська бірюза».

Найдавнішу на землі бірюзу видобували, мабуть, у копалинах Сінайського півострова. На руці єгипетської мумії, похованої за 6 тисяч років до н. е., знайдено браслети з сінайською бірюзою. Ось що каже про це родовище О. Є. Ферсман: «Тут, у червоних нубійських піщаниках, в місцині, багатій на мідну руду, знайдено першу бірюзу, тут вперше у виробах Єгипту, в його блакитних жуках-скарабеях почався культ цього каменю, за яким посилали тисячі полонених невільників до безводних пустель Сінаю».

Культ каменю... Мабуть, краще й не скажеш про поширеність виробів з бірюзи і про забобони, пов'язані з нею. За легендами персів, бірюза — це кістки людей, померлих від кохання. Її найчастіше обробляли у вигляді кабошонів (форма обробки каменю, при якій верхня, видима частина його набуває опуклої — круглої або овальної конфігурації).

Перси вважали, що бірюза, оброблена в цей спосіб, або, як вони казали, «така, що має форму жіночих грудей», є панацеєю в усіх любовних справах. Той, хто носить бірюзу, довго житиме у достатку й не бачитиме поганих снів. Вона гарантує симпатію і приязнь, вона замирює подружжя, що посварилося.

У старовинному лікарському порадинку з посиланням на Арістотеля вказано: «Той, хто носить бірюзу, веселість знаходить. Ще хто той камінь при собі носить, не може бути вбитим. А коли розітруть та вип'ють, допомагає від отруєнь зміїних і від інших багатьох напастей, оздоровляє і хворобу з нирок та з міхура виводить».

Забобонне схиляння древніх перед бірюзою приписувало блакитному каменю навіть здатність реагувати на самопочуття його володаря. Ось що казав помисливий і забобонний цар Іван Грозний англійському мандрівникові Горсею: «Подивіться на цей чудовий кораль і на цю бірюзу, візьміть їх, вони зберігають природну яскравість свого кольору! Покладіть їх тепер на мою руку; я заражений хворобою, дивіться, як вони тьмяніють; це — передвістя моєї смерті». І цьому похмурому самонавіюванню можна дати логічне пояснення. Адже хворого царя було намащено різними настоями, ароматичними, жирними мазями. У важкій, задушливій атмосфері склепінчастих царських хоромів бірюза і кораль вбирали в себе ці випари.

У старовинних посібниках з магії й окультизму цілком серйозно розглядали зміну кольору каменю залежно від самопочуття, настрою, бажань людини. «Камінь-бірюза блідне, якщо сердечна прихильність того, хто подарував, змаліє» (з «Магії» Кітібюса). «Бірюза запобігає падінню з коня. Під час падіння з високого місця людина не завдасть собі ніякої шкоди, але камінь розтрощиться вщент» (з «Магії» Кардана). Філоктеричні (лікувальні) властивості бірюзи використовувалися не тільки при «окормі», тобто отруєнні: товчена бірюза входила до багатьох рецептів очних мазей.

Популярність й поширення бірюзи гідні подиву. Під час розкопок у США (штат Нью-Мехіко) знайдено поховання, в якому був кошик з бірюзою і близько 6 тисяч виробів з неї; намиста, підвіски, предмети релігійного культу. Мексіканська бірюза часто використовувалась для інкрустації посмертних та ритуальних масок. Під час розкопок у Стародавній Бактрії (Афганістан) нещодавно знайдено багато золотих виробів, інкрустованих бірюзою. Це — браслети у вигляді антилопи, застібки у формі риб, намиста, сережки, нашивні бляшки. І прекрасна овальна бірюзова вставка, на лицьовому боці якої вирізьблено богиню Афіну.

Широко відомі китайські різьблені вироби з бірюзи: фігурки тварин, вази, письмове приладдя, вставки до каблучок, прикраси до пензликів,

інструментів. Китайці називали бірюзу «каменем зеленого дерева». В Тібеті бірюзою прикрашали одяг, перси інкрустували нею упряж, сідла. Багато народів використовують бірюзу для оздоблення зброї, чохлів, колчанів, побутового начиння і, звичайно ж, предметів культу, розкоші та прикрас.

Природно, що краса й популярність бірюзи, давнє поширення пов'язаних з нею забобонів і містичних переконань не могли оминути поетичну творчість, фольклор. Описуючи різні життєві ситуації чи літературних героїв, письменники і поети мимоволі сприяли популяризації бірюзи, а заодно й закріпленню забобонів. «Бірюзи прикмета голубої — щастя в дім наш принесе з собою» (Нізамі, XII ст.). «Парадне ложе польського короля Яна Собеського стояло під шатром із золотої смірненської парчі з вишиваними бірюзою рядками з Корану... Шатро це поляки взяли в турецькому таборі під Віднем, під його визолоченою банею колись стояло знамено пророка Магомета» (О. Уайльд).

В різних літературних та наукових джерелах часто зустрічаються згадки і про потемнілу, «хвору» бірюзу. Треба сказати, частка істини в терміні «хвора» є. Згадайте раптово «захворілий» наперсний хрест папи Урбана II. «Зрілість» і «незрілість», «здоров'я» і «хвороба» каменю — в основі цього лежать його фізико-хімічні властивості. Здатність усмоктувати жири, поглинати вологу, змінювати колір під час нагрівання — все це є в природі самої бірюзи, й нічого надзвичайного тут нема.

Червоне каміння

У липні 1570 року на чотири мальтійські галери напало кілька піратських фелюг під орудою мусульманина Улуджа Алі. Після короткої битви галери були захоплені мусульманами. Четвертій вдалося вийти з бою й благополучно повернутися на Мальту. Капітана цього судна, який залишив поле бою, лицарський суд скарав на смерть.

Уночі до тюремної камери нечутно ввійшли три постаті в довгих плащах. Вони швидко й вправно задушили приреченого, зашили тіло в мішок, прив'язали до нього важку балясу й кинули в море — відступникові навіть було відмовлено в християнському похованні.

Місяць, зійшовши над фортами Ла Валети, висвітлив три постаті в плащах з нашитими восьмикутними мальтійськими хрестами. У кутках хрестів криваво мерехтіли рубіни й шпінелі.

Військово-релігійний орден госпітальєрів, або іонітів, був заснований на початку XII століття в Палестині. Ченці-лицарі обмежувалися поперва охоронними й лікувальними справами, обслуговуючи прочан, що йшли у «святу землю». З плином часу діапазон діяльності ордену розширювався. Військові ченці будували укріплення, фрахтували судна для перевезення прочан, а згодом стали займатися відкритим піратством, утверджуючись на острові Мальта як досить могутня, дисциплінована й багата організація. Госпітальєрів почали називати мальтійськими лицарями. Згідно зі статутом ордену, найвищі чини мали носити на своїх плащах хрести, прикрашені червоною емаллю або червоним камінням.

1798 року Великим магістром Мальтійського ордену був обраний російський самодержець Павло І. Це звання він носив аж до своєї загибелі в 1801 році. За зловісним збігом, останні миті життя царя й магістра теж були пов'язані з червоним камінням. Згубного удару, що обірвав життя Павла І, було завдано масивною золотою табакеркою, рясно обсипаною рубінами...

Рубін — це дуже твердий (твердіший лише алмаз) прозорий камінь червоного кольору різних відтінків. Назва походить від латинського «ruber» — червоний. На Русі він називався «яхонт черлений» (червоний). Шпінель — також коштовний прозо-

рий камінь, проте твердістю він поступається рубіну. Зовнішнім виглядом рубінова шпінель майже не відрізняється від рубіна, й буває вона найрізноманітніших кольорів. Ця схожість призвела до того, що тільки порівняно недавно (вже у XIX столітті) з розвитком геології, мінералогії та спеціальних методів аналізу рубін і шпінель вдалося розрізнити. Російська назва шпінелі — «лал» (від арабського «лал» — червоний камінь).

Червоне каміння — не тільки рубін і шпінель, а й гранат та альмандин — принесли до Європи гуни. Вони запровадили й моду на них. Тріумфальна хода червоного каменю тривала до кінця XVI — початку XVII століття. Копальні Бірми, Таїланду, Афганістану поставляли на ринок тисячі каратів коштовного червоного каміння. Й десятки прикмет, забобонів, намов, табу туманили поліровані грані.

Рубін «зцілює серце, мозок і пам'ять людини». Це думка Івана Грозного, російського царя, який, мабуть, перший прищепив смак до червоного каменю двірцевій аристократії.

Камені поділяли на зрілі й недозрілі, а також на чоловічі й жіночі. «Той, хто дивиться пильно на темно-червоний рубін, може сп'яніти від споглядання»,— запевняли халдейські маги. «Той, хто яхонт черлений при собі носить, снів страхітливих і лихих не побачить...» — це вже зі старовинного російського порадника. Індійці вважали, що рубіни й шпінелі є скам'янілою кров'ю вбитих драконів, і радили носити цю «кров» тим, хто народився в грудні. Плутарх теж схилявся до «драконової» версії, але вважав, що то не кров, а сльози й очі загиблих драконів. На Цейлоні довго зберігався звичай — під час коронації король їхав по місту з великим рубіном у руках. Рубін символізував надійність і міцність влади, здоров'я й державний розум його володаря.

Англійський інфант Едуард Уельський мав прізвисько «Чорний принц» (мабуть, через колір бойової зброї). Він володів чудовим рубіном, який згодом перейшов у спадщину до короля Генріха V. Новий власник був певен, що рубін символізує прагнення до перемоги, незборимість духу, самовідданість і, зрештою, гарантує власникові щасливе досягнення мети. Король мав підстави вважати саме так: у битві при Агінкорті на його шолом, прикрашений рубіном (згодом названим «Чорний принц»), обрушився удар меча, але ні рубін, ні його власник не постраждали. Та й бій Генріх виграв. Потім, щоправда, виявилося, що «Чорний принц» не рубін, а шпінель, проте «враховуючи його романтичну історію і тривалий зв'язок з британською короною» (за словами професора Герберта Сміта), «Чорний принц» посідає особливе місце на державній імперській короні — він розміщується в центрі переднього хреста.

Ще один камінь з регалій британської корони заслуговує на згадку. Це «Рубін Тимура», камінь підкорювача народів Тимур-ленга, Тимура-кульгавого, Тамерлана.

Ось портрет непереможного Тамерлана: «На його страшній сивій голові — біла шапка з рубіном на гострій верхівці, й гойдається, гойдається те криваве око, озираючи світ... Обличчя кульгавого — немов широкий ніж, покритий іржею від крові, в яку він поринав тисячі разів... А у вухах царя — сережки з рубіном Цейлону, з каменів кольору вуст прекрасної дівчини...» (М. Горький, «Казки про Італію»).

Після смерті Тамерлана «Рубін Тимура» довго мандрував по палацах, тронах, коронах і скарбницях. Належив він і найвизначнішому астрономові Сходу Мірзі Улугбеку, й Великому Моголу Джехангіру, який увічнив себе, збудувавши мавзолей Тадж Махал. «Рубін Тимура» прикрашав собою легендарний Павиний Трон у Делі. Він постійно переходив з рук у руки, мандруючи з Індії до Персії, а потім до Афганістану і Пенджабу. Кінець мандрам каменю поклала колонізація Індії англійцями. Грабіжники вивезли камінь й вручили його королеві Вікторії. Нині він експонується в Індійській кімнаті Букінгемського палацу. І, до речі, нещодавно з'ясувалося, що «Рубін Тимура» теж є шпінеллю.

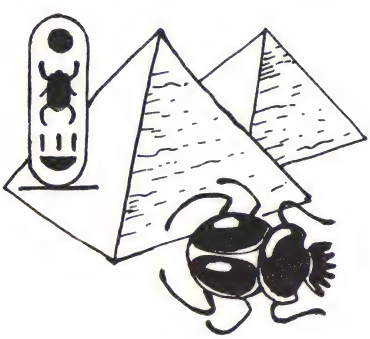
У багатьох музеях світу можна

побачити унікальні зразки червоного каміння й виробів з нього. Збереглося воно в оправах ікон, прикрасах церковного начиння.

В Оружейній палаті Московського Кремля зберігаються чудові рубіни, шпінелі, гранати й турмаліни, що прикрашають численні предмети, які входили до скарбниці російських царів. Це насамперед «Шапка Мономаха», «Корона царства Казанського», «Корона імператриці Катерини І», багато інших корон, а також скіпетри, держава, щити, барми (царські опліччя), булави, наперсні хрести, зброя, патериці, палиці, церковне начиння, сережки, браслети, каблучки.

В Державному Ермітажі експонується видатний сучасний твір каменерізного мистецтва — карта Радянського Союзу, виконана з кольорових і коштовних каменів. На цій карті дуже багато деталей зроблено з чудових рубінів і шпінелей.

Славетний художник і ювелір середньовіччя Бенвенуто Челліні (1500—1572) вважав рубін королем каміння і беззастережно вірив у його цілющі властивості. Він стверджував, що це — живлющий камінь, який повертає втрачені сили, виганяє тугу. Нині в багатьох країнах виробляють штучні рубіни і шпінелі, гранати й альмандини. І у жінок, що приміряють чудові прикраси, рубін справді «виганяє тугу»; «оживляє» й «звеселяє душу» хворим, яких лікують лазерною терапією, пропускаючи цілющий промінь саме крізь рубін...

Лазуритовий скарабей

Основним культом Стародавнього Єгипту був культ Сонця. Бог Амон-Ра виник як символ сонця, врожаю, тепла, достатку. Давній єгипетський хлібороб був надзвичайно спостережливим у всьому, що стосувалося вирощення й збирання врожаю. І ось, молячись Амону-Ра, хлібороб звернув увагу на те, що весняний масовий вихід жуків-скарабеїв збігається з найважливішим дійством — сівбою. А втім, не тільки цим пояснювалась підвищена цікавість до скарабея. Жук цей безперервно качав кулі з гною і в кожну відкладав по одному яєчку — працював весь світловий день. Щільні кулі, які безперестану катають скарабеї, й вогняна куля Сонця, що невпинно котиться по небу,— ось давня аналогія, завдяки якій шанували цього жука. А якщо зважити, що відростки на його голові нагадують сонячні промені, а на кожній ніжці по тридцять суглобів, тобто стільки, скільки в середньому днів у місяці, то обожнювання цього жука стає вже й зовсім зрозумілим. Він перетворився у древніх людей на символ миру й сонця. Жук — єгипетською мовою «хепру», і це саме слово означає «жити», «існувати».

Ось чому під час розкопок у Стародавньому Єгипті археологи знаходять велику кількість майстерно зроблених з каменю скарабеїв. Ці амулети складають великі розділи в мистецтві майже всіх народів Заходу і деяких країн Сходу.

Основним матеріалом, з якого стародавні єгиптяни вирізьблювали свої кам'яні тотеми, був лазурит. Важко сказати, на чому грунтувався вибір матеріалу,— чи то на схожості із синню небес Сінаю і Гамалеї, чи то з чарівними барвами Середземного моря. А може, вирішальним було те, що лазурит у стародавніх єгиптян правив за мірило цінності.

Проте, як би там не було, слід визнати, що саме лазурит був найулюбленішим каменем Єгипту. І не тільки Єгипту. Ассірія, Вавілон, Дворіччя, Персія — в усіх цих державах захоплювалися синім блиском лазуриту. Як вважали деякі давні богослови, «закони Мойсеєві» були вирізьблені на дошках (скрижалях) саме з лазуриту.

Лазурит — мінерал, який людство використовує понад 7 тисяч років. Це складний аміносилікат натрію та кальцію. Лазурит в різних джерелах називають ще «ляпіс-лазур» або «ляпіс-лазулій». Особливо цінується в

ювелірів лазурит із золотавими блискітками сірчистого колчедану. Твердість каменю — 5,5 за шкалою Мооса.

Єгипетська гема-скарабей поперших правила за типово культовий амулет. Жителі Єгипту вірили у переселення душ, у відродження після смерті, але тільки за умови, що тіло померлого буде збережено. І ось єгиптяни, великі майстри муміфікації, вкладали замість сердець до мумій лазуритових жуків-скарабеїв. На нижньому боці амулетів вирізьблювалися імена померлих (мабуть, щоб не виникало плутанини в царстві мертвих) або імена богів, а іноді й вислови, девізи. Це стало одним із «стимулів» до пограбувань пірамід. Змучені тяжкою працею каменярі, ремісники, водоноси, селяни, раби почали грабувати домовини фараонів та вельмож. Найцінніше, з погляду забобонних грабіжників,— це лазуритові жуки-скарабеї. Вважалося, що коли вони побували у серці мумії, то мають принести довголіття, достаток, спокій. І, може, саме через цей забобон більшу частину гробниць сучасні археологи знайшли пограбованими.

І за нових часів лазурит залишався осердям багатьох забобонів. Йому приписували в основному філоктеричні властивості. «Лікували» лазуритом жовчний міхур, лихоманку, безсоння, меланхолію; він вважався каменем «від носіїв нещастя».

Проте слід віддати належне магам і алхімікам — дещо вони таки знали. Для прикладу розкажемо про одне з «чудес» страхітливих часів інквізиції. Відомо, що пресвята інквізиція, виявляючи і викорінюючи єресі, не цуралася витончених тортур, обману, шантажу, вигаданих чудес. Підозрюваному пропонували стрибнути в окріп або пройти випробування вогнем. І якщо його здоров'ю не буде заподіяно шкоди, отже, він не зв'язаний із сатаною. І — «чудо»: дехто з підозрюваних підіймав голими руками розпечений на вогні металевий хрест, демонструючи трибуналу інквізиції власну безневинність. Їх виправдовували. Та ось рецепт, узятий нами в одній з книг з магії: «Якщо потовкти дрібно ляпіс-лазулій, додати до нього галун, змішати з червоним миш'яком і потерти руки, можна брати безкарно розпечене залізо». Одразу скажемо: так, це правда. Але якщо цей рецепт спростити, тобто взяти й змішати галун з милом,— результат буде той самий. Зате скільки в цій книзі «таємниць», містичного туману...

Родовища лазуриту відомі в США, Чілі, Канаді, Африці, Бірмі, Індії. Найбагатші родовища лазуриту знаходяться в СРСР і в Афганістані.

Вироби з лазуриту можна побачити в багатьох музеях світу. Паризький Лувр і мадрідський Прадо, лондонський Тауер і лісабонський палац Ажуда, музеї Флоренції, Тегерана, Стамбула, Відня, Цюріха, Ріо-де-Жанейро — скрізь вабить до себе захоплений погляд відвідувачів цей синій камінь. В давнину з нього виробляли все, що тільки можна виробити з каменю: хрестики, образки, гудзики, оздоби для зброї, вуздечок, одягу, скриньки, прикраси для чоловіків та жінок, письмове приладдя тощо.

Просто факти

ЦЕРКОВНИЙ ШЛЮБ ЧИ... ФУТБОЛ?

34-річний священик Бен Крокет з англійського містечка Міккеовер вважає, що на світі існують речі більш важливі, ніж одруження, і відмовився вінчати своїх парафіян по суботах. Він — пристрасний уболівальник футбольного клубу Дербі Каунті і не бажає пропускати жодного матчу.

Інший служитель культу, 70-річний лондонський священик, мав чималі неприємності від свого єпископа за те, що відмовився одружити в суботу молоду пару. Виправдовувався він тим, що цього дня був дуже зайнятий: його улюблений футбольний клуб проводив вирішальну зустріч. Єпископу залишилося лише розвести руками...

— Молитися не буду. До церкви не піду.

У різному віці приймають таке рішення діти з сімей віруючих. Буває, до нього йдуть роками, вагаючись, перемагаючи страх.

Я народився в глухому карпатському селі. До першого класу пішов у 1945 році. Батько був у пору мого дитинства церковним старостою. Своїх дітей за кожну дрібну провину лякав карою небесною.

— Бозя сердиться на тебе, — нагадували, коли починало гриміти в хмарах.

— Навіть бездушна тварина, лягаючи на ніч, зітхає до бога. А ти чому не помолився перед сном? — дорікали мені і радили подивитись, як поводиться наша корова Лисаня проти ночі.

Щоденно я чув страшні біблійні історії, в яких ішлося про гнів божий. Батько і мати посилалися також і на «ближчі» приклади: хтось у якомусь сусідньому селі дістав покарання за свої провини перед богом, за те, що зневірився в «святому письмі». Однак погрози з часом перестали діяти: я почав потай шукати в книжках відповіді на запитання, які виникали, та й не могли не виникнути в допитливому дитячому мозку.

«Були ж колись часи, коли люди нічого не знали про Ісуса Христа. Що буде з ними на страшному суді? Якщо їх карати за те, що вони не поклонялися богу християн, про якого нічого

З редакційної пошти

ВИБРАТИ СВІЙ ШЛЯХ

не відали, не чули, то це буде велика несправедливість. Чому бог одразу не відкрив людям, що він один, що не слід творити різних ідолів?» — міркував я собі.

Приходили й такі «крамольні» думки: чого це чортам бог дав таку владу? Вони ж самі проти бога діють — їх би теж слід було кинути в казани зі смолою.

Неясностей набиралося все більше. Нові роздуми викликали нові сумніви.

У шкільні роки я ще не наважувався зізнатись батькам у цьому. Бо батьківський гнів був для мене багато реальнішим, ніж гнів божий. Про своє ставлення до релігії сказав батькам лише коли став студентом Львівського університету.

— Коли так, то ти нам не син. І допомоги від нас не чекай, — жорстко відказав батько.

Їхав я з дому з твердим наміром перейти на заочне відділення, щоб мати змогу самому заробляти на хліб. Так і вчинив. А батько, хоч і відмовився від мене згарячу, невдовзі надіслав листа...

Якось у лікарні я розговорився з однією дівчиною. Галя Р. потрапила у відділення реанімації після спроби самогубства. Причиною був конфлікт з побожною мамою, яка вимагала, щоб дочка ходила до церкви, а беручи шлюб, неодмінно вінчалася. Коли Галя відмовилась, коли мати зрозуміла, що дальші вмовляння — діло пусте, з вуст її зірвалися слова, яких було досить, щоб у вразливої дівчини виникла думка про самогубство.

— Проклинаю себе за те, що народила тебе на світ! Нема у мене більше дочки.

— Піду з дому. Ніколи не зможу забути, як мати тоді дивилася на мене, — сказала мені Галя, залишаючи лікарню. Не знаю, як далі склалася доля цієї дівчини, але сподіваюсь, що вона знайде в собі сили налагодити стосунки з матір'ю. Адже у відносинах між близькими людьми не найкращий вихід — рубати з плеча...

За можливість жити в згоді з самим собою, так, як велить твоя совість, доводиться боротися. Але в декого не вистачає на це сили волі, і діти інколи відступають під натиском віруючих батьків: погоджуються і на весілля з батюшкою, і на хрещення дитини,— згоджуються, зрештою, на лицемірство, оскільки самі вони у надприродне не вірять.

Мої ж симпатії — цілком на боці тих, хто відкрито вибирає свій шлях.

Петро ВИСОЧАНСЬКИЙ,
пенсіонер.

м. Жданов.

РОЗСТРИГА

Свого часу в Петербурзі зажив слави видатного проповідника Григорій Спиридонович Петров. Він народився 1868 року, здобув вищу духовну освіту. З 1893 року читав лекції з богослов'я в різних учбових закладах: у ліцеї, Пажеському корпусі, Політехнічному інституті. Його було обрано професором богослов'я і рекомендовано у духівники «при вищих особах». Талановитий публіцист, він з 1899 року став постійним співробітником московської газети «Русское слово».

Громадська активність і популярність Петрова викликали занепокоєння його безпосереднього ду-

ховного начальства, а відтак і священного синоду. Заздрісники висловлювали незадоволення його діяльною участю в суспільно-політичному житті, навіть закидали йому схильність до протестантизму.

Переглянувши видані твори Петрова, синод дійшов висновку, що значна частина їх має антицерковне спрямування. Йому забороняють читати проповіді, а під час виборів до II Державної думи висилають «на послух» у глухий монастир. Проте Г. С. Петрова все ж таки обирають членом Думи (яку невдовзі було розпущено). Утиски посилюються — йому забороняють жити в столицях — Москві і Петербурзі. Він виїжджає за кордон. Тим часом його позбавляють духовного сану.

Повернувшись на батьківщину, Г. С. Петров починає виступати як переконаний атеїст.

Нам не вдалося дізнатися, скільки часу Петров жив і працював в Одесі. Може, і недовго, — але його атеїстична діяльність залишила тут досить помітний слід.

З 1 вересня 1911 року в Одесі почала виходити газета «Южная мысль». У першому її номері було надруковано велику статтю Петрова «Memento vivero» («Пам'ятай про життя»). У ній автор послідовно викривав реакційність модного на той час заклику «Memento mori» («Пам'ятай про смерть»). Рішуче засуджував він і толстовське «непротивлення злу» як таке, що має певний класовий зміст, вчить трудящих смирення, покірності самодержавному ладові — ладові народного безправ'я, насильства та релігійного деспотизму. Цю статтю Петров написав невдовзі після засудження його церковним судом до заслання в монастир «...для покаяння та приборкання гордого бунтівного духу». Ну як тут не згадати слова Марка Твена: «Людину приймають у лоно церкви за те, що вона вірує, а виганяють звідти за те, що вона знає».

Та упокорити розстригу було не так-то просто. Він — великий життєлюб, а тому й людина життєстійка.

Г. С. Петров був чудовим оратором. Його атеїстичні за ідейною спрямованістю лекції незмінно викликали захоплення у прогресивно настроєного петербурзького студентства. Винахідливий, дотепний, іноді різкий — заради впливу на слухачів — таким був на трибуні атеїст Петров. Успіхові його лекцій сприяла й імпозантна зовнішність...

Петровим цікавився Горький. Під час перебування на Капрі він, звертаючись до видавця І. Д. Ситіна, перепитував: «Як живе Петров-розстрига?».

Цікаві міркування Петрова щодо школи та виховання молоді. Висловлювання на цю тему зустрічаємо в багатьох статтях і брошурах. Спрямованість у них одна: виховувати молодь у дусі свободи, без релігійних пут і передсудів. Справедливо вважаючи, що саме в шкільні роки найбільш надійно проростають зерна атеїзму, він закликає: «Замініть мертві мови (мається на увазі староредька і латинська) бажаними для більшості природничими науками».

Г. С. Петров розумів, що основним джерелом релігійних передсудів є соціальне гноблення, злидні та неосвіченість народу. «Тягти цю трагедію далі не можна, слід шукати вихід», — висновує він. Що ж до ролі релігії — то тут він висловлюється рішуче й категорично: «Попи й жерці всіх релігій, навіюючи народам страх перед богами, перетворилися на проповідників і носіїв усіляких страхів, трепету, рабської покірності навіть злу та насильству».

Вже хто-хто, а колишній священик Григорій Петров досконально знав, яка роль відводилась служителям культу. Він писав: «До всіляких кайданів і грат зовнішніх вони викували ще незримі внутрішні, духовні кайдани. Замість підіймати людям голови вони нахиляють їх. Повчають: терпи, покоряйся... Кому коритися, навіщо? Ненавиджу я рабство, і рабів, і рабовласників, і охоронців рабства. З релігії робите гарну маску, прикриваєтесь нею, ховаєте під нею жах і неподобства свого життя...»

Клерикалів, звичайно, непокоїли й обурювали атеїстичні виступи Петрова. Так, у журналі «Миссионерское обозрение» за вересень 1914 року було надруковано статтю, в якій висловлювалася тривога з приводу впливу його лекцій у місті Миколаєві «на православних християн як вищих, так і нижчих верств».

Проте завдяки покровительству відомого видавця І. Д. Ситіна твори Г. С. Петрова доходили до масового читача. А те, що Ситін не наважувався друкувати, Петров публікував «власним коштом». Особливим успіхом користувались збірки його статей «Під чужим вікном», «Пролежні», «Біля порожньої криниці». Знаменно, що найпопулярнішу збірку «Біля порожньої криниці» завершує написана в дусі войовничого атеїзму стаття «Що ж робити?»

Ось так, у загальних рисах, виглядає примітна постать письменника-публіциста, розстриги Григорія Спиридоновича Петрова.

Рувим ПІКМАН.
Одеса.

ВИПАДОК НА КЛАДОВИЩІ

Якось влітку забаглося мені побувати вночі на сільському кладовищі. Я був хлопець не з полохливого десятка, мені тоді на сімнадцятий повернуло, вже ходив у десятий клас місцевої школи. Та от, опинившись серед могил, трохи завагався: йти чи таки повернути назад? Вирішив: будь-що-будь — піду!

А річ ось у чому. Від своїх богомільних батьків не раз я чув, ніби душа недавно померлого, поки не виповниться сорок днів, чатує біля могили. От і захотілося самому пересвідчитись.

Саме недавно поховали діда Хому. Пройду, думаю, неподалік його могили, гляну, чи справді він там на чатах стоятиме? Тільки-но стемніло — рушив на кладовище.

Збиралося на дощ. Місяць раз-по-раз ховався за темні рвані хмари. Десь далеко прогуркотів грім. Ось місяць виглянув із-за хмари, і я побачив таке, що був став дибки! Біля дідової могили стовбичить біле, напівпрозоре марево, ніби випари, і дрижить від повітря, як живе... Повернути назад? Що сказали б тоді хлопці? Бігом прошмигнув біля могили. Біла хмаринка, здається, ще дужче заколивалася: чи не від мого бігу? Через кілька десятків кроків я зупинився, перевів подих, оглянувся і декілька хвилин спостерігав. Як і доти, випари ледь коливалися над могилою. Темні хмари закрили місяць, і примара мовби розтанула в повітрі, зовсім щезла.

Я повернувся додому. Розповів батькам про мої пригоди на кладовищі. І почув таке. Покійник, мовляв, недавно помер, а його душа ото попрощалася з тілом та й відлетіла на небо. Спробував заперечити, але не міг тоді переконливо розкрити суть справи своїм рідним.

Пізніше ми це питання розбирали в шкільному атеїстичному гуртку. Вчитель біології нам пояснив, що це — цілком природне явище. Особливо помітним воно буває жаркої пори року. Коли людина померла, організм починає розкладатись і в труні збираються леткі речовини; потім вони крізь шпари та неущільнений грунт просочуються на поверхню. Суміш цих газів — безбарвна, отож вдень її не видно, а вночі вона світиться в темноті. А коли повітря сколихнеться, то газ затремтить, ніби затанцює. Таке природне явище не обізнаній з причинами його виникнення людині справді може видатись чудом — «душею», «привидом».

Іван ШЕРСТЮК.

с. Червоні Партизани Носівського району Чернігівської області.

Редакція звернулася до спеціалістів з проханням прокоментувати лист Івана Шерстюка. Ось що пише з цієї нагоди експерт Бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я УРСР кандидат медичних наук, доцент В. БУРЧИНСЬКИЙ:

— Світіння мертвих тканин спостерігала ще прадавня людина, і можна собі уявити той подив і страх, що його викликало у неї це явище. Століттями із уст в уста передавались історії про «яскраве світіння» добутих із землі людських останків; причому, згідно з оповідями, воно супроводжувалося «похоронним дзвоном», «голосами, схожими на голоси привидів» і т. ін., що, певна річ, наганяло страх на слухачів. Можливість світіння (люмінесценції) мертвих тканин людини і тварин не викликає нині сумнівів, але пояснюється воно природними, а не якимись «потойбічними», містичними причинами. Передусім таке світіння зумовлюється зараженням тканин різними світними бактеріями, наприклад Photobacterium Fischeri. Воно особливо помітне при температурі навколишнього середовища від + 15 до + 30°C, причому світло йде від самих мікроорганізмів, а не виникає за рахунок реакцій у тканинах, що розкладаються.

Що ж до події, описаної в листі, то тут мала місце інша причина: гази, що утворюються внаслідок розкладу мертвого організму. До їх складу входять сірководень, аміак, фосфористий водень тощо. Останній, як вказує ще автор одного з найстаріших підручників судової медицини Бруардель, і зумовлює те явище, яке спостерігав юнак вночі на кладовищі.

Серед книг

ЩОБ І ТІЛО І ДУША МОЛОДІЛИ...

Коротко зміст книги В. І. Щеулова, що вийшла у Політвидаві України*, можна визначити відомим афоризмом «У здоровому тілі — здоровий дух». Автор на багатьох яскравих прикладах показує, як фізкультура і спорт сприяють формуванню духовно здорової людини, свідомість якої не затьмарена релігійними марновірствами.

Ось один з таких прикладів, наведених у книзі. В 5-й клас однієї з шкіл прийшла Ніна Д.— худенька мовчазна дівчинка. Якось після уроків вона зайшла до спортивного залу. Спостерігала за своїми ровесниками, які спритно виконували різні фізкультурні вправи. Пропозицію займатися спортом Ніна зустріла мовчанкою. А вже в 6-у класі сама попросила записати її в секцію гімнастики. На початку занять при підході до снарядів і виконанні складних елементів Ніна хрестилася. «Навіщо ти це робиш?» — запитували товариші. І чули у відповідь: «Мені бог допоможе краще виконати вправу і одержати вищу оцінку».

Після тривалих занять гімнастикою, які серйозно захопили дівчинку, після неодноразових бесід, які проводили з учнями викладачі про роль фізкультури та спорту в житті людини, про користь знань і шкоду хибних, марновірних поглядів, у Ніни з'явився потяг до спілкування з подругами, інтерес до книг, громадської роботи. Три роки копіткої праці педагогів з Ніною принесли їй не тільки успіхи в спорті, але й допомогли подивитися на навколишній світ іншими очима. Ніна виконала юнацький розряд з гімнастики, стала призером обласних змагань. Вступила в комсомол.

Автор грунтовно критикує різні богословські концепції співвідношення духовного і тілесного в людині, розвінчує пристосовницькі тенденції релігії і церкви. Він звертається також до історичних фактів, які свідчать про боротьбу церкви проти фізкультури і спорту, починаючи з античного світу і до наших днів.

Значне місце у книзі І. В. Щеулова відводиться показу вирішальної ролі праці в атеїстичному вихованні трудящих, нашої молоді. У зв'язку з цим автор підкреслює, що вільна творча праця у поєднанні з активними заняттями фізкультурою і спортом є могутнім джерелом не тільки міцного здоров'я, але й творчого духовного довголіття. Той же, хто гребує працею, прирікає себе (незалежно від віку) на передчасне як фізичне, так і духовне старіння.

Автор показує, як у нашій країні через трудове виховання у колективі досягається органічна єдність фізичного і духовного зростання кожного його члена. Як приклад наводиться, зокрема, життя і діяльність однієї з молодіжних бригад заводу «Запоріжсталь». Спорт згуртовує молодь у єдиний колектив. Тут немає плинності кадрів, майже ніхто з членів бригади не хворіє — не користується лікарняними листками. Виявляючи високий ступінь громадянської свідомості, бригада регулярно перевиконує виробничі завдання.

Окремий розділ у рецензованій книзі присвячується показу ролі і значення проведених у Москві XXII Олімпійських ігор у фізичному і духовному розвитку молодого покоління, у вихованні його в атеїстичному дусі. Величезне виховне значення цих Ігор, як зазначає автор, полягає насамперед у тому, що вони продемонстрували і розвинули ідеї гуманізму і миру, дружби і взаєморозуміння між народами. Вони допомогли молоді усього світу повніше і правильніше пізнавати об'єктивну дійсність, чим, зрозуміло, у значній мірі сприяли формуванню у неї наукового матеріалістичного світогляду і подоланню релігійних поглядів, звичаїв і забобонів.

Оцінюючи книгу І. В. Щеулова «Физическое совершенство — духовное богатство» в цілому позитивно, не можна не зробити на адресу автора деяких зауважень. Скажімо, сумнівним здається твердження автора про те, що фізична культура є економічною категорією. На нашу думку, потребує більшої обгрунтованості ряд положень третього розділу — «Фізична культура і сучасна церква».

Але це істотно не впливає на загальну науково-пропагандистську цінність книги, яка може бути з успіхом використана у роботі лекторів, агітаторів, політінформаторів — усіх, хто займається проблемами атеїстичного виховання трудящих, нашої молоді у різних ланках ідеологічної діяльності. Зацікавить книга і широку читацьку аудиторію.

Микола КУР'ЯНОВИЧ,
кандидат філософських наук,
доцент.

Запоріжжя.

* **И. В. Щеулов. Физическое совершенство — духовное богатство.** К., Политиздат Украины, 1983, 126 с.

ВИДАНО В РЕСПУБЛІЦІ

Розділ веде Одеська державна ордена Дружби народів наукова бібліотека ім. О. М. Горького

КНИГИ, БРОШУРИ

Атеистическое воспитание в семье (сост. Н. Т. Литвиненко). К., Политиздат Украины, 1984, 196 с.

Біскуп А. В. Атеїзм у боротьбі з уніатськими фальсифікаторами. Львів, «Вища школа». Вид-во при ЛДУ, 1984, 142 с.

Дарманський П. Ф. Нове життя — нові обряди. К., Політвидав України, 1984, 87 с.

Добрецова В. В., Маянська Л. П. Критика концепції «християнського націоналізму». К., Т-во «Знання» УРСР, 1984, 32 с. (Сер. 5, «Науково-атеїстична», № 8).

Автори викривають контрреволюційну, антикомуністичну сутність «християнського націоналізму», його псевдонауковість, відверто мілітаристську спрямованість. Показується місце і роль української католицької церкви та організацій українських буржуазних націоналістів у таборі антикомунізму.

Ефективність атеїстичного виховання. Збірник статей. Львів, «Каменяр», 1984, 78 с.

Про досвід роботи партійних та громадських організацій Тернопільської області.

Кузьмин Б. В. Молодежи — мировоззренческую закалку. К., О-во «Знание» УССР, 1984, 48 с. (Сер. 5, «Научно-атеистическая», № 7).

Мигович І. І. Реакційна суть клерикального націоналізму. К., Політвидав України, 1984, 293 с.

Онищенко А. С. Актуальные вопросы атеистической пропаганды. К., О-во «Знание» УССР, 1984, 48 с. (Сер. 5, «Научно-атеистическая», № 10).

Пост імені Ярослава Галана. Памфлети, статті, нариси. Книга 14. (Упорядники М. П. Безпалько, Б. В. Залізняк). Львів, «Каменяр», 1984, 151 с.

СТАТТІ В ЖУРНАЛАХ

Вишневський Л. Проклята народом. Уніатська церква в дзеркалі історії. «Під прапором ленінізму», 1984, № 19, с. 60 — 63.

Шлайфер Н. Ю. Критичний аналіз концепції людини в релігійній антропології Р. Нібура. «Філософська думка», 1984, № 4, с. 99 — 106.

Яртись А. В., Стеценко В. І. Формування активної життєвої позиції і атеїстичних переконань студентської молоді. Вісник Львівського університету, 1984, вип. 22, с. 133 — 137.

Просто факти

„MEMENTO MORI..."

Склеп у містечку Седлец поблизу міста Кутна-Гора у Чехословаччині — своєрідний пам'ятник історії і місце паломництва численних туристів. На всіх стінах там висять скелети; вони звисають навіть зі стелі. З численних черепів складено піраміди; вони так скомпоновані з дарохранильницями, щитами й панікадилом, що утворюють з ними одне ціле.

Останки ці — різного походження. Частина — з поховань жертв гуситських воєн (вони відбувалися в 1419 — 1434 роках) та залишки померлих від чуми — лише 1318 року там було поховано більш ніж 30 000 жертв цієї хвороби. Деякі черепи й кістяки опинились тут на бажання людей, які зажадали лежати після смерті в «особливо святій» землі. Пізніше на кладовищі збудували церкву і перенесли туди останки всіх померлих.

Таким чином, у цього пам'ятника, крім двох вже згаданих вище, є й третій вимір: він нагадує про історичну минущість релігії, яка віками вказувала перстом то в небо, то в землю, аби чіпкіше втриматись у суспільному бутті багатьох поколінь.

ВІДПОВІДІ НА КРОСВОРД, ВМІЩЕНИЙ У № 2

По горизонталі: 5. «Брати». 6. «Честь». 7. Владко. 8. «Отелло». 14. Тувім. 15. Розповідь. 16. Лукаш. 19. Лопухов. 22. «Добряки». 23. Менандр. 24. Гесіод. 25. «Краяни». 30. Горацій. 32. «Всесвіт». 33. Зизаній. 36. «Фасти». 37. Лермонтов. 38. Хорей. 41. «Фієста». 42. «Лахтак». 43. Мележ. 44. «Ідіот».

По вертикалі: 1. «Крило». 2. «Стадіон». 3. Легенда. 4. Стиль. 9. Тудор. 10. Тібулл. 11. «Донбас». 12. Жухрай. 13. Мавка. 17. Концепція. 18. Романишин. 20. Геродот. 21. Ждаркін. 26. «Висота». 27. Рапсод. 28. Діалог. 29. Устав. 31. Гірей. 34. «Ченслер». 35. «Колхіда». 39. «Вітер». 40. Тагор.

Головний редактор
І. М. БРЕЧАК

Редакційна колегія:
Ю. І. ВОЛОЩУК
(відповідальний секретар)
Д. М. ГРОДЗІНСЬКИЙ
А. І. ДУБИНА
В. П. ЗОЦ
В. В. КЛИМОВ
Л. Б. КОВАЛЕНКО
(заступник головного редактора)
Л. Т. ЛЕВЧУК
Б. О. ЛОБОВИК
І. П. СЕВЕРЧУК
В. О. СУЯРКО
В. К. ТАНЧЕР

Редактори відділів:
С. В. КИСЕЛЬОВ
О. В. УСТЮЖАНІНА
М. Ф. ХОМЕНКО
М. П. ЧЕТИРКО

Власний кореспондент
Я. Г. ГУЛЬКО
(м. Тернопіль-11,
вул. Слівенська, 15/8)

Літературний редактор
П. К. ФЕДОТЮК

Художній редактор
В. А. СНІГИР

Технічний редактор і коректор
І. В. КОСОВСЬКА

Художній макет
В. А. СНІГИРЯ

Здано до набору 10.01.85.
Підписано до друку 11.02.85.
БФ 10157 70×108/16. Офсетний друк
5,6 ум. друк. арк. 5,6 ум. фарб.-відб.
6,6 облік.-вид. арк.
Тираж 64700 прим. Зам. 0175.

Адреса редакції: 252047, Київ-47,
вул. Петра Нестерова, 4
Тел. 441-88-59, 441-88-27,
441-88-28, 441-82-05.

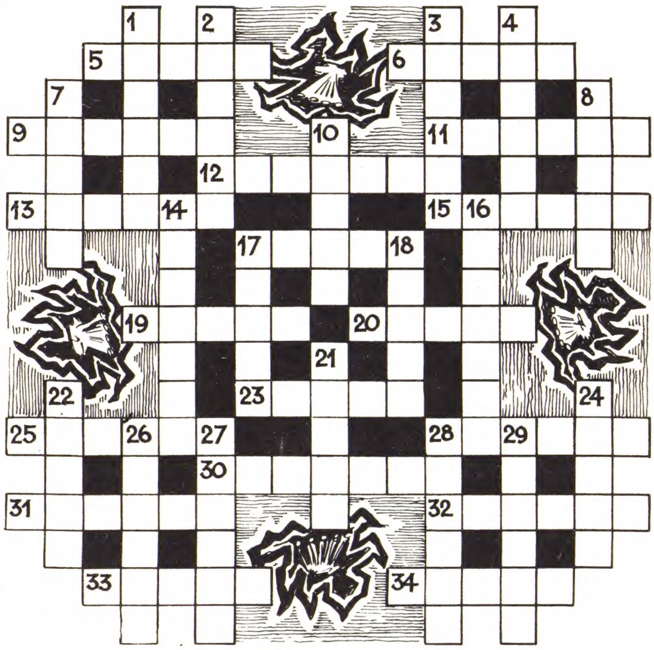
Адрес редакции: 252047, Киев-47,
ул. Петра Нестерова, 4.

Ордена Леніна комбінат друку
видавництва «Радянсь а Україна».
252047, Київ-47, Брест-Лит ський
проспект, 94.

Ежемесячный научно-популярный
атеистический журнал
общества «Знание» Украинской ССР
«Человек и мир»
(на украинском языке) № 3, 1985 г.
Издается с октября 1960 года.
Издательство «Радянська Україна».
Ордена Ленина комбинат печати
издательства «Радянська Україна».
252047, Киев-47, Брест-Литовский
проспект, 94.

Текст набрано із застосуванням
вітчизняного фотонабірного
комплексу «Каскад».

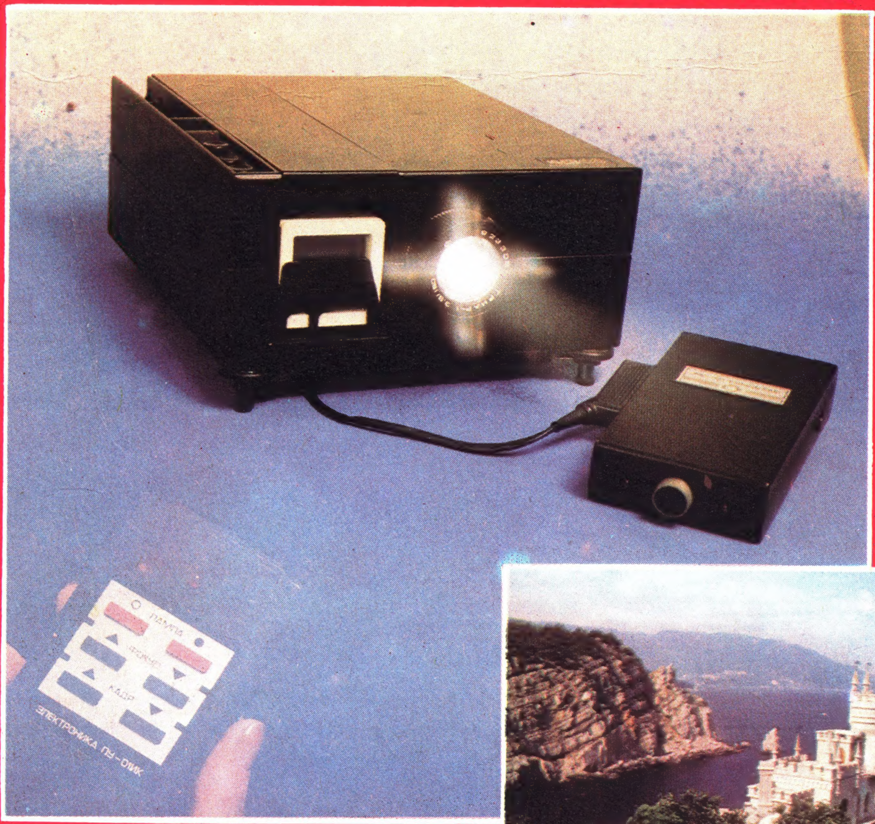
КРОСВОРД

По горизонталі: 5. Чистий кристалічний вуглець. 6. Солодка картопля. 9. Великі хвилі, що виникають на поверхні океану під час підводних землетрусів. 11. Давньоримський письменник. 12. Італійський композитор, видатний музичний теоретик доби Відродження. 13. Обласний центр в Узбецькій РСР. 15. Норвезький полярний дослідник. 17. Чарівний кінь у давньогрецькій міфології. 19. Французький філософ-матеріаліст, просвітитель. 20. П'єса М. Старицького. 23. Розсіяне зоряне скупчення в сузір'ї Тельця. 25. Літальний апарат. 28. Видатний письменник, основоположник критичного реалізму в російській літературі. 30. Математичний знак. 31. Оптичне скло. 32. Траєкторія руху космічного корабля. 33. Піниста хвиля. 34. Наука, що вивчає склад, будову, перетворення та властивості речовини.

▽

По вертикалі: 1. Пам'ятка античної грецької літератури. 2. Оперета І. Кальмана. 3. Роман Б. Пруса. 4. Планета Сонячної системи. 7. Українська радянська письменниця, автор історичного роману «Людолови». 8. Трагедія Евріпіда. 10. Балет Є. Станковича. 14. Точка небесної сфери. 16. Роман О. Дюма. 17. Мілководна кам'яниста ділянка річища з перепадом висоти. 18. Картина М. Пимоненка. 21. Бавовняна тканина. 22. Оптичний квантовий генератор. 24. Виконавець ролі Данкевича — героя кінострічки «Іду на грозу». 26. Давньогрецький філософ. 27. Найяскравіша зоря в сузір'ї Волопаса. 28. Оптичне явище в атмосфері. 29. Видатний радянський вчений, основоположник геології нафтових і газових родовищ.

УВАГА! НОВИНКА

Незабаром надійде у продаж новинка виробничого об'єднання «Завод Арсенал» —

АВТОМАТИЧНИЙ ДІАПРОЕКТОР

«Київ-66 Автомат» з дистанційним керуванням та комплект «Київ-66 Автомат» з приладом інфрачервоного дистанційного керування.
Діапроектор призначений для перегляду чорно-білих та кольорових діапозитивів форматом 56 × 56 мм, вмонтованих у рамки розміром 70 × 70 мм.

ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «З А В О Д А Р С Е Н А Л»

Телепресреклама

30 коп.
ІНДЕКС 74277

Людина і світ, 1985, № 3, 1—64

Святкове гуляння киян на Дніпрових схилах 8 Березня.

Фото Володимира Фаліна.